szombat
2000. június
•
A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.
•
Szerkesztőbizottság:
Dési János
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor (főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila
•
A megjelenést támogatja:
Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Ronald S. Lauder Alapítvány
•
A héber és jiddis szavak átírása a szerzők felfogását tükrözi.
•
Címlapfotó: Intercom
•
Terjeszti a HÍRKER Rt., NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő Kereskedelmi Kft és a Sziget Rehabilitációs Kisszövetkezet
Izraeli képviselet:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121
•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2000. május 25-én.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon:
311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@elender.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az OTP
11709002-20066703
„Szombat" számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

2 Olvasóink írják

3 Közösség és vezetője (Gadó János)

6 Pokorni Zoltán: „Aki elfordítja szemét a múltról, az a jelent sem látja"

9 67 ezer és 124 ezer között – Demográfiai becslés a magyar zsidóság létszámáról. Interjú Stark Tamással (Gadó János)

10 Kárpótlási hírek

12 Felszántott temető (Szántó T. Gábor)

12 Nyílt levél azokhoz, akik „csak" suszterek (Feldmájer Sándor)

14 Rózsa T. Endre: Magyar többség, zsidó kisebbség

VILÁG

17 Lena Stanley-Clamp: A zsidóság képviselete Angliában

IZRAEL

19 Bűn és bűnhődés Izraelben (Yehuda Lahav)

TÖRTÉNELEM

21 Prés alatt – Válogatás az ÁEH dokumentumaiból

24 Kun Miklós: Sztálin rokonsága és a „cionista" összeesküvés

26 Röhrig Géza versei

KULTÚRA

27 Nathan Englander: Rabbimikulás

30 Novák Attila: Apák, fiúk, sorsok – Szabó István: A napfény íze című filmjéről

Summary

What is the reason for the apparently unprincipled attitude with which the leaders of the Jewish community pin the yellow star on their chest with much bravado after losing a lawsuit against an anti-Semitic publisher, but keep their silence on hearing of a decision concerning compensation that is disadvantageous to the community as a whole? – is the question posed by **János Gadó** . He believes that the answer is to be sought in an old community tradition, namely loyalty to the establishment – a concept that the community which has lost its ideological bearing is unable to replace with a more prudent policy. The 'product' of this community attitude is none other than the powerful managing director who rules over the community apparatus – and especially over financial matters – while pursuing a policy that conforms to momentary interests in all important issues.

According to historian-demographer **Tamás Stark**, the number of Hungarian Jewry ranges between 65 and 125 thousand. He attempts an outline of the demographic trends of post-war Jewry on the basis of all available evidence. Irrespective of whether one considers the minimum or the maximum number, one sad fact emerges clearly: Hungarian Jewry has shrunk to it's half as compared to the 1945 demographic data.

ŃIf Hungary had not lost her independence in March 1944 ... the tragedy would have been avoided and Hungarian Jewry would not have been murdered. Still, this does not offer any exoneration from the historical responsibility since we know that the deportation of the Jews was done with the knowledge and, often, the active cooperation of Hungarian authorities and individuals. And there were many, who closed their eyes, either because they were afraid or because they felt powerless to do anything, or simply because they were indifferent towards their compatriots or because they actually agreed with what happened." These words were part of a speech given by **Zoltán Pokorni**, Minister of Education, on April 16 at Csurgó (a small country town) on the occasion of the state Holocaust Memorial Day. Szombat publishes the whole text of the speech.

ŃI am looking for the few dozens of the 'righteous' who can perhaps save the synagogues of Budapest" – writes **Sándor Feldmájer** in his appeal to encourage people to attend those synagogues - at least on the Shabbat – where the few elderly men are no longer enough to make up the minyan.

Endre T. Rózsa believes that it would be to the advantage of Hungarian Jewry if some of them would declare themselves to be an ethnic minority, if only because the various Jewish organizations – always lacking funds – could thus receive a share from the funds set aside for the national and ethnic minorities from the state budget.

Gábor T. Szántó's report investigates the Jewish cemeteries that were destroyed during the Communist dictatorship, often with the assistance of the then Jewish community leadership.

If the dream of the Zionist founding fathers was that – as a sign of normalcy – there should be Jewish thieves and murderers, this dream has been amply fulfilled. **Yehuda Lahav**'s article examines Israeli crime. Although the ratio of crime has not risen – as shown by various statistics – increasing social tension has definitely contributed to a rise in aggressiveness. The author quotes the conflicts between different ethnic groups and the Israeli-Arab conflict as the two main sources of these tensions.

In her study entitled ŃBritish Jewry – A Free Market of Representation", **Lena Stanley-Clamp** notes *ŃBritish society, which for centuries derived strength from the perennial nature of its institutions, is currently engaged in constitutional reform, opting for devolution of power and new political structures. The Labour government's multicultural agenda concerns itself also with the way the interests of ethnic minorities and other groups are represented."*

Stalin's terror did not spare even the Jews who became his relatives is the conclusion of **Miklós Kun**'s study who examined Stalin's reign from this unique aspect.

Continuing our series, 'Under pressure', on the documents of the "people's democracy", we publish two reports written in 1968 by **Géza Seifert**, the then president of the community, on the assemblies of the Neolog and Orthodox rabbis. The detailed reports to the State Ecclesiastic Office (the state authority to overview the activity of the religious communities) reveal that the rabbis chose their words very carefully since they knew that the authorities would be informed of their every word. For his part, Seifert exhorted the rabbis to be unconditionally loyal to the state.

In his review of **István Szabó**'s film, 'Sunshine', **Attila Novák** notes *Ńthe film's view of history is rather problematic. In contrast to the Shoah, the 1950s are unsuitable as a background to Jewish suffering. István Szabó is trying to prove that Hungarian society should again be faulted for the unsuccessfulness of the redeeming Jewish entrée Ó that the Jews were always victims of all dictatorships. According to this view everything that had happened earlier was but a station leading to the Shoah and everything that happened afterwards was a consequence of the Shoah. Ó But the message of the film, suggesting an eternal victim, can only be accepted by viewers who are unfamiliar with Hungarian history and only the most foolhardy Jewish apologists can claim that the 1950s were anti-Semitic."*

Olvasóink írják

Egyoldalú tájékoztatás

Kedves Kollégák!

Valahogyan dűlőre kell jutnotok: vagy tényleg nem akarjátok – mint egyszer megírtátok – hogy az izraeli belpolitikai viták begyűrűzzenek a Szombat hasábjaira, vagy pedig nem közölhettek olyan cikkeket, mint **Bányai László** írása a Szombat 2000. évi májusi számában. (*A posztcionizmus gyökereiről*). Mert az ilyen írások szinte igénylik a választ, a vitát – vagyis az izraeli viták „begyűrűzését"; ha viszont az ehhez hasonló cikkeket nem követi vita, akkor a politikai tájékoztatás Izraelről teljesen egyoldalú marad. Ti pedig bizonyára nem akarjátok olvasóitokat félretájékoztatni.

Persze Bányai úr arról ír és azt írja, amit akar, eszembe sem jut őt vagy bárki mást jogaiban korlátozni. Csak megjegyzem, hogy ha Bányai értelmezi azt, mit ő „posztcionizmusnak" nevez, az olyan, mintha – mondjuk (még pedig mondjuk jóindulattal) – a lubavicsi rabbi értelmezné **Baruch Spinoza** elveit. Van egy metodológiai javaslatom a Szombat számára: ha valóban hiteles cikkeket akartok közölni az izraeli politikai problémákról, kérjétek meg **Amosz Oz**t (vagy valamelyik társát), hogy magyarázza meg a béketábor felfogását és javaslatait a konfliktus megoldására és Kahana rabbi valamelyik hívét, hogy magyarázza meg a kahanisták elveit. Nem fordítva. Ha azután valaki a két cikk egyikére reagálni kíván, a vita az autentikus állásfoglalás alapján folyhat. Mert a Bányai-módszer annak a bizonyos mesterlövésznek az esetére emlékeztet, aki előbb lő, és aztán rajzolja a találat köré a céltáblát: előbb nevetséges elveket tulajdonít ellenfeleinek, majd diadalittasan megcáfolja őket...

Bányai úr cikkéből egyébként is csak azt tudjuk meg, hogy mit nem kell, nem kellene, nem szabad vagy nem lehet tenni: a Közel-Keleten nincs felvilágosodás, az egyén nem emancipálódott, az eredeti rituális közösségek nem bomlottak fel, az elvont humanizmus idegen a Közel-Kelet valóságától, a Közel-Kelet nincs Európában, az Európában érvényes elveket itt nem lehet a gyakorlatba átültetni stb. stb. És ez nem csak az arabokra vonatkozik, hiszen azt ultraortodox Sasz-párt arab országokból érkezett híveivel sincs mit kezdeni, ők is „abszolút módon a szellemi vezér döntéseinek rendelik alá magukat" – hiszen arab országokból érkeztek, mentalitásuk törzsi és közel-keleti. Ha nem tekintem pozitív üzenetnek Bányai állítását, hogy a helyzet „akkor változott (jó irányban) lényegesen, amikor a **Netanjahu** kormány befagyasztotta a (béke)folyamatot" – egy szó sincs arról, hogy mit is kellene tennünk. De egy talmudi mondást idézve, a „nem"-ből kicsendül az „igen". És az „igen"-t talán így lehetne összefoglalni: az egyetlen megoldás a palesztinok kiűzése úgy Izraelből, mint a megszállt területekről, azután pedig Izrael határai körül egy száz kilométer széles aknamező létesítése, amelyen nem hogy egy arab terrorista, de még egy sakál sem jut át. És még ekkor is fennmarad az iraki vagy az iráni atom- és biológiai fegyverek veszélye, amelynek elhárítása érdekében legalább kétszer évente le kell bombázni minden iraki, iráni, afgán és pakisztáni atomfegyvergyártással gyanúsítható üzemet. Mégpedig Izrael saját erejéből, mert ha Amerika segítségére szorul, akkor Amerika nyomást gyakorolhat rá, hogy kössön békét szomszédaival az Európában elfogadott elvek alapján, ami a Közel-Keleten lehetetlen – lásd feljebb.

Nem is csoda, hogy az effajta elemzések alapján vannak, akik annyira kilátástalannak látják a helyzetet, hogy inkább fogják sátorfájukat, itt hagynak csapot-papot, (ismét) megváltoztatják állampolgárságukat és nemzetiségüket, és itt hagynak bennünket, hogy vesződjünk a közel-keleti mentalitással és a kisebbségekkel és a törzsi közösségekkel és a humanista elveket elutasító szomszédokkal és a nem igazán felvilágosodott, arab országokból származó tömegeinkkel és az éghajlattal és a vízhiánnyal és még ki tudja, mivel – hogy azután a távolból osszák nekünk továbbra is radikális tanácsaikat, mikor és miért ontsuk itt a vérünket mi és a gyerekeink és a gyerekeink gyerekei. Én személyesen ismerek ilyen úriembereket és hölgyeket. Ha nem tévedek, Bányai úr is fel tudna sorolni néhányat: egy B. I. nevű úrról biztosan tudomása van.

Baráti üdvözlettel:

Yehuda Lahav
Tel Aviv, Izrael

Az a botrány, hogy nincs botrány

Avagy: mitől kell félnünk?

Seres László a **Haider**-jelenségről és visszhangjáról írt cikkében (*Az akarat diadala – Avagy: féljünk-e Haidertől*, Szombat, 2000/3. sz.) utal a Haider-párthoz közel álló **Andreas Mölzer** által kiadott *Zur Zeit* magazin egyik antiszemita, vérvádas cikkére, zárójelben jegyezve meg, hogy affélét idehaza rendszeresen közöl a *Magyar Demokrata*, anélkül, hogy botrány tárgya lenne.

Nem Seressel szemben, csak puszta tényként állapítom meg, hogy a vérvádat igaznak hirdető és propagáló könyvek, cikkek megjelenése a rendszerváltás Magyarországán az utóbbi években valóban minden jogi, hatósági korlátozás nélkül tart. Ez botrányos. Akkor is az, ha megjelenésüket nem követi a közvélemény felháborodásának a viharа. Azért botrányos, mert ellentétes a civilizált világ normáival, tételes nemzetközi konvenciókat és magyar törvényeket sért. Vagyis botrányos abban az értelemben, mint például kiskorú le-

A Komjádi uszoda mellett fekvő, gyönyörű dunai panorámával rendelkező, II. kerületi 62 nm-es, felújítandó, kettő szobás lakás eladó.
Irányár: 15.8 millió.
Tel.: 266-4741,
06/309/ 645-416

KUTYAPANZIÓ
Ha elutazik, kutyáját biztonságban tudhatja nálunk, vigyázunk rá.
Szeretet, szakértelem
Tel.: 23/368-460

Intelligens társkeresés
JÚLIA TÁRSKERESŐ IRODA
Információ: 82/413-351
Hétköznap 18-20 óráig

A Kasztrum Gazdasági Tanácsadó Kft.
vállalja társaságok cégalapítását, módosítását, törzstőke emelését jogi képviselettel, könyvelést.
Iroda: 1031 Budapest,
Nánási út 3.
Tel.: 242-1003

ánykák megerőszakolása, még ha az nem kerül is nyilvánosságra. A „botrányos" megjelölés itt egyet jelent a „felháborító", a „gyalázatos", a „tűrhetetlen" minősítéssel.

Ami a magyar szélsőjobb propagálta vérvádat illeti, magam is többször felléptem ez ellen a sajtóban, ám írásaimnak nem volt foganatja: a vérvádpropaganda tovább folyt, a hatóságok tétlenek maradtak, az írásaimban megszólított társadalmi szervezetek (így a Magyarok Világszövetsége) hallgattak, a közvélemény nem vetett figyelmet az ügyre. Még az a szervezet sem reagált, mely önként vállalt feladata szerint segíteni tartozott volna: a Wallenberg Egyesület válasz nélkül hagyta dokumentált levelemet ebben az ügyben.

Tudjuk, a vérvád (amelyet pillanatnyilag is három könyv propagál a magyar könyvpiacon) az antiszemita propaganda egyik hazugsága csupán. Rajta kívül a zsidóellenes uszítás más toposzai, szokványhazugságai is megtalálhatók a virulens és mindinkább bővülő hazai antiszemita irodalomban. Mindez nem hogy jogi következményeket vonna maga után, de még erkölcsi elítélést sem: akik elítélnék, jobbára fáradtan legyintenek, vagy éppen „meggyőződésből szót emelnek az uszítás szabadságáért. A társadalom, a nagyközönség, sőt az értelmiség nagy része pedig közönyös vagy értetlen.

Ha e hazai jelenségek fényében akarjuk minősíteni a nyugati demokráciák (köztük Izrael!) reagálását a Haider-jelenségre és az FPÖ kormányra kerülésére, akkor azt kell mondanunk: ez az egyetlen morálisan indokolt és politikailag reális magatartás. Európa nem engedte meg, hogy ne okozhasson botrányt, ami botrányos. Magyarország, a magyar társadalom megengedi. Ez önmagában külön botrány.

És hogy félnünk kell-e Haidertől, a hasonszőrűektől, a nyílt vagy burkolt, öntudatos vagy ösztönös náciktól, a „tulajdonképpen" liberális populistáktól, akik azért nem zárkóznak el a náci eszmei örökségtől sem? Ha botrányt csapunk, és ezzel legalább valamennyire tisztességes viselkedésre szorítjuk őket, akkor már nem. De ha némán tűrjük, és elnézésünkkel vagy a humanizmus, a szabadságjogok nevében támogatjuk gazságaikat, akkor igen! Mert ők nem lesznek elnézőek velünk, és nem fogják megbocsátani humanizmusunkat.

Gadó György

Közösség és vezetője

Április utolsó napjaiban a magyar ATV televízió nézői Zoltai Gusztávot, a hitközség nagyhatalmú ügyvezető igazgatóját láthatták, amint a Mónus Áron[1] elleni perben, a kedvezőtlen ítélet elleni tiltakozásul öntapadós sárga csillagot tűzött a mellére. Az ilyen bátor és öntudatos kiállás láttán a szemlélő csodálkozhat: vajon súlyosabb politikai ügyekben miért hallgat a hitközség?

Az életüktől vagy szabadságuktól megfosztott (értsd: munkaszolgálatra hurcolt, deportált és a legtöbb esetben meggyilkolt) zsidók után megítélt harmincezer forint kifizetését követően a miniszterelnök lezártnak nevezi a kérdést. A hitközség vezetői, egy nem túl eredményes tiltakozó kampány után, belenyugodni látszanak a döntésbe – ezzel ellentétes információink legalábbis nincsenek. Ezenközben a stockholmi holocaustkonferencián a kancelláriaminiszter arról beszél ünnepélyes hangon, hogy a magyar kormány mindent megtesz az egykori üldözöttekért. A hitközség vezetői erre sem reagálnak, sőt – a hírek szerint – az ügyvezető (némi ital társaságában) kellemesen cseveg a konferencián az említett miniszterrel. A miniszterelnök kijelenti, hogy a nemzet emelt fővel léphet a következő évezredbe, lelkiismeretét nem terhelik jóvá nem tett vétkek – a hitközségi vezetés (amely a külvilág felé az egész magyar zsidóságot képviseli) mindezt szó nélkül hagyja, miközben tagság és vezetés a belső nyilvánosság fórumain nem szűnő keserűséggel emlegetik a magyar lakosság cinkos némaságát a deportálások hónapjaiban. Más alkalommal viszont a zsidóság világi vezetői részt vesznek a szélsőjobb elleni tüntetésen – a Parlament előtt, amely helyszínt a szervezők nyilván célzatosan választották. Ezzel nagyjából egy időben a hitközség folyóiratának, a *Remény*nek harmadik száma miniszterekkel és más kormányférfiakkal közöl protokollinterjúkat. Ez év május 10-én a hitközség képviselői kemény hangú nyilatkozatban szólítják föl a kormányt: határolódjon el a vészkorszak bűneit fölelevenítő magatartástól. Ki érti ezt az ellentmondásos magatartást?

*

A mai magyarországi zsidó közösség (elsősorban pedig annak vezetői) politikai magatartását két mélyen bevésődött reflex determinálja: az antiszemitizmus elleni küzdelem és a hatalom iránti lojalitás. Mindkettő a modern kor hajnalától kíséri a magyar zsidóságot, amely 1867 után a hatalom áldásával lépett a beilleszkedés útjára, gyarapodott, modernizálódott és asszimilálódott. Az aranykorban a két reflex kiegészítette egymást: a zsidók a jóindulatú államhatalom iránti lojalitásukat hangoztatva küzdöttek ádáz haraggal az őket jogaikból, vagyonukból és magyarságukból kilökni igyekvő antiszemitizmussal szemben. 1919 után a képlet megváltozott: az államhatalom lett antiszemita. A hivatalos zsidóság képviselői ekkor úgy igyekeztek föloldani a két reflex közti kibékíthetetlen ellentétet, hogy lojalitásukat a végsőkig hangoztatva próbálták kifogni a szelet az antiszemiták vitorlájából. E politika csődje után, 1949 és 1989 között a maradék zsidóság hivatalos vezetői azt hangoztatták: feltétlen lojalitásuk alapja az államhatalom következetes szembenállása az antiszemitizmussal. Miután 1989-ben e politika hazug volta is nyilvánvalóvá vált (az államhatalom nemcsak az antiszemitizmust nem tűrte, hanem az önálló zsidó életet sem), a hivatalos zsidóság kincstári ideológia nélkül maradt. Az államhatalom most először nem próbált ilyet a társadalomra kényszeríteni: megnyílt az eszmék szabad piaca.

A magyar zsidóság körében 1989 után először a cionizmus tűnt nyerőnek, melynek alapvető üzenete az, hogy a zsidók helye saját országukban van, mert tartósan nem számíthatnak a befogadó társadalomra, így természetesen az államha-

talomra sem, éppen annak javíthatatlan antiszemitizmusa miatt. Az eddig megszokott politikai reflexet az Izraelből érkező sliachok[2] megpróbálták a feje tetejére állítani, Magyarország helyett Izraelt javasolván a lojalitás tárgyául. Ezzel valóban sikerült a magyar zsidó politikai magatartásmintákat jól összezavarni. Zavaros szónoklatok, nyilatkozatok időszaka volt ez: az újjáéledő antiszemitizmus ellenében rabbik és hitközségi vezetők nem a közösség saját erejével, hanem Izraelt pajzsként maguk előtt tartva próbáltak védekezni. A zsidó állam létéből igyekeztek erőt meríteni, ha már a saját közösségükből nem tudtak. Ám 1995 után a cionizmus fokozatosan megszűnt egyeduralkodó ideológia lenni a zsidó világban. Jelenleg épp az ultraortodoxia van felszálló ágban, amelyre a magyar zsidók túlnyomó többsége nem vevő. Ebben az – ideológiailag ugyan nem légüres, de ritkás – térben kellene az új politikai magatartásmintákat kialakítani. Az antiszemitizmussal való szembenállás továbbra is egyértelmű, ám az államhatalommal szemben tanúsítandó magatartásnak a feltétlen lojalitáson kívül nincsenek mintái – Magyarországon sosem volt még nyugati típusú demokrácia. Biztos külső kapaszkodó híján így a lojalitás bevésődött reflexei, a pillanat szülte felháborodások, valamint érdekek, hatalmi játékok határozzák meg, hogy a honi zsidóság vezetői miként viszonyulnak a hatalomhoz, mit mondanak a nyilvánosság előtt, miként reagálnak az antiszemita megnyilvánulásokra. Mint a vitorlás hajó, melyet hol erre, hol arra rángatnak a szelek, mert a kormányos – nem tudván, milyen irányba haladjanak – nem kormányoz, csak arra ügyel, hogy a hajó fel ne boruljon.

Nézzük meg ezt a mechanizmust közelebbről.

*

A rendszerváltás esztendeiben ötletként fölmerült össz-zsidó koordinációs szerv soha nem valósult meg: egy-két nem túlságosan komoly tanácskozás témája volt csupán. A rendszerváltás elültével a magyar zsidóság képviselete a hitközségre szállt vissza. A többi zsidó szervezet nem rúgott és nem rúg labdába – leginkább azért nem, mert nem áll mögöttük semmiféle tömeg, amely komoly nyomást gyakorolna vezetőikre, bármilyen közéleti kérdésről legyen is szó.

Az egyesületek, szervezetek, klubok ugyanazt a pár száz embert vonzzák, akik körbe-körbe forognak a különböző rendezvényeken, ahol inkább a vonzó programok iránt érdeklődnek, és nem közéleti kérdésekben akarják hallatni a véleményüket. Ekképp a szervezetek vezetőségének egy-két ambiciózusabb tagja próbál valami közéleti szerepet játszani, de társadalmi munkások lévén nem, kelhetnek versenyre a hitközséggel idő, energia, pénz és kapcsolatok terén.

A hitközség mint a hajdanvolt nagy hírű magyar zsidóság jogutódja, megkapta azt a vagyont, amit a kárpótlás során az állam a zsidóságnak visszaadott, és övé lett a politikai képviselet joga is – nem volt senki, aki képes lett volna ennek akár egy csekély részét is elragadni tőlük –, miközben a nyolcvanezer fősre becsült magyar zsidóságból jó, ha ötezer, túlnyomórészt idős tagot mondhat a magáénak. A többi zsidó szervezet tagsága viszont (egyenként) jó, ha pár száz főre tehető.

A hitközségi tagság azonban éppúgy – vagy még inkább – híján van minden közéleti kezdeményezésnek, dinamizmusnak, mint a többi zsidó társadalmi szervezet. Túlnyomórészt idős tagjai számára az antiszemitizmus az egyetlen létező közéleti kérdés, amelyet a vezetés természetesen meglovagol – annál is inkább, mert egyedül ezen az ideológiai területen mozog otthonosan. Ami a többi zsidó belügyet illeti, közösségünkben az egyszerű nép legfeljebb a *jus murmurandi* jogával él, amit a vezetőség nem bán. Az emberek szitkozódnak, hogy a pénzükért mennyire nem gondozzák szeretteik sírját a temetőben, de a sok morgásból nem születik politikai nyomásra képes közhangulat. Mindenkinek megvan a véleménye a hitközségi lapról, de a gúnyos megjegyzésekből és leszólásokból nem születik közvélemény. (Az *Új Élet* 2000. április 1-jei vezércikkében az ügyvezető igazgatóról írott primitív, a hatvanas évek stílusában fogalmazott zengzeteket senki nem kifogásolta nyilvánosan sem az áprilisi közgyűlésen, sem máshol.)

Komolyan tájékozódni és ennek alapján érett véleményt formálni; azt a templomkörzetekben, illetve a vidéki közösségekben megvitatni; tisztújításkor a küldötteket értelmes követutasítással ellátni; a közgyűlésen véleményformáló és nyomásgyakorló csoportba szerveződni – mindez meghaladja a hitközségi tagság képességeit, akik között számos intelligens, tevékeny ember található, miközben maga a közösség egésze politikai téren infantilis. Az éretlen, magát megszervezni nem tudó, az autoriter hatalmat tudomásul vevő közösség jellegzetes megnyilvánulása a morgás: egy-két felháborodott hozzászólásra futja a közgyűlésen, amit az információkat monopolizáló vezetés könnyedén leszerel.

A vezetés azonban maga sem egységes blokk. A szűk körű irányító testületen belül szinte egyeduralkodó helyzetben van az ügyvezető igazgató, aki a hitközség adminisztratív gépezetét oly mértékben uralja, hogy ahhoz az ő tudtán kívül senki nem férhet hozzá. Mivel így képes az információk monopolizálására, rajta kívül gyakorlatilag senki nincs döntéshozó helyzetben. Vonatkozik ez mindenekelőtt a hitközség gazdasági ügyei fölötti szinte hézagmentes uralomra. Ami azonban szempontunkból fontosabb, az ügyvezető igazgató visszaszerezni látszik dominanciáját közösségünk reprezentációjában is: a külvilág felé egyre inkább ő képviseli a magyar zsidóságot. (Egy évvel ezelőtt még a Mazsihisz elnöke és az országos főrabbi találkozott a miniszterelnökkel.) Az ő hozzászólásáról olvashatunk a magyar sajtóban (Brüsszel), ő képviseli a magyar zsidóságot a New York-i magyar holocaust-emlékülésen (lásd az Új Élet említett cikkét) és a stockholmi holocaustkonferencián. Ha folynak a kormánnyal bármiféle háttértárgyalások a kárpótlás ügyében, ő alighanem abban is megkerülhetetlen.[3]

Mindez igen súlyos következtetésekhez vezet: a magyar zsidóság politikai képviseletét egyedül ellátó hitközség vezetése egyetlen ember kezében van, akinek a hatalom megtartásán, kellemes élvezetén és önmaga időnkénti ünnepeltetésén kívül nemigen van más ambíciója. (Mindez paradox módon garanciája is valamiféle folyamatosságnak: akinek nincsenek nagy megváltó ideái, az nem forgatja föl fenekestül az intézményrendszert, hanem hagyja, hogy a dolgok a maguk csendes medrében folyjanak tova. Az ilyen ember csak akkor kerül nehéz helyzetbe, ha a dolgok változnak meg körülötte.)

„One man show" – ahogy működését többen jellemezték. Teljesen ideológiamentes, pragmatikus ember, aki magáévá teszi az új jelszavakat, nem utasítja el az új kezdeményezéseket (zsidó kulturális hét, tudományos konferencia), látszólag pártolja az új demokratikus formákat – feltéve, hogy ez nem érinti a lényeget, az apparátus fölötti egyszemé-

lyi ellenõrzést. Látszólag például lelkes híve a nyilvánosságnak, valójában azonban – mint az elmúlt évek tapasztalatai bizonyították – blokkolja a lényegi információk nyilvánosságra hozatalát. (Lásd: pályázat kiírása a Dohány utcai zsinagóga felújítása és az iskolaépítés ügyében, amikor senki nem tudhatta meg, hogy a megbízást elnyert kivitelezõn kívül ki pályázott még; a hitközségre hagyományozott ingatlanok ügye, melynek során nem sikerült kideríteni, hogy az örökhagyók rendelkezései teljesültek-e; a Kozma utcai temetõ rendezése kapcsán hamis számlákra kifizetett tizenkétmillió forint, mikor is nem sikerült megtudni, kihez került az említett összeg.) A mûködését kísérõ bel- és külföldi bírálatok ellensúlyozására idõnként – csodák csodája – meleg hangú méltatások jelennek meg róla az Új Életben vagy az izraeli magyar nyelvû sajtóban. (*„Tagadhatatlan, a legnagyobb érdeklõdés elõzte meg hozzászólását... Nagyszerû képviselõje õ annak a politikának...”*)[4] Ha pedig valaki (nagy ritkán) lényegi kezdeményezéssel áll elõ, a hatalomgyakorlás demokratizálására vagy az információmonópólium megszûntetésére tesz kísérletet, azt az olajozottan mûködõ apparátus és a közgyûlési szavazógépezet egykettõre leszorítja a pályáról – az üv. ig.-nak meg sem kell szólalnia. (Lásd Olti Ferenc kezdeményezését a legutóbbi közgyûlésen a gazdálkodás átvilágítására.) Ekképp sikerül a hatalomtól távol tartani a szélesebb látókörû, kezdeményezõ embereket – ha ilyenek nagy ritkán felbukkannak a hitközség környékén. Kiszorításuk után az üv. ig. lankadatlan szorgalma, tettereje ismét a régi fényében ragyoghat.

Az alárendeltségébe tartozókon egy idõ múlva kiütköznek a hitközségi jellemvonások. Komoly értelmiségi hírében álló emberek furcsa metamorfózison mennek keresztül: barátságosan megígérnek mindent, ígéretüket nem teljesítik, aztán mosolyognak és mellébeszélnek. Az intézményi logika foglyai õk: a gondjaikra bízott részleg nem egyedül meghirdetett célját szolgálja, hanem idõrõl idõre hatalmi játékok tárgyává válik. Ez az intézményi logika látszik maga alá gyûrni a Remény címû folyóiratot, amely a hitközség kulturális érzékenységét és igényességét volt hivatott bizonyítani: az elsõ két számban közölt színvonalas, érdekes írások a harmadik számban nagyobbrészt átadták a helyüket a mindenféle hivatalosságokkal, hitközségi cimborákkal készített alibi-interjúknak. A hitközség területére tévedt értelmiségi hamar megérti, hogy mozgásterét a felsõség alakítja, ami ellen nem sokat tehet. Ha épp nincs rá szüksége a vezetésnek, végezheti a dolgát, nem sokat törõdnek vele, ha viszont úgy adódik, végre kell hajtani a parancsot: a Remény bensõséges interjút közöl a hamis számlák kapcsán vádak keresztüzébe került temetõigazgatóval; az Új Élet pedig éppen nem közli **Randolph L. Braham** professzornak a kancelláriaminiszter apologetikus stockholmi beszédére válaszul írt tiltakozó levelét, miután hírek szerint az ügyvezetõ igazgató Stockholmban együtt kvaterkázott az említett miniszterrel. (Ezzel a gesztussal talán egy kicsit több elismerést akar kicsikarni az õt nemigen szívlelõ kormánytól.) Az értelmiségi mindennek láttán vagy továbbáll, vagy az elõnyök fejében beletörõdik a kiszolgáltatottságba, és elkezdi azt magyarázgatni.

A one man show sztárja mellett másnak nem sok esélye van a magyar zsidóság politikai képviseletére. Az információmonopólium miatt a Bzsh és a Mazsihisz elnökei nem rúgnak mellette labdába. Eddigi kísérleteik a helyzet megváltoztatására nem hoztak eredményt. A magyar közvélemény által is elismert országos fõrabbi fáradt, idõs ember, akinek nem ambíciója az érdemi politizálás, csupán annak fényes külsõségeit kedveli: a tekintélyes tudósnak, a zsidó szellemiség képviselõjének kijáró hírnevet és megbecsülést.

A nemzetközi zsidó szervezetekkel (WJRO) és a kormánnyal folytatott kárpótlási tárgyalásokról nem sok szivárog ki, nem lehet tudni, hogy milyen kölcsönös ígéretek vagy fenyegetések nyomán állapodtak meg egymással a felek, az elért kompromisszum sok avagy kevés, az adott körülmények között elérhetõ legtöbbet sikerült kicsikarni, avagy éppen jóval eredményesebben is zárulhattak volna a különbözõ kárpótlási ügyek.[5] A hitközségi vezetés ügyvitele nem átlátható, sem a szó szoros, sem tágabb értelemben. Nem tudható például (és a politikailag infantilis tagság nem is tudakozódik), hogy a harmincezer forint kifizetésével lezártnak minõsített kárpótlás ügyében milyen válaszlépéseket tervez a hitközségi vezetés, tervez-e egyáltalán valamit. Ebben a közegben valósággal idegen test a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (MAZSÖK) és annak agilis irodavezetõje, aki a kárpótlásssal kapcsolatos legújabb információkat az intereneten is közzéteszi. Ez a helyzet aligha véletlen: a Mazsök nem a áll hitközségi vezetés kizárólagos irányítása alatt.

*

A hatalom e mûködési mechanizmusát kell szem elõtt tartani, ha a nyilvánosság terein mutatkozó szembetûnõ koncepciótlanság okait kutatjuk. Ebben a felállásban egy barátságtalan gesztus a hatalom részérõl (például diplomatikus, de egyértelmûen kifejezett tartózkodás az ügyvezetõ igazgató személye iránt) elegendõ lehet a csatlakozásra az antifasiszta tüntetéshez. Egy barátságos csevely egy kormányférfiúval viszont elegendõ lehet egy kormányt bíráló cikk letiltásához. A gyûlölködõ antiszemita, ám semmilyen kormánytámogatást nem élvezõ Mónus Áronnal szemben remek húzás kitûzni a sárga csillagot: az öntudatos, bátor kiállás bizonysága ez, ugyanakkor semmilyen komoly kapcsolatot nem veszélyeztet. Ha Magyarországra érkezik az *American Jewish Committee* befolyásos képviselõje, az õ biztonságot adó jelenlétében nem árt kissé megszuttyongatni a magyar kormányt, egyértelmû elhatárolódást követelve a szélsõjobbtól.

Természetesen nem mindig efemer személyes sérelmek keresendõk a mai magyar zsidó politikacsinálás hátterében – meglehet, hogy a fenti néhány példa inkább kivétel, mint szabály. Ha azonban ilyesmi elõfordulhat, és a zavaros, ellentmondásos politizálásra senki nem kér magyarázatot, akkor ez a hitközségi tagság szellemi renyheségének, ideológiai irányvesztettségének, infantilizmusának bizonyítéka. Ha nincs külsõ kényszer, érvényes a klasszikus tétel: minden közösségnek olyan vezetõje van, amilyet megérdemel.

Gadó János

1 Az említett személy *A nagy összeesküvés, avagy a nietzschei birodalom* címû könyvével vált hírhedtté. Ebben azt állította, hogy a holocaustot valójában a zsidók csinálták, Hitler a gazdag amerikai zsidók bábja volt. Mónus egy Új Életben megjelent, sértõnek vélt cikk miatt perelte a hitközséget.

2 Sliach: a diaszpórában élõ zsidó fiatalok cionista nevelésével foglalkozó izraeli küldött.

3 Az Új Élet május 15-i számában megjelent, szervezeti demokratizálást sürgetõ hozzászólás (Schweitzer Gábor: *Új hitközségi alkotmányt*) arról tanúskodik, hogy ezzel a helyzettel mások is elégedetlenek a hitközségen belül.

4 Új Élet, 2000. április 1.

5 Lásd az Olti Ferenc Mazsihisz-alelnökkel készített interjút a Szombat májusi számában.

POKORNI ZOLTÁN

„Aki elfordítja szemét a múltról, az a jelent sem látja”*

55 évvel ezelőtt ezekben a napokban kezdődött meg azoknak a csurgói magyaroknak, zsidó magyaroknak a vesszőfutása, akiket a 20. század szörnyű diktatúráinak egyike, a fasiszta diktatúra, nem másért, mint származásuk miatt halálra ítélt; mindegy, hogy nők voltak vagy férfiak, aggastyánok vagy csecsemők. 1944 áprilisának második felében a német és a magyar katonai hatóságok 22 000 zsidót gyűjtöttek össze gettókba vagy gyűjtőtáborokban Dél-Magyarországon. A csurgói zsidókat – mintegy háromszázan éltek ebben az időben a községben – egy használaton kívüli barcsi malomépületbe zsúfolták össze a barcsi és csurgói járásból, illetve Szigetvárról származó sorstársaikkal. Július elején a kaposvári gettóba, majd a vasútvonalhoz közeli tüzérségi laktanyába vitték őket, július 6-án pedig megindultak a vonatok Auschwitzba. A deportáltak közül szinte senki nem tért vissza. Ezzel elszáradt a község történetének egyik gazdag ága, megszűnt a több mint százéves csurgói zsidó közösség, amely olyan neves tudósokat választott ki rabbijának, mint pl. **Venetianer Lajos**, a magyar zsidóság nagynevű történésze, aki csurgói évei alatt – 1893-tól 1896-ig – egyben a gimnázium magya- és némettanára volt.

Az, ami a magyar és az európai zsidósággal a nácizmus éveiben történt, a józan emberi gondolkodás számára szinte máig felfoghatatlan. A világháborús zsidóüldözések sosem szűnő sebet ütöttek a modern civilizáció képén. Hiszen az az ideológia, amelynek nevében a felfoghatatlan számú áldozat hidegvérű, bürokratikusan megtervezett és iparszerűen kivitelezett meggyilkolása végbement, a modern Európa szívében született meg. A nácizmus az európai kultúra egyik középpontjában, Goethe és Beethoven földjén – Németországban – kaparintotta kezébe a politikai hatalmat, hogy azután ideig-óráig meghódítsa a földrészt, és végrehajtsa a modern történelem egyik legszörnyűbb tettét: az európai zsidóság meggyilkolását.

A modern európai civilizáció hozta létre azt a barbár ideológiát, amelynek nevében a csecsemőtől az aggastyánig mindenki halálra ítéltetett, akinek nagyszülei között akadt két zsidó, és az ítéletet modern, racionálisan működő, hatékony állami intézmények hajtották végre. Mindez együtt teszi a holocaustot a történelem egyszeri és egyedi tragédiájává.

A holocaust példátlan volta nem kisebbíti a 20. század többi rémtettének – a szovjet Gulagnak, a kommunista Kínában és Kambodzsában zajlott tömeggyilkosságoknak, Szarajevónak – a szörnyűségét. Hátborzongatók azok a viták, amelyek során a század különféle genocídiumainak, az áldozatok számának összeméricskéléséből próbálnak bármilyen tőkét kovácsolni. Mintha ötmillió halott száma az egyik oldalon csökkentené hatmillió vagy húszmillió jelentőségét a másikon vagy a harmadikon. Hiszen egyetlen ártatlan áldozat is több, mint ami elfogadható. S a számok elkendőzik a lényeget. Ahogy egy 14 éves kislány mondta egy megrázó holocaustkiállítás megtekintése után: „most döbbentem csak rá, hogy nem számokról van szó. Minden egyes áldozat különálló emberi lény volt, családdal, reményekkel, érzelmekkel, álmokkal – akárcsak én” – s akárcsak azok a csurgói zsidó polgárok, egykori játszótársak, iskolatársak, szomszédok és barátok, akik 55 évvel ezelőtt indultak el a gázkamrák felé.

A zsidókon elkövetett gyilkos erőszak, a tömeggyilkosság kapcsán a leggyakrabban felvetett és vitatott kérdés: ki a felelős azért, ami történt? Nekünk, magyaroknak is szembe kell néznünk a kérdéssel: mennyiben volt felelős a magyar állam, az állampolgárok közössége a magyar zsidók elhurcolásáért, tragikus sorsáért?

Történelmi tény: a holocaust, az európai zsidók tömeges meggyilkolása a német nácizmus hatalomra jutása és háborús győzelmei nélkül nem ment volna végbe. Mindez azonban nem szabad, hogy elfelejtesse velünk, hogy az antiszemitizmus nem csak Németországban fertőzte a társadalmat. A zsidóságra hosszú történelme során gyakran méretett bűnbak szerep – Magyarországon is. Itt, Csurgón, az 1919-es Tanácsköztársaság után, amikor először szabadult el Magyarországon az erőszakos antiszemitizmus, a garázdálkodó különítményesek hét zsidó embert gyilkoltak meg, úgymond megtorlandó a kommunisták tetteit. Néhány héttel korábban viszont innen nem is olyan messze, Csornán kommunista terrorlegények akasztottak a főtéren zsidót, szabotázs vádjával. Magyarországon is jelen volt tehát az antiszemi-

* Az oktatási miniszter Csurgón, április 16-án, a holocaust emléknapon elhangzott beszéde.

tizmus, és társadalmi és politikai válsághelyzetekben szélsőséges mozgalmak szélsőséges követői céljaik elérése érdekében éltek is vele. Kétségtelen, ha Magyarország 1944 márciusában nem veszti el függetlenségét, ha a német Wehrmacht nem szállta volna meg az országot, akkor nem következett volna be a tragédia, nem került volna sor a magyar zsidók meggyilkolására. De mindez nem jelent felmentést a történelmi felelősség alól, hiszen tudjuk, hogy a zsidók összegyűjtése és deportálása magyar szervek és személyek tudtával, sokszor aktív közreműködésével történt. És sokan voltak azok is, akik behunyták szemüket, mert féltek, vagy tehetetlennek érezték magukat, vagy egyszerűen közömbösek voltak honfitársaik iránt, sőt egyetértettek azzal, ami történik. A magyar társadalomnak ezért az állapotáért – mint **Bibó István** írta – elsősorban azok a felelősek, akik a húszas, harmincas években a zsidók ellen való törvényhozás szószólói voltak, amely „...nem kifogta, hanem megdagasztotta a jobboldal vitorláiban a szelet, s nem elhárította a véres zsidóüldözés veszélyét, hanem »legális« formák között hozzászoktatta a magyar társadalmat a zsidóknak az emberi méltóság sáncaiból való kirekesztéséhez".

A zsidóellenesség, az antiszemitizmus a közbeszéd, a politikai retorika természetes részévé vált a két világháború közötti Magyarországon, és ez megakadályozta, hogy elegendő ellenanyag termelődjék ki a társadalomban ahhoz, hogy a többség szembeszegüljön a gyilkos antiszemitizmussal, amelynek a magyar kultúra olyan nagyjai estek áldozatul, mint **Radnóti Miklós, Szerb Antal, Halász Gábor** vagy az olimpiai bajnok **Petschauer Attila**.

A történelmi kép azonban sosem egyszínű. Az is történelmi tény, hogy jó néhányan voltak olyanok – egyszerű emberek, egyházi tisztségviselők, katonatisztek, állami tisztviselők, mint maga Bibó István vagy idősebb **Antall József**, a néhai miniszterelnök édesapja –, akik segítették az üldözötteket: élelmet dobtak át a gettó falán, bújtattak, hamis papírokat szereztek, menedéket nyújtottak, sőt ellenálltak, megtagadtak embertelen parancsokat. Mint a kereszténydemokrata **Weizsäcker**, a volt német államelnök mondotta, nem lehet egy egész nemzet teljesen ártatlan vagy teljesen bűnös. A bűnösség nem kollektív, hanem személyes. Azoknak, akik már akkor is éltek, ezzel a személyes felelősséggel kell szembenézniük, arra kell válaszolniuk – legalább maguknak –, hogy megtettek-e mindent, ami lehetséges volt a szörnyűségek ellen. Ha viszont ilyen messziről tekintünk vissza, feltétlen jogos a kérdés: mennyiben kell bűnösnek érezniük magukat Auschwitzért a mai nemzedékeknek, azoknak, akik még nem is éltek a háború idején? Nyilvánvaló: a mai generációk nem vehetik magukra a korábbiak bűneit, nem tehetők felelőssé értük. De azt, ami történt, meg kell őriznünk a kollektív emlékezetben, és ahogy büszkék lehetünk nagy magyarok történelmi tetteire, ugyanúgy szégyellhetjük is magunkat történelmünk sötét korszakai – közöttük 1944 – miatt.

Nyilvánvaló: a mai generációk nem vehetik magukra a korábbiak bűneit, nem tehetők felelőssé értük. De azt, ami történt, meg kell őriznünk a kollektív emlékezetben, és ahogy büszkék lehetünk nagy magyarok történelmi tetteire, ugyanúgy szégyellhetjük is magunkat történelmünk sötét korszakai – közöttük 1944 – miatt. A szégyen mellett azonban felelősségünk is van. De nem a több mint fél évszázaddal ezelőtt elkövetett bűnökért. Mi azért vagyunk felelősek, hogy szembenézzünk a múlt tanulságaival. Aki elfordítja szemét a múlttól, az a jelent sem látja.

A szégyen mellett azonban felelősségünk is van. De nem a több mint fél évszázaddal ezelőtt elkövetett bűnökért. Mi azért vagyunk felelősek, hogy szembenézzünk a múlt tanulságaival. Aki elfordítja szemét a múlttól, az a jelent sem látja. Aki nem akar emlékezni az embertelenségre, az kiteszi magát a megfertőződés veszélyének. Ma már tudjuk, hogyan lett az „ártatlan" antiszemitizmusból tömeggyilkosság. Tudjuk, hogy az előítéletesség hogyan bénította meg az egészséges erkölcsi érzéket a kritikus pillanatokban. Ezért kell felemelnünk a szavunkat a legártalmatlanabbnak látszó zsidózás, cigányozás és az összes többi faji, nemzeti, vallási előítélet ellen. Olyan világban élünk, amelyben ma is gyilkolnak meg embereket pusztán származásuk, vallásuk miatt, amelyben a kisebbségekhez tartozók – és ezt mi magyarok tudjuk és érezzük a legjobban – gyakran szenvednek el életüket megnyomorító hátrányokat csupán azért, mert nem többségi családokban születtek. És tudjuk, a megkülönböztetéshez, a diszkrimináció hoz és az üldöztetéshez vezető úton az első lépés a hangosan kiejtett becsmérlő szó. A holocaust leckéje nem csupán holt történelmi anyag, hanem a mai életről is szól.

Mit jelent ma ez a lecke? Először is azt, hogy nem lehet kibújni a felelősség alól, ha borzalmas események zajlanak le környezetünkben vagy bárhol a világban. A holocaust borzalmai és az ellenállás hősiessége azt jelzik számunkra, hogy a Jó és a Rossz lehetősége egyszerre van jelen az emberben. Még a legnehezebb körülmények között is van választás, és felelősséggel tartozunk azért, mit választunk: a Jó vagy a Rossz oldalára állunk. A holocaust története arra tanít, hogy akkor is sok út volt: lehetett aktív bűnrészes vagy passzív szemlélő valaki, de szembe is szállhatott a Rosszal, mint **Apor Vilmos** püspök, **Bajcsy-Zsilinszky Endre** vagy a névtelen zsidómentők százai.

A holocaust egy totalitárius rendszer tette volt, amelynek bukását Magyarországon csakhamar egy másik totalitárius rendszer, a kommunizmus berendezkedése követte. A kommunista rendszerek elleni felkeléseket nem véletlenül nevezték az emberi méltóság forradalmának. A kommunista diktatúrával való szembeszegülés ugyanabból az erkölcsi forrásból eredt, mint a holocausttal való szembeszállás. A diktatúrákkal, a totali-

tarizmusokkal szemben a leghatékonyabb fegyver az autonóm, hajlíthatatlan gerincű egyén, aki tudatában van morális felelősségének mindenért, amit támogat, vagy akár csak passzívan eltűr. Egy olyan kormány számára, amely a diktatúrák hosszú évtizedei után az emberi méltóság és a társadalmi demokrácia eszményeinek meggyökereztetésére törekszik, ez a múlttal való szembenézés alapvető tanulsága.

Ebből a tanulságból adódik, mi a kötelezettsége az iskolának és oktatásnak. Ez a kötelesség a történelmi emlékezet fenntartása a ma érdekében, azért, hogy mindenfajta embertelen ideológiával szemben kitermelődhessen megfelelő és elegendő ellenanyag, hogy az iskolákból olyanok lépjenek ki, akik a kor követelményeit nemcsak a tudás, hanem az erkölcsi minőség terén is teljesítik. Az antiszemitizmussal, a cigányellenességgel, az idegengyűlölet valamennyi formájával való szembeszállás a kor ilyen követelménye. „Ha érvek nélkül is rombolhat a szó, nem térhetünk ki a kötelesség alól, hogy meghazudtoljuk" – mondta **Babits Mihály**. Ez a felelőssége a politikának, az iskolának, a sajtónak – az egész mai nemzedéknek.

E felelősség tudatában kezdeményeztem a holocaustról való iskolai megemlékezés emléknapját.

*

Talán soha nem kaptam annyi levelet, mint a holocaust emléknapjával kapcsolatos bejelentést követően. Ezek a levelek nagyon különbözőek voltak: sokan gratuláltak, mások segítségüket ajánlották fel, volt, aki Isten áldását kérte a fejemre, ám be kell vallanom, nem egy levél írója elégedetlenségének adott hangot (alaposan leszedte rólam a keresztvizet). A legáltalánosabb kifogás így fogalmazható meg: minek újra és újra felhánytorgatni a múltat, mi értelme van bűntudatot gerjeszteni a felnövekvő nemzedékekben?

Ezek a levélírók, azt hiszem, alaposan félreértették az emléknap célját. A nevelés és oktatás – még ha olykor a múltba is tekint – mindig a jövő érdekében tevékenykedik. *Nem bűntudatot, de felelősségtudatot* akarunk ébreszteni minden egyes diákban, olyat, amely a jövőre irányul. Célunk, hogy minden korosztályban létrejöjjön az az erkölcsi tartás, egyéni morális felelősségtudat, ami nélkül sohasem lehetünk biztosak abban, hogy a holocaust vagy ahhoz hasonló népirtáshoz vezető politikai folyamatokat, társadalom-lélektani helyzeteket el tudjuk kerülni.

Ennek a felelősségtudatnak a kialakítása jól körülírható, ám nagyon nehezen megvalósítható pedagógiai feladat. Sokakat arra csábíthat az emléknap, hogy – hasonlóan bizonyos ünnepekhez – formális ünnepéllyel letudják; mások talán tartanak egy témába vágó történelemórát. Pedig itt egyszerre kell szólni szívhez és észhez, olyan dolgot kell építeni, amihez nem elég egy történelemóra vagy formális ünnepély. Többen – talán nem alaptalanul – még attól is félnek, nehogy éppen a kívánttal ellenkező hatást váltson ki egy ilyen megemlékezés. Mindez arra figyelmeztet minket, hogy a holocaust emléknapjának megtartása nagy szakmai körültekintést igényel.

A pedagógiai eredményesség érdekében az Oktatási Minisztérium különböző módokon segíti az emléknap megtartását az iskolákban. A holocaustoktatásban eddig felhalmozódott külföldi és hazai tapasztalatok felhasználásával megkezdődött egy módszertani segédanyagokat és egyéb segédleteket tartalmazó kiadvány összeállítása, amelyet ősszel minden középiskolába eljuttatunk. Pályázatot írunk ki a témával foglalkozó tanári segédkönyv kiadására, és támogatjuk egy a holocaustoktatással foglalkozó konferencia megrendezését. Több szervezet és magánszemély ajánlotta fel, hogy kiadványokkal, rendezvényekkel, túlélők beszámolóival járul hozzá az iskolai emléknaphoz. A minisztérium abban is segítséget nyújt, hogy ezek a kezdeményezések és az iskolai igények találkozni tudjanak.

Számos szakember, tanári szakmai egyesületek és egyéb szervezetek (Auschwitz Alapítvány, Mazsihisz, Mazsike, Wallenberg Egyesület) működnek közre abban, hogy a 2000/2001-es tanévben az ideinél több iskolában, felkészült pedagógusok vezetésével, hatékony programok alapján kerülhessen sor az emléknap megtartására.

A holocaustra való emlékezés, a felelősségtudat kialakítása kikerülhetetlen morális követelmény önmagunkkal és minden olyan embertársunkkal szemben, akit elért vagy fenyegethet bármely hasonló tragédia. Ugyanakkor nemcsak morális feladat, de társadalomfejlődésünk nagy leckéje is ez, hiszen csak felelős polgárok alkothatnak erős és önbizalommal rendelkező nemzetet.

Fontos kezdeményezés első lépésének dokumentuma a fenti írás. A múlt feldolgozása, a történelmi felelősséggel való számvetés folyamat, mely nem történhet meg egyik napról a másikra, ha mégoly megkésetten indul is, mint a vészkorszakért viselt magyar állami és társadalmi felelősség feldolgozása.

Reméljük, az oktatási miniszter által útjára indított holocaust emléknap az egész magyar politikai társadalmat és szellemi életet önvizsgálatra készteti.

FELHÍVÁS

Izrael Állam Külügyminisztériuma idén is meghirdeti a „*Fiatal Zsidó Vezetők Diplomáciai Szemináriumát*" olyan 35 év alatti zsidó fiatalok részére, akik egyetemi diplomával rendelkeznek és legalább középfokon beszélnek angolul. A szemináriumot 2000. július 23. és augusztus 11. között tartják meg Izraelben. ■ Az ösztöndíj célja, hogy megerősítse a kapcsolatot Izrael Állam és a világ különböző országaiból érkező fiatal zsidó vezetők között. A szeminárium a következő témákkal foglalkozik: a békefolyamat, Izrael nemzeti biztonsága, az izraeli gazdaság, társadalom és kultúra. ■ Az Izraeli Külügyminisztérium fedezi a résztvevők szállás- és ellátási költségeit, azonban a ki- és visszautazás költsége a résztvevőket terheli. ■ Jelentkezési lapért forduljon az Izraeli Nagykövetség Kulturális Osztályához a következő címen: Budapest, 1026 Fullánk u. 8. Telefon: 2000-781

A jelentkezési határidő 2000. június 10.

67 ezer és 124 ezer között

Demográfiai becslés a magyar zsidóság létszámáról

Stark Tamás történész évek óta foglalkozik a magyar zsidóság Soá idején elszenvedett veszteségeivel és a túlélő zsidóság demográfiájával. Nemrég elkészült tanulmánya a magyar zsidóság létszámának 1945–1995 közötti alakulását próbálja megbecsülni. Írása a tervek szerint ugyanabban a kötetben jelenik majd meg, mint Kovács András szociológiai kutatásának eredményei*. Stark Tamást demográfiai számításának hátteréről kérdeztük.

– Honnan származnak az 1945-ös kiinduló adatok?

– A 143 624 fő egy konkrét adatfelvétel eredménye, melyet a Zsidó Világkongresszus magyarországi tagozatának statisztikai és tudósítói irodája készített 1945–46 fordulóján. Ez számításssorozatom alapja. Ez a szám az izraelita népességre vonatkozott. Nekem viszont szükségem volt a teljes túlélő népesség létszámára is. A Központi Statisztikai Hivatal munkatársai 1946-ban közreadtak egy 260 ezres számot. Ez megjelent a *Magyar Statisztikai Szemle* 1946-os évfolyamában, de más, belső statisztikai közleményekben szintén előfordul. Ezt tekintettem számításom másik kiindulópontjának. Ez utóbbi szám egyébként nem áll távolt attól a maximális becsléstől, amit a történelmi források alapján hozhatunk meg. Ha a történelmi források alapján próbáljuk megbecsülni a túlélő népességet, akkor ennek számát 220-260 ezer között adhatjuk meg. A 260 ezer tehát a maximális becslés eredménye.

– Honnan a két szám közötti óriási különbség?

– A 143 ezres szám részadatnak tekinthető. Nem mindenki volt hajlandó adatot szolgáltatni, ugyanis egyebek között egy igen részletes, négyoldalas kérdőívet kellett kitölteni. Korabeli forrásokból, még újságcikkekből is kiderül, hogy nagyon sokan visszautasították ennek az adatlapnak a kitöltését, így ezeket az embereket nem regisztrálták. A különbség másik oka az, hogy lényeges eltérés volt az izraelita vallású népesség, illetve a zsidótörvények hatálya alá eső népesség között. Utóbbiak ugyanis nem mind voltak izraelita vallásúak. A két szám közötti különbség tehát azokat fedi, akik nem voltak izraelita vallásúak, illetve akiket nem írtak össze. Nem állítom, hogy 260 ezer volt a túlélők száma – lehet, hogy 220 ezer volt. De a 260 ezer nem tekinthető irreálisnak.

Nem teljesen világos egyébként, hogy a Statisztikai Hivatal honnan veszi ezt a számot. Ők is tág határok közt adták meg a túlélők számát: 220, illetve 260 ezer között. Én az utóbbit azért vettem figyelembe, mert a maximális létszámadatból szerettem volna kiindulni. Ez az egyik véglet, a 143 ezer a másik. Ez utóbbinál egyébként nyilván magasabb a túlélők száma, hiszen ez csak azokra vonatkozik, akiket összeírtak, és akik izraelitának vallották magukat. Számításomnak tehát ez a két szám a kiindulópontja.

A további számításssorozat nem arról szól, hogy a magyar zsidó népesség száma hogyan alakul 1945-től 1995-ig. Maga a zsidó népesség statisztikailag nemigen definiálható fogalom. Én amúgy is el akartam kerülni azt a dilemmát, hogy ki tartozik a zsidósághoz. Én csupán azt csináltam, hogy a minimális és a maximális becslésből kiindulva megpróbáltam meghatározni ötéves periódusonként a népességre vonatkozó számadatokat. Van tehát egy számsor, ami a 143 ezres létszámból indul ki. Én kiszámoltam azt, hogy ha az izraelita vallásúak száma 1945 végén 143 ezer volt, akkor – amennyiben ez a népesség ugyanúgy nő vagy csökken, mint a teljes budapesti népesség – hogyan változik ennek a csoportnak a létszáma ötéves periódusonként. Ugyanezt a számítást elvégeztem a 260 ezres számmal is. Az egyik számsor tehát a teljes túlélő népességből indul ki, a másik számsor pedig a magukat izraelitának vallókat veszi alapul.

– Ha a számítás alapjául szolgáló trend a budapesti lakosság létszámának alakulása, akkor a becslés sok tekintetben pontatlan lesz, hiszen köztudomású, hogy a zsidók demográfiája sok tekintetben eltér az átlagtól, egyebek közt például azért, mert 1956-ban arányukban sokkal többen hagyták el az országot, mint a budapestiek.

– A teljes budapesti népesség vitalitási indexét vetítettem a zsidó népességre, annak minimális és maximális becsült számára. Feltételeztem, hogy a zsidó közösség termékenységi és halálozási indexe megegyezik a teljes budapesti népesség hasonló adataival. Ezt persze nem lehet egyértelműen állítani, de másképp nem lehetett eljárni. Azért feltételeztem ezt, mert a zsidó népesség túlnyomó része eleve városlakó volt, és túlnyomó része Budapesten élt. A budapesti zsidó népesség asszimilálódott, és az asszimiláció 1945 után felgyorsult. Erősen asszimilált népességről van szó, ezért gondoltam azt, hogy a teljes budapesti népesség termékenységi és halálozási indexe használható lesz. Tudom, hogy ez torzító tényező, de ennél a számításnál nem ez volt az egyetlen. Természetesen figyelembe vettem az 1945–48 közötti elvándorlást, és az 1956-os kivándorlást is: a kivándorlók ismert, illetve becsült számát levontam. A számítás konkrétan úgy történt, hogy a budapesti sta-

* Szombat, 2000. március.

A magyar zsidóság létszámának alakulása 1945–1995 között Stark Tamás becslése szerint

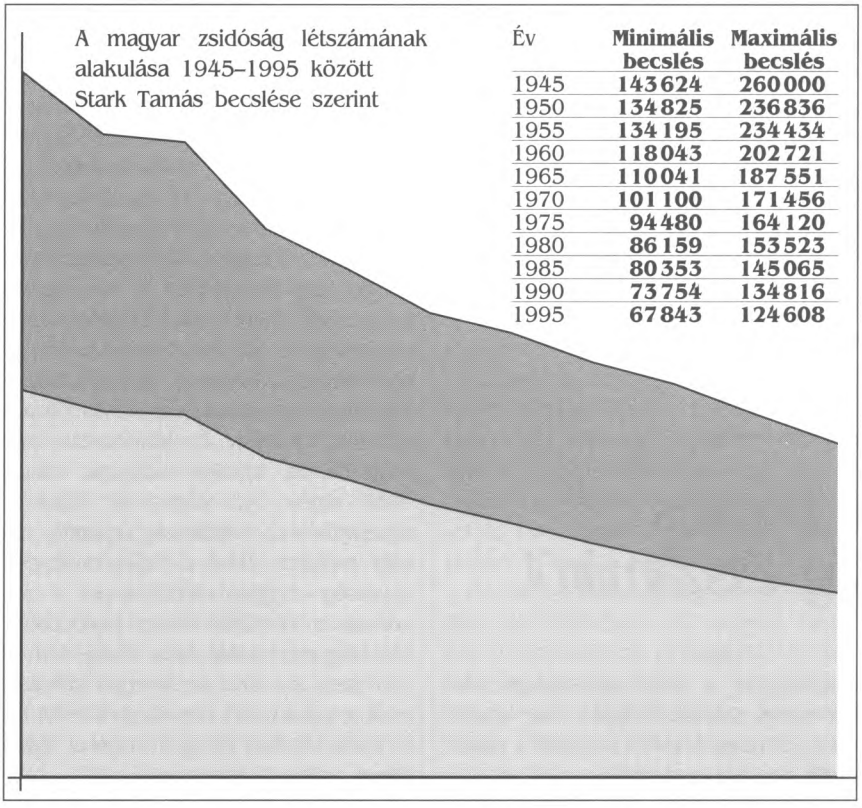

Év	Minimális becslés	Maximális becslés
1945	143624	260000
1950	134825	236836
1955	134195	234434
1960	118043	202721
1965	110041	187551
1970	101100	171456
1975	94480	164120
1980	86159	153523
1985	80353	145065
1990	73754	134816
1995	67843	124608

tisztikai évkönyv alapján meghatároztam a budapesti termékeny korban lévő nők szülési indexét, valamint a teljes budapesti népességnél (férfiaknál és nőknél külön) a halálozási indexeket. Ezeket alkalmaztam azután a zsidó népességre is. Ötéves periódusokkal számoltam. További torzító tényező, hogy az alapadat nemek szerint ugyan bontva volt, de ötéves korcsoportonként nem, hanem csak tíz- vagy húszévenként. Így nekem az alapnépességet is manipulálnom kellett: ötéves korcsoportokra kellett bontanom, ami eleve torzító tényező. Az említett 260 ezres számot szintén föl kellett bontanom ötéves korcsoportokra nemek szerint. Itt már a 143 ezres adat bontásának mintáját vettem figyelembe. Tehát már az alapadatokat is manipulálni kellett valamelyest, hogy el lehessen végezni a számításssorozatot. A kivándorlók számát sem lehetett pontosan meghatározni, csak becsülni. Így három alapvető torzító tényezővel számolhatunk, de akad még néhány kisebb is: adathiány miatt a budapesti népesség esetében sem lehetett minden esetben megállapítani a termékenységi indexeket.

– A zsidók azonban köztudomásúan más képzettségi, foglalkozási struktúrával rendelkeznek, mint a budapesti összlakosság.

– Nem áll rendelkezésre olyan termékenységi index, ami a végzettséggel vagy foglalkozással lenne kapcsolatban. Nincs olyan adat, ami arról szól, hogy felsőfokú végzettségű vagy valamilyen foglalkozási kategóriához tartozó nőknek hány gyerekük születik. Nem elképzelhetetlen, hogy ilyen adatokat hosszas kutatómunkával be lehet szerezni, ám aligha hiszem, hogy ezek sokkal pontosabbak vagy megbízhatóbbak lennének, mint amilyenek rendelkezésre állnak.

– Mind a két adatsor igen erős csökkenést mutat.

– Az 1945-ös népesség mind a két esetben a felére csökkent.

– A vegyes házasságok arányát sem mutatja ez a statisztika.

– Miután az adatsor a zsidó nők termékenységi arányát veszi alapul, a továbbiakban azok lesznek benne a létszámban, akik zsidó anyától születtek, attól függetlenül, hogy az anya vegyes házasságban él vagy nem. Azon zsidó férfiak gyerekei, akik nem zsidó nőt vettek feleségül, nincsenek már benne a statisztikában.

– Én attól tartok, ezek az adatok kedvezőbb képet festenek a valóságosnál. Számos olyan tényező lehetett, ami a zsidók esetében az alacsonyabb születésszám felé hatott: például a Soá utáni trauma, az erősebb elvándorlás, a magasabb képzettségűekre jellemző alacsonyabb születésszám. Hiszen az alapul vett budapesti adatokban bennfoglaltatnak a vidékről nemrég betelepültek is, akiknél a születésszám kedvezőbb lehet.

– Ez igaz, noha zsidók is vándoroltak be Budapestre. Ez azonban arányaiban kétségkívül sokkal kisebb, mint a teljes budapesti népesség esetében. Az erről írott dolgozatomban is hangsúlyoztam, hogy ezek az adatok nem azonosak a tényleges magyar zsidó népességgel, csupán irányokat mutatnak. Van azonban olyan adat, ami arra utal, hogy a fenti becslés nem rugaszkodott el teljesen a valóságtól. A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványhoz beérkezett életjáradék-igénylések száma 1997-ben mintegy 17 ezer fő volt. Ha pedig én a magam táblázatában az 1995-ös adatokból leválasztom a 60 éven felülieket, akkor a minimális adat 13-14 ezer, a maximális adat pedig valamivel 20 ezer fölött jár – vagyis a Mazsök által regisztrált létszám az én két szélső adatom között helyezkedik el. Mindebből az látható tehát, hogy bármennyire sok is a torzító tényező, bármennyire hipotetikus is az általam végzett számításssorozat, az adatok mégsem „lógnak a levegőben".

Kárpótlási hírek

Németországi kényszermunkások kárpótlása

Lapzártánkig **Clinton** amerikai elnök és **Schröder** német kancellár nem írták alá a volt kényszermunkások kárpótlásának rendezéséről szóló megállapodást, mivel az amerikai fél nem tudott a német feltételnek eleget tenni: nem vállalt garanciát arra, hogy amerikai bíróság előtt többet nem fogják kárpótlásért perelni a német cégeket. Nem valószínű azonban, hogy a megállapodás kútba esik, így ennek előbb-utóbb várható bekövetkezte után a Bundestag elé kerül az ügy, amely minden bizonnyal megszavazza az erről szóló törvényt. Az ügy technikai lebonyolítása ezután már a zsidó szervezetek dolga lesz. Ők küldik ki a kérdőíveket az érintetteknek, illetve hozzájuk fordulhatnak az egy-

Beteglátogatók kerestetnek

Úgy hozta a sors, hogy anyám egyszerre három idős beteget is látogat a Szeretetkórházban. Hetente olykor többször is elautózik az Amerikai útra, hogy jó szóval és némi finomsággal lássa el a rokonokat és a volt szomszédot.

A kórteremben, ahol a nagynéni fekszik, átellenben vele egy másik idős hölgy – akinek, úgy tűnik, nincs családja, se barátja, aki felkereshetné –, mindig széles mosollyal fogadja. Visszamosolyog, s három látogatottja mellett hozzá is van néhány kedves szava. Miben segíthet? – kérdi tőle. A hölgy szabódik: nincs szüksége semmire, nem akart egyebet, mint egy mosolyt, s hogy anyám visszaintegessen, amikor alkalomról alkalomra maga is így köszönti őt.

A másik kórteremben, ahol az ismerős, közel kilencvenéves énektanárnő fekszik, ágyszomszédja szólítja meg panaszosan egy alkalommal: Hát engem nem látogat meg?

Lehet visszautasítani egy ilyen torokszorító kérést? Hozzá is van eztán mindig néhány kedves szava.

*

A *Magyarországi Zsidó Szociális Alapítvány* egy diabetikust, négy gyógytornászt, húsz nővért, fővárosi kerületenként s a vidéki nagyvárosokban egy-egy szociális munkást foglalkoztat, ezen kívül százhetven önkéntes beteglátogatója járja a kórházi termeket és a szeretetotthonokat. Utóbbiak közül van, aki havi egy alkalommal, van, aki heti vagy még sűrűbb gyakorisággal visz némi színt a betegek, öregek életébe – mondja **Talyigás Katalin** főtitkár. „Lassan tíz éve folytatjuk tevékenységünket, de ez még mindig a tanulóidő. Ez talán az egyik legfontosabb része a közösségi életnek. Ha valahol, itt igazán megmutatkozhat egy közösség ereje. Van, aki kevés pénzt keres, kevés ideje van, mégis vállalkozik az önkéntes munkára."

*

Kinek némi pénzsegély, kinek a szeretetcsomag jelent örömet, de az igazi ajándék a legtöbb elesettnek a másik ember törődő figyelme. Ehhez azonban még több önkéntesre volna szükség. Meglehet, vannak olyan egyedül álló, idős emberek, akik azáltal, hogy másokon segítenek, saját magányukon is oldhatnának, hasznos tevékenységet találva hétköznapjaiknak, s akadnának olyan fiatalok vagy középkorúak is, akik a *bikur cholim* (beteglátogatás) micvájának teljesítésével kerülhetnének közelebb a zsidósághoz. Tevőlegesen is érezhetnék, hogy bár a vallásos gondolkodás nem része az életüknek, cselekedeteik révén mégis részesei a hagyomány gyakorlásának, a közösségnek.

*

Idős szomszédunk a napokban halt meg. Anyám – aki nem hivatásos vagy önkéntes beteglátogató, egyszerűen ilyennek született – munka után a két kilencvenéves rokont látogatja, tolókocsiba ültet ágyszomszédot, rábeszéli némi levegőzésre, s közben ide is, oda is mosolyog, kedveskedik, etet-itat – erőt ad, s talán erőt kap. Fogadkozom magamban, nemcsak vele, két-három hetente, de sűrűbben is ellátogatok a jövőben az Amerikai útra.

(t. é.)

*

A Magyarországi Zsidó Szociális Alapítvány szívesen veszi önkéntes beteglátogatók jelentkezését. ***Domán Istvánné*** *a felnőttek,* ***Salamon Edit*** *a fiatalok,* ***Bánó Hedda*** *a vidéki nagyvárosokban élő betegek látogatóinak felkészítésében nyújt segítséget. Jelentkezni a 352-0051-es és a 352-0052-es telefonszámon lehet.*

---

kori kényszermunkások. Miután a magyar zsidóságnak eddig nem sikerült az ügyintézés jogát megszerezni, a magyarországi érintettek a *Claims Conference* budapesti irodájához fordulhatnak. Ez a – Németországgal a kárpótlási ügyeket intéző – nemzetközi zsidó szervezet kezeli majd az érintett magyar zsidóknak kifizetendő pénzt. (**Sebes Gábor**, a *Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány* irodavezetője reményét fejezte ki, hogy e téren még történik változás és a cseh, a lengyel vagy a szlovák zsidókhoz hasonlóan – a közalapítvány útján – magyarországi zsidóknak is sikerül kézbe venni saját ügyeiket.) A kérdőívek kiküldése őszre várható, az egykori kényszermunkások így legkorábban az év végén vagy jövő év elején várhatják a számukra megítélt 15 ezer márka kárpótlást.

Ausztriai kényszermunkások kárpótlása

Lezárultak a tárgyalások Ausztria és hét másik állam képviselői között az Ausztria területén dolgoztatott egykori kényszermunkások kárpótlásáról. Az osztrák fél belegyezett abba, hogy összesen 395 millió dollár jóvátételt fizet 150 ezer érintettnek – akiknek nem árt emlékezniük egykori szenvedéseik pontos színhelyére, mert például a Mauthausenben dolgoztatottak ügyében a német fél tartozik elszámolással. Sebes Gábor tájékoztatása szerint az Ausztriában dolgoztatott magyar zsidó kényszermunkásokat 105 ezer schilling illeti majd meg, a mezőgazdaságban dolgoztatott egykori foglyok 20 ezer schillinget kapnak. Akit egykor szüleivel együtt vittek Ausztriába, az a szülőket megillető kárpótlásra számíthat. Aki ott kint volt kénytelen gyerekét világra hozni, annak további ötezer schilling jár majd.

Az elvi megállapodástól a kifizetésig még számos technikai lépést kell megtenni: fölállítani a pénzt kezelő alapot; kétoldalú megállapodást aláími az érintett országokkal; egyetértésre jutni az ezekben az országokban az egykori foglyokat képviselő szervezetekkel. A magyarországi érintetteket a Mazsök képviseli majd. Hasonlóan a németországi kárpótláshoz, itt is eltérő elbírálás alá esnek majd a zsidó *rabszolgamunkások* és a nem zsidó *kényszermunkások*, mivel az előbbieket jóval embertelenebb körülmények között dolgoztatták és ennek megfelelően csekélyebb esélyük volt a túlélésre is. **Schaumayer**, az ügyben illetékes osztrák kormánymegbízott úgy nyilatkozott, hogy már ez év őszén szeretné aláími az első csekket – ami alighanem túlzott optimizmus.

Az osztrák kormány arra is hajlandónak mutatkozik, hogy a náci időszakban „árjásított" vagyon után is jóvátételt fizessen a károsultaknak. Ez ügyben **Schüssel** kancellár kormánybiztost nevezett ki. A Mazsök irodája már várja a károsultak jelentkezését.

„Aranyvonat"

A magyar zsidóktól elrabolt javakat nyugatra menekítő aranyvonat ügyében Budapestről szakértők érkeztek Washingtonba, ahol sok hasznos információt sikerült gyűjteniük.* Sebes Gábor tájékoztatása szerint az ügyben illetékes amerikai bizottság várhatóan őszre nyújtja be jelentését az amerikai elnöknek. A soha vissza nem adott javak után minden bizonnyal kárpótlást fizet majd az amerikai állam, ám ez ügyben minden találgatás időpontról, összegről korai még.

---

* E témában részletesebben lásd: Aranyvonat az alagútban; Szombat, 1999 december.

ESETTANULMÁNY VAGY KIRÍVÓ PÉLDA?

Felszántott temető

A fenti fénykép – noha ezt senki nem láthatja – egy zsidó temetőről készült. Az 1629 négyzetméteres földterület Dömsöd nagyközség határában helyezkedik el, Budapesttől ötven kilométerre.

Mint arról szerkesztőségünket tájékoztatták, a sírköveket 1980 tavaszán egyik napról a másikra teherautókkal elszállították, a terepet eldózerolták – s a földterületet attól fogva a helyi Dunatáj Termelőszövetkezet hasznosította mezőgazdasági célokra.

Ez idő tájt **Ambruska Péter** volt a község tanácselnöke, **Sáfrán József** a termelőszövetkezet elnöke, **Bak Gábor** a tsz agronómusa (ma ő a tsz elnöke, s a föld művelője.)

A Magyar Izraeliták Országos Képviselete élén 1980-ban **Héber Imre** állt, egyben a FEDOSZ elnöke, mely szervezet akkoriban varrodát tartott fenn Dömsödön. Mint a volt MIOK-elnök kérdésünkre elmondta: a tanácselnök arról értesítette őt, hogy *„sírkövek vannak az út szélén, a földet pedig bevetették".* Héber úr további közlése szerint a Chevra Kadisa akkori elnökét, az azóta elhunyt **Hevesi Sándor**t utasította, hogy a köveket a budapesti Kozma utcai temetőben helyezzék el a maradványokkal együtt. A földterület további sorsáról a MIOK volt elnöke nem tudott tájékoztatást nyújtani.

Sáfrán József telefoninterjúnk során azt mondta: *„Egy vandál társaság borogatta fel a köveket."* A tanácselnök közvetítésével vette fel a kapcsolatot Héber Imrével, s vele tárgyalt a temető felszámolásáról. Két pótkocsis IFA szállította a fővárosba a mintegy százötven-kétszáz sírkövet, köztük öt-hat díszesebb, nagyobb értékű darabot. A volt téeszelnök úgy nyilatkozott: rabbiképző intézeti hallgatók jelenlétében folyt a kihantolás, elszállították az itt nyugvók maradványait is, és Héber Imre adott engedélyt a terület mezőgazdasági hasznosítására, a hitközség tulajdonjogának fenntartásával.

1993–94-ben Sáfrán József volt a földkiadó a kárpótlási földprivatizáció során. Az árverezők figyelmét felhívták, hogy az általuk birtokba vett területen egy zsidó temető is fekszik. Jelenleg kényszerhasznosítás alatt áll a föld, Bak Gábor műveli, míg a környező terület **Patonai Istvánné** tulajdona.

Mayer Gábor egyike volt a két sofőrnek (a másik már nem él), aki a sírköve-

Nyílt levél azokhoz, akik „csak" suszterek

Drága Testvéreim!

MINJÁN *(minjon, minyen; „szám" – közhasználatban tíz felnőtt férfiből álló gyülekezetet jelent. A tizenharmadik életévét betöltött fiú beleszámít a minjánba. A törvény eredete a hagyomány szerint:*

1. I.-n hajlandó lett volna megkegyelmezni a bűnös szodomaiaknak, ha Ábrahám talált volna közöttük tíz igaz embert;

2. Ruth könyvében olvasható: „És vett Boáz tíz férfit a város vénei közül..." (Ruth 4,2)

A vallási törvények szerint csak tíz férfi jelenlétében lehet közösségi imát kezdeni...

(Jólesz Károly: Zsidó hitéleti kislexikon; *Budapest, MIOK, 1985. 134–135. o.)*

Könyörgöm, ne értsétek félre, nem a hős vagy a mártír próbál megszólítani benneteket, hanem csak valaki, aki nagyon rosszul érzi magát. Hogy miért? Erről próbálok meg – remélve, hogy megértitek – ími néhány sort.

Hét elején egy kora este csöngött a telefon, és szokása szerint a csodálatra méltó Glaser Jucó bácsi – mint oly gyakran ilyenkor és sok ismerősöm telefonján – szólalt meg: „Sanyikám ugye tudja, hogy szombaton a »NAGY« szombat van?! Félek, nem lesz minyen, lejönne hozzánk – mint szokott – a Teleki térre, nagyon fontos lenne, mert tudja, X és Y szeretne kaddist mondani, mert Jahrzeitja van. Ugye ott lesz? Megígéri?" – (Glaser bácsi már csak ilyen. Szombaton, az Olénu közben már azt számolja, ki lesz ott a következő szombaton, és vasárnap megkezdi a szervezést.)

És én, mint oly sok alkalommal az elmúlt években, megígértem. Nem volt nehéz, nagyon szívesen megyek oda, higgyétek el, varázslatos hely, a világon már ilyen nem létezik. A VIII. kerület mélyén, a Teleki tér 22. udvarának legsarkában húzódik meg egy pici kis imaterem. Ahol hosszú évtizedek óta imádkoznak, az elmúlt két-három évtizedben a két Glaser testvér szervezésében. Itt mindenki ismeri egymást, és ha idegen téved be, azt úgy fogadják, mint a Messiás hírnökét, kényeztetik és természetesen

ket Budapestre, a Kozma utcai temetőbe szállította, mint mondja: *„Hat teherautónyi fuvarral... A sírköveket a hitközség emberei válogatták. A rosszabb állapotban lévőket a helyszínen hagyták. Amíg ők ott dolgoztak, három-négy napig, addig nem volt kihantolás."*

Szerkesztőségünk az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat Ráckevei Városi Intézetéhez fordult, mint a korabeli temetőfelszámolással kapcsolatos hatósági engedélyeket kiadó szerv jogutódjához. Az ÁNTSZ helyi illetékese levelében arról tájékoztatott, hogy irattárukban nem találták nyomát a dömsödi zsidó temető felszámolásával kapcsolatos engedélykérésnek, sem más, vonatkozó dokumentációnak.

A Dömsöd Nagyközségi Önkormányzat jegyzője idén tavasszal megkísérelte előkeresni a húsz évvel ezelőtti iratanyagot, de csupán egy üres dossziét talált. Az iktatóban – mint mondotta – nincs jelezve a selejtezés ténye, csupán 1977–78-as három levélváltás a MIOK-kal, valamint a Kójállal, ám ezek a dokumentumok is eltűntek. Úgy emlékezett, a felszámolást a hitközség kezdeményezte, és *„szóbeli megállapodás történt a tanácsi és a hitközségi vezetés között"*.

Kudar Zsigmondné polgármester, aki 1978–81 között már a dömsödi tanácsnál dolgozott, határozottan állítja, hogy *„csontokat nem tártak fel, csak a fejfákat vitték el"*. Megerősítette a jegyző által mondottakat: valemennyi vonatkozó iratnak nyoma veszett.

*

Magyarországon ezeregyszáz zsidó temető található a jelenlegi nyilvántartás szerint. **Tamás Péter,** a Mazsihisz temetőgondozással foglalkozó osztályának vezetője közlése szerint 420 rendszeresen karbantartott van közöttük. Ezek tulajdonosa 96-97 százalékban a Mazsihisz, illetve a helyi hitközségek, a többi esetben az önkormányzat vagy a református egyház a földek gazdája, és jelképes összegért bérli tőlük a hitközség a területet. Más forrásból származó információink szerint a temetők nagy részének sorsa mind tulajdonilag, mind állagát tekintve bizonytalan.

A vallásjog szerint halottaink nyughelye az idők végéig érinthetetlen. A zsidó temető – bét olám: az örök élet háza. Adott-e az elmúlt évtizedek során engedélyt a hitközség vagy annak egyes vezetői földterületek használatára, temetők felszámolására, megsértvén a zsidó hagyományt, a holtak nyugalmának megóvását? – tettük fel a kérdést a fenti történet nyomán.

Az utóbbi tíz esztendőben nem volt temetőfelszámolás, mondta Tamás Péter, sőt a hitközség vissza is vásárolt temetőket. Az általa ismert iratok szerint azonban 1989 előtt valóban történtek olyan temetőfelszámolások, melyek a Magyar Izraeliták Országos Képviselete hozzájárulásával történtek. Néhány példát is említett: Óbudán sportpálya, Újpesten lakótelep, Beremenden cementgyár létesült a temető helyén, de a balatonkenesei zsidó temetőt is nyom nélkül szüntették meg. A sírkövek szinte mindenütt eltűntek. Aki tudomást szerzett a temető-felszámolásról, átvitethette ott nyugvó rokona maradványait más sírkertbe, ám a legtöbb esetben a hitközség hivatalból nem végezte el a kihantolást. (Ez utóbbira példa Óbuda, Balatonkenese.)

*

Megnyugtató volna, ha a dömsödi temető a jövőben nem termőföld, de ismét szent hely lenne, s ha a sírkövek már nem állíthatók is vissza – mint az közel húsz év távlatából szinte bizonyos –, legalább kerítés és közös kőre vésett névsor, ennek híján más felirat őrizze az itt pihenők (?), egykor itt elhantoltak (?) emlékét, hasonlóképpen mindenütt, ahol egykor nyughelyeket építettek őseink. Mert ők még tudták a szokást: azért teszünk kavicsot a sír szélére, hogy építsük a temetőt.

Gondolom, nemcsak a még élő hozzátartozók számára volna elégtétel, ha a hitközség illetékesei vizsgálódásuk és intézkedésük eredményéről ugyane hasábokon nyújtanának tájékoztatást a dömsödi temető sorsáról. Híradásuk esetleg arra is kiterjedhetne, tudomásuk van-e arról, hogy az említetteken kívül mely más temetőink semmisültek meg így.

Szántó T. Gábor

---

kikérdezik. Kap Glaser bácsi mindig elővehető történeteiből is. Engem drága apósom vitt el oda a 70-es években, és kért, járjak oda – ha tehetem –, ezért az ő emléke miatt is elmegyek.

De pénteken reggel ismét csengett a telefon, és most a nagytiszteletű, tudós férfi, reb ***Mojse Moskovits*** *jelentkezett: „Kedves Barátom! Bizonyosan tudja, hogy holnap Sabosz Hágodalj van. Félek, a Visegrádi utcai imaházban tudunk-e majd imádkozni? Lenne olyan szíves eljönni?"*

Mit tudtam volna mondani? ***Reb Mojse,*** *akit mesteremnek tartok, aki sok és fontos dologra tanított meg, aki barátjának tart, és mint ilyen, kér valamit... Szóval megígértem, ha késve is, de ott leszek, mert reggel a Teleki térre megyek.*

Hát, hogy is volt végül akkor ez a nevezetes Sabosz Hágodalj 5760 niszánján, a 2000. év tavaszán Budapesten, ahol egyes becslések szerint 60-70 000 zsidó hitsorsom él? Reggel fél 8-kor elindultam a Teleki térre, ahol nagyon nehezen fél 9 körül lettünk kilencen, de olyan, aki lejnolna (Tórát olvasna), nem akadt, mert külföldön tartózkodott. Azért a kinyitott frigyszekrény mellett megimádkoztunk. Utána irány a Visegrádi utca. Hála a Teremtőnek, köszönhetően a szorgos szervezésnek, nagyon szép minyen volt. Lejnoltak is, volt dróse és kidus, lehettünk vagy tizenöten.

Sajnos nem sokkal jobb a helyzet máshol sem, a minyen minden zsinagógában súlyos gond.

Ha lelkiismeretes vagy, megkértek és megígérted – ha nem is vagy oly vallásos –, nehezen veszed válladra azt a terhet, hogy mások nem tudnak imádkozni halottaikért, nem tudják elmondani őseik hagyománya szerint a kötelező hetiszakaszt, és akkor bármily fáradt vagy, és lenne mit tenned, felugrasz szombat reggeli álmodból, és elindulsz, hogy legyen minyen. És pendlizel, ha kell, mert nagyon fontos, hogy legyenek még Apáink, Anyáink, Nagyszüleink helyei, hogy legalább ennyi maradjon az emlékükért, meg talán a mi jövőnk miatt is!

Testvéreim!

Én azt a párszor tíz „igaz" embert keresem, akiket Ábrahám, és azokat a „véneket", kiket Boáz vett. Akik még megmentenék Budapest zsinagógáit.

Nem baj, ha nem tudsz imádkozni (én is nagyon tudatlan vagyok), csak könyörgök, GYERE! Nézd meg a listát az Új Életben, válassz zsinagógát, és legyél ott! Nem biztos, hogy minden héten sikerül, de ha néha megteszed, meglásd, olyan érzés tölt majd el, hogy tettél valamit. Meglehet, nem tűnik komoly dolognak, de hidd el, ez is nagyon-nagyon sok!

Tudjátok, van egy jiddis közmondás:

Nayn rabonim kenen keyn minyen makhn ober tsen shusters yo. *(Kilenc rabbi nem tesz ki egy minjánt, de tíz suszter igen!)*

Feldmájer Sándor

RÓZSA T. ENDRE

Magyar többség, zsidó kisebbség

Nemzetet alkot-e a zsidóság, vagy csupán vallásfelekezetet? A 90-es évek elején félelmektől és érdekektől túlfűtve keresték a választ e fogósnak érzett kérdésre a magyar zsidóság különböző berkeiben. Végül bármiféle katartikus eredmény nélkül lekókadt és elnapolódott a vita. Számtalan megoldatlan gond söprődött a szőnyeg alá, a végiggondolás lehetősége radikálisan lecsökkent. A rohamosan közelgő legújabb népszámlálás vallási és nemzetiségi kérdései ma viszont újra felszínre hozták a szembenézésnek és a legelőnyösebb álláspontok megkeresésének szükségletét, s a jövő érdekében már a fiatalabb korosztályok érdekeit kell elsősorban szem előtt tartani.

Napjaink tapasztaltabb és politikailag érettebb légkörében mind a régi pánikreakció, mind az égőszemű messianizmus komolytalanná vált. Elérkezett az idő, hogy arany középutat találjunk, a szélsőséges álláspontok között megleljük azt a minimális gondolati egységet, amiben a vitázó felek még egyet tudnak érteni egymással. Csupán a kellő jó szándék szükséges ehhez, mindkét részről.

Elvi igénnyel és több irányból közelítek elemzésemben a kérdés magvához, s végül a gyakorlati megoldás irányulását is megkísérlem mérlegelni. Óvakodom viszont attól, hogy a félelmek, a politikai görcsök, a tudatlanság és a nyers érdekviszonyok ravasz vagy ostoba csapdáiba belelépjek. S ha több korrekt álláspontot is megismerhetünk, eljutunk oda, ahol már nem csupán a vitáról, de a vita okairól is számot tudunk adni.

Az identitás szabad megválasztása

A nyolcvanas évek végi helyzet alakulásában igen jelentős szerepet játszott az 1988 óta működő Magyar Zsidó Kulturális Egyesület. A hitközség régi irányítása és az új szervezet között hamarosan ideológiai küzdelemnek álcázott hatalmi-befolyási harc robbant ki, amiben a Mazsike elnöksége, néhány téves indíttatású, politikai vonatkozásában rövidlátó döntése nyomán annak rendje s módja szerint alulmaradt.

A nemzetiség és/vagy vallás kérdéskörében két idevágó dokumentumot kell felidéznem. A Mazsike, testületi döntés alapján, a szabad identitásválasztás elvét vallotta, mellesleg igen helyesen. A zsidó identitás szabad megválasztásának kérdésében az elnökség 1990. június 25-én nyilatkozatot tett közzé, aminek legfontosabb részét idézem:

„A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület nem tartja feladatának, hogy akár a zsidóság, akár a maga nevében hivatalosan állást foglaljon abban, hogy a zsidóság Magyarországon etnikai kisebbség-e vagy sem. A zsidók vélhetőleg tekintélyes része nem tartja magát nemzeti-etnikai kisebbségnek. Ehhez joga van, nem vitatható el viszont az önmeghatározás joga és lehetősége azoktól sem, akik nemzeti-etnikai kisebbségnek vallják magukat, és igényt tartanak a vele járó jogokra. Demokratikus felfogásunkból és az egyén szuverenitásának tiszteletéből adódóan képviseljük azt az alapelvet, hogy mindenki számára a lelkiismereti szabadság kérdése, megvallja-e a maga zsidóságát, és ha igen, miképpen."

A Mazsike nyilatkozatának előzményeit, majd a későbbi eseményeket tényszerűen foglalja össze a Magyar Tudományos Akadémia keretében működő Judaisztikai Kutatócsoport által kiadott kétkötetes könyv, melynek címe: *A zsidó Budapest*. Különösen figyelemre méltó, hogy elfogultság nélkül, tárgyilagosan sorolja fel a tényeket a kutatócsoport könyve. Többnyire ugyanis hézagosak és tévesek az ismeretek. A nemzeti-etnikai státussal kapcsolatos információkat a 90-es évek elején következetesen elködösítették, elhallgatták, vagy hamis hírek kerültek forgalomba. Ennek okai még ma sem teljesen egyértelműek.

Az 1995-ben megjelent *A zsidó Budapest* című könyv ide vonatkozó összefoglalását idézem fel (*II. köt. 613. o.*)

„1988–89 telén vita robbant ki a magyar zsidóság köreiben a zsidók nemzetiségi státusának ügyében. A vita közvetlen oka a nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetét szabályozó törvény előkészítése volt. Az Országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat felsorolta a magyarországi nemzetiségeket, nemzeti kisebbségeket, s bizonyos kollektív jogokat garantált számukra. Lehetőség lett volna arra, hogy a zsidóság is éljen e szabályozás előnyeivel.

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület tagjainak egy csoportja felhívást tett közzé, hogy az 1990 januárjában esedékes népszámlálás kérdőívén külön kérdés nélkül is vallja zsidó nemzetiségűnek magát mindenki, aki így tartja. Mintegy ötszázan voltak, akik ezt a felhívást követték, és az 1990. december 11-én, *hanuka* napján megalakult Magyarországi Zsidók Nemzeti Szövetségébe körülbelül 900 fő lépett be.

A többi zsidó szervezet fenntartotta, legalább hallgatólagosan, az 1968/69. évi kongresszus álláspontját, ti. azt a felfogást, hogy a zsidóságnak Magyarországon nincs nemzetiségi jellege. Az érintett rétegeket erősen befolyásolta a vészkorszak emléke, a származási kritérium érvényesítése a zsidótörvényekben és a deportálások során, s a félelem attól, hogy a nemzetiségi státus elfogadása nyomán esetleg kétségbe vonható lesz a zsidóság beilleszkedése a magyar társadalomba.

A hitközség elhárítólag foglalt állást: nem kívánta megváltoztatni a zsidóság jelenleg fennálló közjogi státusát (1992. június 10.), de közleménye nem zárta ki a lehetőségét annak, hogy később álláspontja esetleg ebben az irányban mozduljon el. A végül elfogadott törvény (1993. LXXVII. tv.) nem tesz említést a zsidóságról mint nemzetiségről, de megteremtette a jogi lehetőséget ahhoz, hogy legalább ezer személyből álló népcsoportok bármikor ezt a státust igényeljék."

Az 1990. évi XVII. törvény

A Judaisztikai Kutatócsoport összefoglalója egy igen lényeges ponton helyesbítésre szorul. A közvélekedéssel ellentét-

ben nem az 1993-as kisebbségi törvény volt az első fecske. A parlament már három évvel korábban a jogalkotás napirendjére vette a kérdést, és 1990. március 1-jei ülésén a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó törvényt fogadott el.

Az 1990. évi XVII. törvény nyolc magyarországi kisebbséget sorol fel, köztük a zsidóságot is. Az új tendenciát jól tükrözi, hogy bár még fennállt az egységes Jugoszlávia, a magyarországi dél-szlávokat már önálló horvát, szerb és szlovén nemzeti kisebbségként pontosította a jogalkotó. E törvény meghatározta a zsidóságon belül a törvényi jogalanyt, 1. szakasza alapján „a zsidó közösségnek az a része, amely önmagát a legteljesebb önkéntesség alapján nemzeti-etnikai kisebbségnek vallja", részesül a kisebbségeket megillető kollektív jogokból.

Ettől kezdődően három és fél éven keresztül a magyar zsidóság közjogi értelemben egyike volt a magyarországi kisebbségeknek. Majd az 1993-as kisebbségi törvény tovább bővítette a bevett nemzetiségek körét, s összesen 13 kisebbséget nevezett meg. A lengyelektől a bolgárokig, a görögöktől az örményekig, a ruszinoktól az ukránokig több új kisebbség társadalmi színrelépését ismerte el a magyar törvényhozás.

A zsidóság azonban kimaradt a 13 kisebbség közül, így később sem országos önkormányzatot nem hozhatott létre, induló vagyonban sem részesült és nem illették meg a törvény által nyújtott kollektív jogok.

Nemzetek, törzsek, szövetségek

Ha eredete szerint közelítjük meg a nemzet fogalmát, akkor a történelmi idő során lezajlott kiformálódás útját követjük végig. Jól áttekinthető például a magyar nyelvben a *nemzet* főnév belső logikája, mert a *nemz* igét közvetlenül szemléljük benne, s a nemzés fogalma világos, egyértelmű. Bármely nyelvet elemezzük, a nemzet fogalmát jelölő összes szóvariáns a vérségi kötelékre, az azonos leszármazásra, a közös eredetre utal. Másrészt eredetileg csupán egy szűkebb kört lefedő rokonságot, nemesi nagycsaládot neveztek meg e szavakkal. A döntő áttörést minden valószínűség szerint a törzsi formációk, a néptörzsek kialakulása jelenti egy nemzet megszületésének folyamatában. A törzsi leszármazás közös tudata ugyanis már lényegesen meghaladja a nagycsaládi rokonság szintjét. A megszilárdult törzsek ezt követőleg akár kölcsönös szerződésre léphetnek egymással (pl. a magyar honfoglalók mitikus vérszerződése), és egy törzsi szövetség keretei között egyesíthetik erőiket. A magyarság és a zsidóság történelmének érdekes analógiája, bár kétezer év időkülönbséggel, de mindkét esetben törzsi szövetség hajtotta végre. A legendás hét ősmagyar vezér törzsei és a 12 zsidó törzs a hagyományok szerint törzsszövetségben, igen összehangoltan cselekedett. Sikerüknek ez volt a záloga, hiszen egy jelentősen kiterjedt terület elfoglalása és tartós pacifikálása komoly katonai erőkoncentráció, tehát összeszövetkezés nélkül nem megoldható feladat. A tradíció erejét mutatja, hogy a 120 tagú Kneszet képviselői helyeinek száma ma is őrzi a 12 zsidó törzs emlékét.

Érdekes, bár véletlen további párhuzam, hogy mind a magyaroknál, mind a zsidóknál egy törzsi név kiterjesztése alakította ki a világszerte elterjedő nemzetnevet. A vezető szerephez jutott *Juda* törzse nevéből keletkezett a zsidó (*Jew, Jude, Juif* stb.) népnév, míg az *onogur* törzsi csoport lett névadója a magyarságnak és az országnak (*hongrois–Hongrie; Hungarian–Hungary* stb.) az indoeurópai nyelvekben.

Összetett történelmi folyamatok formálják ki a nemzeteket, és eközben igen eltérő alakzatok is rögzülhetnek. A nemzettudat kialakulásának nagy kutatója, **Szücs Jenő** nem győzte hangsúlyozni például, hogy a középkori *hungarus natio*, a magyar nemzet régi fogalma egyáltalán nem a magyar etnikumhoz, hanem a nemesi rendhez tartozást fejezte ki. A horvát **Frangepán**, a szlovén **Dessewffy**, a szlovák **Mednyánszky** vagy az olasz **Pallavicini** ilyen értelmezésben magyarok. Az etnikai nemzet viszont leginkább a nyelvi nemzet körvonalaival azonos.

A történeti-politikai nemzet és az etnikai-nyelvi nemzet egyesülése hozta létre többnyire a modern polgári nemzetet, azonban még ez sem kötelező érvényű fejlődési szabályosság. Hová álljanak a belgák? A többnyelvű és többnemzetiségű Svájc, a flamand-vallon Belgium földrajzi nemzetei sikeresen működnek, míg a Szovjetunió, Jugoszlávia vagy Csehszlovákia részei időközben önállósultak.

Mind közül a legsérülékenyebbnek a szociokulturális nemzet bizonyult. Azok a nemzetnél alacsonyabb státusú, szervezetlenebb, s ezért általában nemzetiségnek nevezett csoportok, akiket főként a közös eredettudat, a hagyományok, az erkölcsi-életviteli szokásrendek és/vagy a vallási azonosság egyre gyengülő kötelékei fűznek össze. Az állam nélkül széttagolódott baszkok vagy kurdok, az anyaországuktól távolabbra sodródott magyarországi szerbek, palócok, ruszinok, örmények vagy az amerikai katolikus írek, az erdélyi református magyarok vallásszigetei a szociokulturális nemzettestek kisebb-nagyobb töredékeit képviselik.

A názáreti ács fia

A zsidóság-nemzet-vallás háromszög harmadik viszonyítási pontjára, a vallásra nincs okunk túl sok szót vesztegetni. Aki csak egy kevéssé is járatos a judaizmusban, pontosan tudja, hogy a zsidó vallás és a keresztény vallás egy döntő ponton lényegi módon különbözik egymástól. *Credo Quia absurdum* – mondta tömören **Tertullianus**, az egyik legelső keresztény vallásfilozófus. Hiszem, mert képtelenség, mert abszurdum. Szűztől született Jézus, és halálából feltámadt. Erősebb az életnél és halálnál, természete szerint nem ember. Csak látszólag egy názáreti ács fia, valójában Isten egyszülött fia, maga a természetfeletti transzcendencia. S a kereszténység krédóját, a *sine qua non* hitvallását a hívők kötelessége kimondani. A judaizmus más. Korántsem egy transzcendens személyhez fűződő hit megvallása a kulcsa, hanem az előírások szerinti életvitel. Oly triviális, hogy többnyire még *amhóre*cek is tudják: 613 előírást, utasítást kell követniük a jámboroknak. A „vallásos" héber megnevezése: *dati*, de e kifejezés egyáltalán nem fedi a „vallás" fogalmát. Az alapul szolgáló *dat* szógyök előírást, utasítást jelent, s nem a hit vallására, hanem a tradicionális zsidó életvitel szabályaira, szokásrendjére utal.

Minden teória gyenge lábakon áll, amely a keresztény értelmezésű vallásossággal hozza összefüggésbe a zsidóságot. Hogy a magyar közegben általában mégis átsiklunk e lapszus felett, annak nem csak a szellemi restség az oka. Legalább egy évszázadon át próbált a keresztény környezetéhez asszimilálódni a zsidóság, és számtalan formai elem átvételével igyekezett belesimulni a környező tájba. A szociálantropológia az ilyen típusú jelenségeket találóan akkulturációnak nevezte el.

A zsidó vallás igazi mélysége egy nép történeti emlékezetéről tanúskodik. A *Pészah, Tisa beav* és *Hanuka* mellé így simult oda a naptárban a *Jom haSo vehaGrura* és a *Jom haAcmaut* napja.

Többség és kisebbség

Beszéljünk végre nyíltan, öntsünk tiszta vizet a pohárba. Ha egy bizonytalan körvonalú és állapotú csoportot csupán vallásfelekezetként, vagy ellenkezőleg, csak nemzeti kisebbségként ismernek el egy adott országban, vagy esetleg egyáltalán nem fogadják be őket az állam testbe, mindez nem tudományos, hanem társadalompolitikai kérdés. Ha csupán a tudományosság felől közelítünk a vita alapkérdéséhez, a válasz ugyan összetett lesz, de mégsem bonyolult. A zsidóság több mint háromezer éve, az egyiptomi kivonulás során vált törzsi szintű nemzetté, amit a Tóra kötelékei és néhány karizmatikus vezető fogtak lazán össze. A letelepült zsidó nép a *peleset* (filiszteus) fenyegetés hatására később nemzeti királyságban egyesült, Jeruzsálem székvárossal. Mivel a zsidó vallás lett a nemzeti gondolat letéteményese, s a Tóra egyebek mellett a nemzetté válás hű krónikája, a jeruzsálemi Szentély a népet is összefogta.

A szétszóratottság két évezrede alatt nem sokat változott a zsidó vallás szerepe. *Lesana habaa birjusaim.* A száműzetés felhőinek utasai – e gyönyörű képpel írta le a reneszánsz egyik legnagyobb gondolkodója, **Maharal**, vagy ismertebb nevén **Lőw** prágai rabbi a szétszóródottakat – soha nem szűntek meg a Cionhegy felé fordítani hűséges arcukat.

A zsidó polgári nemzettudat erre az alapzatra épült fel. Az első modern világi cionista, **Moses Hess** német-zsidó filozófus 1862-ben elsőként vetette fel *Róma és Jeruzsálem* című könyvében a zsidó politikai állam visszaállításának szükségességét mint a megoldatlan zsidó nemzetiségi kérdés nemzeti megoldását.

A magyar zsidóság csak az utolsó évtized során vehette igazán tudomásul a sikeres és erős Izrael állam létezését. Az új felismerések igen pozitívan hatottak, és hitelesebb lett a zsidó világról alkotott kép Magyarországon. Napjainkra így időszerűvé és reálissá vált, hogy tapasztalataink és tudásunk alapján a társadalompolitika mérlegére tegyük, milyen előnyöket és milyen hátrányokat vonna maga után a mai Magyar Köztársaságban, ha a zsidóság valamekkora része megszerzi magának a nemzetiségi státust.

A hátrányos következmény az lenne, ha eluralkodna a zsidókkal szemben a kirekesztés gyakorlata. A közvélemény és a politikai akarat ilyen irányú megváltozása azonban teljesen valószínűtlen. Már hét év óta hatályos a nemzetiségi törvény, 13 nemzetiség építette ki időben az önkormányzatát, a tapasztalatok mégis rendkívül kedvezőek. A zsidók ellen induló hullám veszélyét így nem tarthatom realitásnak.

Ami az előnyöket illeti, igen sokféle pénzügyi támogatást és gyakorlati többletjogot képes nyújtani a nemzetiségi jogállás az iskoláztatás megkönnyítésétől a lapkiadásig, a hagyományőrzéstől a klezmer-zenélésig, a könyvkiadástól a sok csatornán át támogatott nemzetközi és izraeli kapcsolattartásig. Mégsem perdöntő mindez, hiszen az említett gondok, ha ugyan nagy zökkenőkkel, de már ma is megoldódnak valahogyan. Az országos léptékű zsidó önkormányzatiság kiépülése ellenben két szempontból is jelentős. A többcentrumúvá fejlődő zsidó élet harmonikusabban, előítéletmentesebben képes betagolódni a mindennapok gyakorlatias tennivalójú köreibe. Másrészt a fiatalabbak új nemzedékének társadalmi szerepvállalását, közéleti felkészítését is radikálisan megkönnyítik az önkormányzatok sajátos lehetőségei, s a hét év óta felgyűlt tapasztalatok azt mutatják, hogy az önkormányzatok az egyre bővülő körű saját értelmiség társadalmi műhelyei lettek.

Végezetül még egy utolsó szempontot vélek megfontolásra érdemesnek, jóllehet az nem a zsidó, hanem a magyar nemzet történelmének egy igen negatív fordulópontjával kapcsolatos.

A magyar történelem menetét sokszor terhelték meg nehéz külső körülmények, de Trianon mindnél súlyosabbnak bizonyult. A trianoni békeszerződés sokkja rendkívül súlyos és maradandó sebet ejtett az amúgy sem túl harmonikusan kiegyensúlyozott magyar nemzettudaton. A sértett tudatok bűnbakokat keresnek maguknak, s valóban, már 1919 őszén megkezdődtek a spontán, a szervezett és az intézményi támadások az internacionalizmussal és bolsevizmussal megvádolt magyar zsidóság ellen. Sem ennek, sem a Soá borzalmas idejének terhe nem múlhatott el nyomtalanul.

Sok tekintetben új helyzet keletkezik azonban akkor, ha a zsidóságot mint a saját nemzeti eszme hordozóját ismerheti meg az ország. A magyar nemzettudat leginkább frusztrált részeinek zsidóellenes arroganciája így valószínűleg sokat enyhül, az új szempontú közérzület csökkenti a magyar zsidóságra nehezedő sok évtizedes lélektani nyomást, s a politikai szélsőjobb antiszemitizmusának bázisát is szűkebbre szorítja össze.

A jeruzsálemi bíróság 1961-ben ítélte halálra Eichmannt, a holokauszt hírhedt főbűnösét. Az izraeli állami levéltárban évtizedekig zár alatt őrizték a memoárt, melyet az ítélethirdetés előtti hónapokban írt...

A visszaemlékezés szövegét, valamint a kiegészítő tudományos elemzéseket és értelmezéseket is tartalmazó magyar kiadás

Adolf Eichmann:
TÁRGYALÁSTÓL ÍTÉLETIG
Feljegyzések a börtönből

címmel a napokban jelent meg.

Keresse a könyvesboltokban és a könyvárusoknál

LENA STANLEY-CLAMP*

A zsidóság képviselete Angliában

A brit intézmények örökké élnek – az angol társadalomnak évszázadok óta ez adott erőt és biztonságot. De az intézményi reformok szele Angliát is elérte, és a Munkáspárt lendülete a kisebbségeket sem hagyja ki.

Miközben a szigetország zsidósága egyre heterogénebbé vált, a hierarchikusan felépített központi intézmények (képviselő-testület, főrabbinátus) még mindig azt a letűnt kort idézték, amikor a zsidóság szinte teljesen homogén volt. Idővel a központi vezetőség és a zsidóság egymástól való eltávolodása egyre nagyobb feszültséget váltott ki. Ebben a helyzetben többé-kevésbé megoldatlanok maradtak a zsidóság olyan szokásos gondjai, mint az antiszemitizmus elleni harc, a közösség biztonságának a megteremtése, az oktatás, az idősek gondozása, a kóser háztartások megfelelő ellátása, a rabbiképzés vagy a kárpótlás.

1998-ban a londoni *Institute of Jewish Policy Research* – egy zsidó témákkal foglalkozó társadalomtudományos kutatóintézet – felállította a független Érdekvédelmi Bizottságot, amely a zsidó érdekek védelmének jövőbeli alakulására dolgozott ki javaslatokat. Másfél éves munka nyomán megszületett a bizottság jelentése, amely interneten is hozzáférhető (*www.jpr.org.uk*).

„Közösségek közössége"

A bizottság először is megvizsgálta a zsidóság helyzetét. Az angol zsidók száma csökken. A közösség a háború utáni 430 000 fővel szemben ma már csak 300 000 főt számlál. A zsidók 70 százaléka tartozik valamelyik zsinagógához, de ez a viszonylagosan nagy arány egyáltalában nem jelenti azt, hogy a zsidók 70 százaléka vallásos lenne. A szekularizáció egyre terjed, és ezzel párhuzamosan a vegyes házasságok aránya is nő. A zsidók 31 százaléka mondja magáról azt, hogy „nem hagyománykövető", 26 százalékuk „nem vallásos", 18 százalékuk „egyszerűen csak zsidó", 15 százalékuk progresszív és 9 százalékuk szigorúan ortodox. A bizottság jelentése a *Közösségek közössége* címet viseli – éppen azért, mert az angliai zsidó közösség annyira heterogén, hogy már szinte nem is létezik.

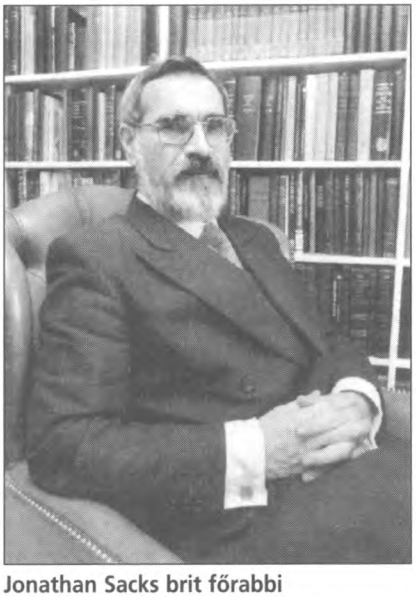

Jonathan Sacks brit főrabbi

Ezt követően a bizottság azt vizsgálta, hogy milyen képviseletre van szükség. A brit politikában a munkáspárti kormány alatt rengeteg változás ment végbe: megreformálták a felsőházat, Skócia és Wales külön parlamentet hozott létre, végbement az önkormányzati reform, és elmélyült az integráció az Európai Unióval. Mindez befolyással volt és lesz a zsidó közösségre is.

Az 56 oldalas jelentés tíz alapelvet sorol fel, és számos javaslatot tesz ezek megvalósítására. Íme néhány javaslat a sok közül:

A brit zsidóságnak nem vallási, hanem **nemzetiségi kisebbségként kellene meghatároznia önmagát.** Egy ilyen javaslat Franciaországban elképzelhetetlen lenne, de Angliában is elég radikálisnak tűnik. Angliában a zsidóság 300 éve vallási kisebbség. 1976-ban azonban olyan törvényt szavaztak meg, amely lehetőséget ad minden kisebbségnek arra, hogy etnikai csoportként ismertesse el magát. Ha ez megtörténne, akkor azok a zsidók is képviselethez jutnának, akik eddig egyetlen zsinagógához sem társultak, illetve egyetlen zsidó szervezetbe sem léptek be.

A jelentés ugyanakkor hangsúlyozza: mindenkinek joga van arra, hogy ne azonosítsa magát zsidóként.

A közösség képviseletének sokoldalúnak kell lennie. Legjobb megoldás nem létezik, de a képviseletet egyetlen hierarchikusan felépített szerv vagy egyetlen vezető semmiképpen sem láthatja el. A közösségnek a hangját sok személyen keresztül kell hallatnia. Ezért a hierarchikusan felépített modellt – amely olyan jól szolgálta a közösséget száz éven át – sutba kell dobni és egy új, sokoldalú struktúrát kell kialakítani.

A hatékony képviseletnek nemcsak a kormányzati változásokat kell minden szinten figyelembe vennie, hanem a társadalmi és gazdasági környezet aktuális és várható irányzatait, továbbá az Izrael és a diaszpóra közötti és a diaszpórán belüli kapcsolatok változásait is.

A bizottság javasolta egy olyan **független, az egész közösséget összefogó koordinációs struktúra** létrehozását, amely csoportok hálózataként működne. Nem lenne sem végrehajtó feladata, sem döntési jogköre. Senkit nem képviselne, csak megkönnyítené a párbeszédet. Begyűjtené és terjesztené az információkat, azonosítaná az aktuális problémákat, megkönnyítené a zsidó szervezetek koalícióra lépését, fóru-

* A szerző a londoni Institute of Jewish Policy Research munkatársa.

mot biztosítana a közösségi csoportoknak a stratégiák kidolgozásához és a képviseleti módszerek fejlesztéséhez. A javaslat szerint az éves programot egy éves konferencia dolgozná ki, és megvalósulását elektronikus faliújságon lehetne nyomon követni.

A hatékony képviselet előfeltétele a közösség emberi erőforrásainak a fejlesztése. Korra és nemre való tekintet nélkül magasan képzett szakmai és világi vezetőkre van szükség. Mindenkinek, aki a közösséget képviseli, megfelelő képzettséggel kell rendelkeznie. A bizottság vezetőképző programot javasol.

Médiakapcsolatok: az elmúlt években a képviselő-testület gyengesége következtében a média inkább olyan karizmatikus vezetőkhöz fordult, mint a jelenlegi főrabbi. A rabbi, bármennyire is alkalmas erre a szerepre, nem tudja tolmácsolni és nem is tolmácsolhatja az egész zsidó közösség véleményét. Ma a médiakapcsolatok szerepe különösen fontos, hiszen a közvéleményt elsősorban a sajtó és a tévé formálja. A bizottság javasolja egy független médiairoda felállítását, amely a média képviselőit – nem részrehajló módon – szóvivőkhöz és kommentátorokhoz küldi, a kisebb szervezeteket pedig PR-tanácsokkal látja el.

Vajon Anglia zsidósága a modernizációt választja-e?

A bizottság 12 tagjának nagy része már a háború után született, és életkor, nem, vallásosság és foglalkozás tekintetében az angliai zsidóság keresztmetszetét tükrözi. Vajon hogyan fogadja majd jelentésüket a zsidóság egésze? Vajon az egyes hitközségek, szervezetek és vezetőik kívánják-e a változtatásokat?

Bármilyen lesz is a jelentés fogadtatása, a képviselet szabadsága már megvalósulni látszik. Egy olyan társadalomban, ahol a döntések a szabad választáson alapulnak, a kollektív képviseletben változások mentek és mennek végbe, és a politikai reformok is újabb változásokat kényszerítenek ki. A változó környezethez a zsidó szervezeteknek is alkalmazkodniuk kell, különösen ami a politikai központokban, az európai intézményekben, a civil szervezetekben és a médiában való képviseletüket illeti.

Egy frissen megjelent elemzés szerint a mai zsidóság az önmeghatározást keresi, és az azonosságkeresés igen fontos része politikai síkon zajlik. Itt pedig nemcsak arról van szó, hogy a zsidóság érdekeit meg kell védeni, hanem arról is, hogy a zsidószervezetek és egyének politikai megjelenése új módszereket kíván.

Mivel az európai integráció korszakát éljük, a brit fejleményeknek más országokra is lehet hatása. A közvetítés szerepe mindenütt hanyatlóban van. A gazdaságban is egyre inkább a vásárló és a piac áll közvetlen kapcsolatban egymással, kikapcsolva az eddig egyeduralkodónak vélt közvetítőket. Ugyanez várható a politikai életben is, ami elkerülhetetlenül az egyéni döntési jogkörök kiszélesedéséhez és a kis érdekcsoportok felértékelődéséhez vezet majd.

Nem Anglia az egyetlen ország, ahol a zsidóság etnikai csoportként ismertetheti el magát. Svédországban a zsidók nemzetiséget alkotnak, ami komoly anyagi előnyökkel jár. A másik véglet Franciaország, ahol minden állampolgár francia, és csakis francia. De a kisebbségek nyomása ott is nő, és csak idő kérdése, hogy Franciaország is olyan multikulturális társadalommá váljon, mint Svédország vagy Anglia.

AZ AMERIKAI KONZERVATÍV MOZGALOM – EGY VIZSGÁLAT TÜKRÉBEN *Az észak-amerikai konzervatív mozgalom életképességének értékelése* címen új tanulmány jelent meg az Egyesült Államokban. A tanulmány szerint a konzervatív mozgalom tagjainak mintegy harmada 55 éven felüli, negyede pedig túl van a 65-ik életévén. A jelentés szerint a konzervatív mozgalmat a tagjai körében magas halálozási gyakoriság is apasztja. A jelentés másik megjegyzése szerint a konzervatív mozgalom 45 éven aluli tagjai körében erőteljesebb vallási-közösségi érdeklődés és elkötelezettség figyelhető meg, mint szüleik nemzedékében.

A valamilyen zsinagógához tartozó amerikai konzervatívok száma több mint 900 ezer, akik így az amerikai zsidóság 18 százalékát adják. A jelentés írója, a *Héber Egyetem* kutatója, **Steven M. Cohen** szerint: *„A hanyatló konzervatív zsidóság hanyatló észak-amerikai zsidóságot jelent, míg az egészséges konzervatív zsidóság ténylegesen garantálja a zsidó folytonosságot Észak-Amerikában."*

Ismar Schorsch rabbi, a konzervatív *Jewish Theological Seminary* vezetője tagadja, hogy válságban lenne a mozgalom. Ugyanakkor felhívta a figyelmet, hogy a reformmozgalom jobbszárnya közeledett a konzervatívokhoz. Cohen azonban elkerülhetetlennek véli a létszám csökkenését, mivel – hiába volt a második világháború utáni „baby-boom" – a tendencia nem állítható meg.

VIHAR AZ EMLÉKTÁBLA KÖRÜL A bolgár és a macedón zsidóságot szembeállítja egy emléktábla, mely a Zsidó Nemzeti Alap (KKL) jeruzsálemi erdejében áll. A rávésett sorok az 1943-ban meghalt **III. Borisz** bolgár király emlékét méltatják. A macedóniai zsidók el akarják távolíttatni az emléktáblát, mondván, hogy a király felelős több mint 13 000 balkáni – köztük macedóniai – zsidó elpusztításáért a treblinkai koncentrációs táborban. A bolgár zsidók viszont azt állítják, hogy ötvenezer fős közösségüket éppen a király mentette meg a haláltól.

Az emléktábla egyike azon három plakettnek, melyet az izraeli Kirjat Gat közeli haruviti KKL-erdőben állítottak fel 1993-ban. A másik két emléktáblát a treblinkai áldozatok, illetve a bolgár ortodox egyház zsidómentő tevékenységének emlékére állították fel. **Jehiel Leket**, a KKL ügyvezető igazgatója szerint az emléktáblákat az adományozók – az Egyesült Államokban élő bolgár zsidók – a Monarcháról kívánták elnevezni.

A nürnbergi per anyagai alapján megállapítható, hogy 1943 februárjában **Bogdan Filov** fasiszta kormánya egyetértett **Adolf Eichmann**nal abban, hogy a bolgár fennhatóság alá került területeken (Macedónia, Dél-Szerbia, Trákia) deportáljanak húszezer zsidót. Borisz király ezt nem akadályozta meg, de aktívan fellépett a bolgár zsidó közösség megmentése érdekében. **Viktor Mizrahi**, Macedónia zsidó közösségének vezetője szerint a király nem érdemli meg az emléktáblát. **Joszef Kiossó**, a *Bolgár Zsidók Szövetségé*nek izraeli elnöke így összegzi a problémát: *„Számunkra Borisz hős volt, aki megmentette családjainkat. Macedóniai testvéreink számára viszont gyilkos."* Az emléktábla, melyet horogkeresztekkel mázoltak be, azóta is ott áll a helyén.

Bűn és bűnhődés Izraelben

Szinte közhelynek számít, hogy Izraelben túlteljesítettük nemzeti költőnk, **Hajim Nahman Bialik** korabeli kívánságát: legyenek végre zsidó tolvajok, betörők és gyilkosok – mert csak akkor lesznek a zsidók valóban normális nép. Egyáltalán nem panaszkodhatunk többé – vannak betörőink, tolvajaink, gyilkosaink (csalóink és szélhámosaink mindig is voltak). Talán nem többen, mint más nemzetek körében, de gyakran úgy tűnik, nem is kevesebben.

Ez voltaképpen valóban a normalizáció egyik jele. Az államalapítás idején sok szempontból elittársadalom volt a 650 ezer lelket számláló zsidó közösség. Szinte valamennyi tagja tudatosan, bizonyos nemzeti célok elérése érdekében választotta ezt az országot élete központjául. Személyes boldogulását a legtöbb esetben alávetette e nemzeti céloknak, és hozzájárult egy jelentős mértékben egységes, az egyenlőségen alapuló társadalom kialakulásához. Ma hatmillió lakosa van Izraelnek. Sokan csak azért emigráltak Izraelbe, mert nem jutottak el más helyre, és sokan csak azért maradnak itt, mert nem tudnak más helyre eljutni. A társadalmi egyenlőtlenség olyan méreteket öltött, amilyeneket bizonyára rémálmaikban sem képzeltek el az „alapító atyák", akik tudvalevőleg a kibucok, a szakszervezeti segítség, a hagyományos zsidó „kölcsönös kezesség" hívei és prófétái voltak.

A mai izraeli társadalom tehát ebből a szempontból nemigen különbözik más, hasonló fejlettségű társadalmaktól. Léteznek azonban Izraelben bizonyos különleges tényezők, amelyek éreztetik hatásukat a bűnözés terén is. A legjelentősebb közülük kétségtelenül az arab–izraeli szomszédság, illetve ellentét. A kívülállók többnyire csak az ellentéteket érzékelik. Leginkább az arab terroristaakciókról, illetve a különböző zsidó szélsőségesek (**Kahana** rabbi hívei stb.) csínyjeiről értesül a sajtóból a nyilvánosság. Ezek természetesen politikai indíttatású tettek, amelyek nem tartoznak a szó szoros értelmében vett kriminalitás körébe, habár közvetve igen erősen befolyásolják a közerkölcs brutalizálását. Bűnügyi szakértők szerint például az egyre erőszakosabb incidenseket a futballpályákon nem lehet elválasztani az izraeli fiatalok katonai szolgálat alatt szerzett élményeitől. Ennek egyik szomorú tanújele volt a hírhedt „askeloni gyilkosság". Egy kávéház két szomszéd asztalánál oroszországi, illetve szefárd fiatalok ültek. A szefárdoknak úgy tetszett, mint ha az oroszul beszélő és nevetgélő fiatalok őket gúnyolnák, kést rántottak hát, és az egyik „oroszt" halálra sebezték. Ez sajnos nem egyedülálló eset. Jaffán nemrégen egy fiatalember figyelmeztetni akarta egy szűk utcában haladó kocsi sofőrjét, vigyázzon, nehogy megkarcolja az ő kocsiját, mire az illető se szó, se beszéd megkéselte. A véres arab terroristaakciók lélektanilag befolyásolják azokat a szélsőséges zsidó fanatikusokat, akiknek köréből került ki **Jichak Rabin** miniszterelnök gyilkosa. A kör tovább terjed: nemrégen Cífat városában egy 35 éves fanatikus ortodox férfi azért próbálta halálra gázolni a helyi főrabbit, mert az kétségbe vonta, hogy az elhunyt lubavitschi rabbi lenne a Messiás. Az arab–izraeli, Izraelen belül pedig a jobb- és baloldal közötti, valamint a világi-ultra-ortodox ellentét és olykor az ultraortodoxok belső ellentétei annyira kiéleződtek, hogy alig van olyan tett, amelyet a rendőri szakemberek kizártnak tartanának.

Nem véletlenül említettem azonban az ellentétekkel együtt az arab-izraeli szomszédságot is. Bűnügyi téren ugyanis a szomszédság teret ad az együttműködésnek, amely valójában igen nagy súlyú jelenség. Kevesen tudják, hogy alig fejeződött be 1967-ben a Hatnapos Háború, és alig lett átjárható az addigi határ Jeruzsálem két része között, Jeruzsálem arab részében már megjelentek az első izraeli „könnyű lányok", akiket arab stricik futtattak. Azóta csak elmélyült az együttműködés: izraeli „üzérek" most már a volt Szovjetunióból speciálisan e célból „importált" lányokat szállítanak megrendelésre a jeruzsálemi arab futtatóknak. Az együttműködés másik igen gyümölcsöző tere az autólopás. Izraeliek lopják el a megrendelt kocsit (főleg a Mercedesek és más luxuskocsik keresettek), a palesztin autonómia területére szállítják őket. Onnan Irakba vagy az Öböl-országokba vezet az útjuk, míg a „hitványabbakat" speciális, „kocsi-vágóhidaknak" nevezett telepeken szétszedik, majd az alkatrészeket visszaszállítják Izraelbe, és itt értékesítik őket. Ennek a vállalkozásnak egy különleges eleme az egyeztetett, megrendelésre történő autólopás: ha a tulajdonos meg akar szabadulni kocsijától, és meg akarja kapni a biztosítási díjat, olcsón eladja egy üzémek, aki az autonómia területére viszi, ott azt a valós értékért eladja, míg a tulajdonos bejelenti a biztosító- társaságnak, hogy a kocsit ellopták. Az „üzletnek" ez a fajtája olyan méreteket öltött, hogy az izraeli biztosítók szerint 15 százalékkal kellett felemelni az általános biztosítási díjat, fedezendő az ál-lopások által okozott veszteségeket. „Bár az izraeli és a palesztin politikai vezetők között

ELÍTÉLT BŰNÖZŐK IZRAELBEN

Év	Felnőttek számokban	Fiatalkorúak számokban	Felnőttek ezer főre számítva*	Fiatalkorúak ezer főre számítva*	Visszaesők felnőttek százalékban	Visszaesők fiatalkorúak százalékban
1965	20 032	5330	13,2	10,4	54,4	10,4
1970	18 183	5282	9,6	9,6	58,0	9,6
1981	20 569	3368	8,5	6,9	61,2	6,9
1985	28 770	3653	11,0	5,8	64,4	5,8
1990	25 239	2669	8,6	3,7	66,7	3,7
1995	31 327	2501	8,7	3,2	62,6	3,2
1996	33 172	2678	8,9	3,2	63,3	3,2
1997	35 165	2708	8,5	3,2	60,6	3,2

*A 18 éven felüli összlakosság számához viszonyítva, a fiatalkorúaknál az összes 18-19 évesek számához viszonyítva

lenne ilyen egyetértés, mint a palesztin és az izraeli alvilág között", sóhajtott fel nemrégen egy izraeli politikus.

Izraelben leggyakoribb az ún. gazdasági bűnözés: korrupció, vesztegetés, adócsalás. Ez a tér sem mentes „törzsi" feszültségektől, amelyek azután bizonyos esetekben politikai viszályokba torkollnak. Ilyen például **Arje Deri** volt belügyminiszter, az ultraortodox Sasz-párt volt vezetőjének esete. Derit megvesztegetés vádjával állították bíróság elé, a kilenc évig húzódó perében minden eszközt kihasznált, hogy ne kelljen felelnie tetteiért, időközben pedig úgy állította be az ügyet, mintha nem cselekedetei, hanem marokkói származása miatt nyújtották volna be ellene a vádiratot. Állításai visszhangra találtak a marokkói közösség nagy részénél, amely évtizedek óta úgy érzi, hogy hátrányos megkülönböztetés áldozata. „Déri ártatlan" – ez volt a Sasz választási kampányának fő jelszava –, és nem alaptalan a feltételezés, hogy e „törzsi" agitáció révén jutott a Sasz 17 mandátuma jelentős részéhez. Az oroszországi bevándorlók politikai vezetőinek nagy része levonta a tanulságot a Deri-afférből: amikor letartóztatták **Alexander Lernert**, akiről teljes bizonyossággal megállapítható, hogy az Izraelben működő orosz maffia egyik vezető tagja – az izraeli „orosz" politikusok csoportosan járultak börtöncellájához, hogy kinyilvánítsák támogatásukat, az orosz nyelvű sajtó pedig gátlástalanul állította, hogy nem azért jámak el Lerner ellen, mert bűnös, hanem mert orosz... Az állítás persze teljesen alaptalan – se szeri, se száma a korrupciós afféroknak, melyek „hősei" európai vagy amerikai származásúak vagy éppen Izraelben született „szabrék", akiket hosszú börtönbüntetésre ítéltek, és néhányukat a sajtó leleplezései az öngyilkosságba kergettek.

Nem is szólva a vezető politikusok elleni vádakról, vizsgálatokról és kihallgatásokról, amelyek az utóbbi időben gombamódra szaporodnak. **Ezer Weizman** államelnök ellen adókihágások és tisztségviselőhöz méltatlan viselkedés miatt folytattak vizsgálatot: **Benjamin Netanjahu** volt miniszterelnök és felesége ellen a rendőrség állami tulajdon jogtalan eltulajdonítása miatt javasolta vádirat benyújtását: **Jichak Mordehaj** közlekedésügyi minisztert nemi zaklatás miatt készülnek perbe fogni; **Cahi Hanegbi** volt igazságügyi minisztert megvesztegetés vádjával fogják bíróság elé állítani; a már említett Arje Deri volt belügyminiszter most várja a legfelsőbb bíróság döntését, miután megfellebbezte az őt négyévi börtönbüntetésre ítélő alsóbb fokú bíróság ítéletét. És voltak olyan ügyek is, amelyek nem jutottak el a bírósági tárgyalásig, mégis – jogosan – óriási port vertek fel, mint például 1998-ban az ún. **Bar-On**-ügy, amelynek során néhány korrupciós afférben ludas politikus olyan államügyész kinevezését akarta elérni, aki kinevezése után majd felfüggeszti a vizsgálatot ellenük. A leleplezésekben óriási része volt a sajtónak – de a sajtómágnások sem mindig angyalok. Így került börtönbe törvénytelen lehallgatások miatt **Ofer Nimrodi**, a Maariv, az ország második legnagyobb példányszámú napilapjának tulajdonosa. Nimrodit most sokévi börtön fenyegeti, ha bebizonyosodik a gyanú, hogy rendőrtisztektől kezdve képviselőkön át miniszterekig mindenkit megpróbált lefizetni, sőt még gyilkossági kísérlettől sem riadt vissza, csak hogy elkerülje a felelősségre vonást.

Vajon tényleg dzsungelerkölcs uralkodott el az izraeli társadalomban? Véleményem szerint ez téves feltételezés. Inkább csak a társadalmi normák változtak meg az elmúlt 20–25 évben. A múltban is voltak erőszakos férfiak, de akkor a megerőszakolt nők szégyenkezve elbújtak, míg most fel merik jelenteni megerőszakolójukat; a múltban is megtörtént, hogy diákok rátámadtak a tanárnőjükre, de akkor az igazgató az iskola hírnevének vélt érdekében inkább elleplezte az esetet, most pedig nyilvánosságra kerül; a múltban is voltak korrupt politikusok, de az akkori általános vélemény szerint „ez mindig így volt, és így is marad" – most pedig kitör a botrány, akár a miniszterelnökről, akár az államelnökről, akár a kormányon lévő pártról van szó. A sok affér úgy is felfogható, mint az izraeli társadalom erkölcsi megerősödése folyamatának jele.

Yehuda Lahav
Tel-Aviv

ÉLESEDŐ KULTÚRHARC Az utóbbi hónapok talán legérdekesebb izraeli belpolitikai fejleménye, hogy a Sasz szefárd ultraortodox párt vezére, **Ovadja Joszef** rabbi éles tá-madást indított a Barak-kormány egyik baloldali minisztere, **Joszi Szarid** ellen. A rabbi, aki más ügyben az izraeli legfelsőbb bíróságot is élesen támadta (*„A bírák menstruáló nőkkel hálnak!"*), purimi beszédében kijelentette, hogy Szaridnak ugyanaz lesz a sorsa, mint a bibliai Hámánnak. Joszi Szarid oktatási miniszter ugyanis a Sasz oktatási hálózatát próbálta megregulázni.

„Neve és emléke pusztuljon el! Meddig fogjuk vissza magunkat, és még mennyit fogunk szenvedni?" – tette fel a kérdést Joszef rabbi, majd a Sátánhoz és Amalekhez (Izrael honfoglalás-kori ellenségéhez) hasonlította a minisztert. *„Ha azt mondjátok az Eszter könyve után, hogy legyen átkozott Hámán, úgyszintén meg kell átkoznotok Joszi Szaridot"*– mondta a vallási vezető.

Eljakim Rubinstein, a legfőbb államügyész ennek nyomán javasolta, hogy a rendőrség indítson vizsgálatot Ovadja Joszef ellen. A Sasz több ezer aktivistája válaszul ellepte az utcákat, hogy tiltakozzon a vizsgálat ellen, és további lépéseket is kilátásba helyeztek. Az ügy végül a rabbi rendőrségi beidézésével véget ért – egyik fél sem akarta tovább feszíteni a húrt. Az affér után ismét felvetődött a kérdés: meddig terjedhet a szólásszabadság? A **Rabin**-gyilkosságot ugyanis a néhai miniszterelnök ellen vadul uszító kampány előzte meg, melynek során gyakran használtak vallásos metafórákat is.

A problémák azután súlyosbodtak, hogy **Benjamin Netanjahu** 1996-os győzelme után a koalíciós támogatás fejében mérhetetlen politikai és gazdasági hatalmat kapott némely vallásos párt, mindenekelőtt a Sasz. A párt főemberét, **Arje Deri**t hiába ítélték el jogerősen sikkasztásért és csalásért, ez csak a párt 1999-es viharos megerősödéséhez vezetett, mikor is 17 helyet szereztek a Knesetben. **Ehud Barak** egészen addig nem volt hajlandó a párttal koalíciós egyezséget kötni, amíg félre nem állítják Derit. Az oktatási tárca élére pedig a Merecpárti Joszi Szaridot állította, aki a Sasz oktatási rendszerének pénzügyi átvilágítását követelte. Szarid visszautasította, hogy a Sasz-párti **Meshulam Nahari**t (az oktatási miniszter helyettesét) nevezzék ki a párt oktatási rendszere felügyelőjének. A Sasz oktatási hálózata a korrupt menedzsment miatt gyakorlatilag csődbe ment, és rendbehozatala nagy állami pénzeket követelt. A **Merec**-párt közölte, hogy ha Barak meghajlik a Sasz előtt, kilép a koalícióból. Ebben az esetben Ehud Barak kormányát csak a koalíción kívüli arab pártok támogatása tarthatja fenn.

Prés alatt

Az alábbi (némi rövidítéssel közölt) jelentések a Hatnapos Háború utáni évekből valók, amikor a magyar kormány szovjet utasításra megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel, és így szertefoszlott a magyarországi zsidóság azon reménye, hogy a hatvanas évek közepétől érezhetővé vált olvadás több lehetőséget nyújt majd a szabadabb zsidó élet számára is. A hivatalos anticionista vonal következtében szigorúan tiltottak minden Izraellel kapcsolatos rokonszenv-megnyilvánulást, és nem volt már izraeli követség sem, ahová 1967-ig a bátrabbak a hivatalos rosszallás ellenére is eljárhattak szabad levegőt szívni. Az újraéledő szigor légkörébe kell beleképzelnünk magunkat, ha meg akarjuk érteni a rabbiülések hozzászólóinak visszafogott hangnemét. A résztvevők alighanem tudták, hogy a vonalas **dr. Seifert Géza** elnök füle hallatára nem tanácsos túlságosan nyíltan kifejezni véleményüket. Ilyen közegben az is sokat mondott, aki néhány nem vonalas megjegyzést engedett meg magának.

Feljegyzés

Az Országos Rabbitestület 1968. január 27-én megtartott üléséről

Dr. Benoschofsky Imre főrabbi, a Rabbitestület ülését, mint annak elnöke, megnyitotta. Beszédét azzal kezdte, hogy a Talmudot tanítani kell, de ehhez eligazítás is kell, mert az, hogy mikor és hol élünk, nem közömbös.

Ezt követően dr. Benoschofsky főrabbi beszédének további részét a következő, előre elkészített vázlata alapján mondotta:

„Az ország és a felekezet belső légköre arra indít bennünket, hogy az eddiginél többször konzultáljunk és lehetőleg egységes véleményre jussunk olyan kérdésekben, amelyekben híveink is eligazítást várnak.

1. Az állam és a felekezet viszonya jó. (Példa: a 20 éves jubileum, a Vatikán-tájékoztató.) Ez nem *magától* lett, az állami és a felekezeti vezetők dolgoztak érte. Mégis vannak visszahúzó, negatív erők. A rabbikon keresztül a gyülekezet tagjai értsék meg, a jó állampolgár lehet jó zsidó is. Sőt! Míg a „rossz zsidó" is lehet jó állampolgár, a jó zsidó *csak* jó állampolgár lehet.

2. Igen nagy ma a rabbi felelőssége. Kell a bölcs tanács eligazodni belső és nemzetközi kérdésekben. A felekezet egyházpolitikája szinkronban van a kormány politikájával, *kivéve az ideológiát*, amiben sohasem lehetünk egy síkon, de ezt nem is kívánták tőlünk.

3. Azonban a kormány politikáját egységesen támogatjuk gyakorlati céljaiban."

Előadta továbbá dr. Benoschofsky Imre főrabbi, hogy mi nem lehetünk ideológiailag marxisták, de ezt nem is kérték tőlünk. A nemzetközi kérdésekkel kapcsolatban elmondotta, hogy Izraelben lehetnek rokonaink, összeköthet a valláskultúra közössége, de „nem viheti a rabbi a felekezet bőrét a vásárra. A rabbi felelőssége fennáll a közösséggel szemben, ezt érezzék át a hívek a mindennapi beszélgetés során is."

Ezt követően dr. Benoschofsky Imre főrabbi felkért a felszólalásom megtartására. Beszédem rövid vázlata a következő volt:

Felszólalásom bevezetőjében beszéltem államunk és felekezetünk jó viszonyáról. Hivatkoztam hitfelekezetünknek államunkkal 1948. december 7-én kötött egyezményének 20 éves évfordulója alkalmából a MIOK teljes ülésén elfogadott egységes álláspontokra. Részletesebben, hogy a 20 éves évforduló a magyar zsidóság életében határkövet jelentett, és az az út, amelyen a magyar zsidóság az egyezmény megkötése óta eltelt 20 éve járt, mindenben helyesnek bizonyult.

Ezután a teljes ülés elvi megállapításait taglaltam, beszéltem az ország felszabadulása előtti jogfosztásokról, hátrányos megkülönböztetésekről és az 1945. évi felszabadulás óta élvezett vallási és lelkiismereti szabadságról, kormányzatunknak a fasizmus és antiszemitizmus elleni küzdelméről, államunk és felekezetünk közötti jó viszony fokozására való törekvésünkről.

Ennek kapcsán részletesen szóltam

a/ a szocialista hazafiság kérdéséről;

b/ a szocialista demokráciáról;

c/ a hívők és nem hívők együttműködéséről kormányzatunk politikájának gyakorlati megvalósítása érdekében.

A most vázolt kérdések ismertetéséhez felhasználtam a Hazafias Népfront Országos Tanácsa IV. Kongresszusának ide vonatkozó megállapításait, a szocialista hazafiságra vonatkozó irodalmat és a Népszabadság egyes ide vonatkozó cikkeit. Természetesen mindezeket az izraelita hitfelekezet vonatkozásaiban adtam elő.

Feladatok általában: népünk gazdasági, kulturális és szocialista felemelkedését célzó tevékenység. Főbb kérdések: gazdasági mechanizmus, fasizmus és antiszemitizmus elleni küzdelem, békeharc stb.

A rabbik feladatai:

1. az ősi vallási zsidó tradíciók építése;

2. a vallási igények kielégítése;

3. a vallási és lelkiismereti szabadság adta jogokkal való élés;

4. államunkkal szemben fennálló jó viszonyunk további fokozásával kapcsolatban az elmondott szempontok érvényesítése híveik között.

A nemzetközi kérdésekkel kapcsolatban fenntartottam a magyar zsidóság eddigi álláspontját:

a/ az európai biztonság kérdésében;

b/ a nyugatnémet neofasizmus elleni küzdelemben;

c/ a vietnami háború elleni tiltakozás kérdésében;

d/ a csehszlovákiai események feletti állásfoglalással, amelyek az Új Élet- ben is közlést nyertek.

A közel-keleti válsággal kapcsolatban rámutattam arra, hogy ha bennünket fűznek is érzelmi szálak az izraeli néphez, sohasem szabad eltévesztenünk az úgynevezett „alapállást", amely szerint magyar állampolgárok és a szocialista társadalmi rendszer építői vagyunk.

Dr. Salgó László főrabbi volt a következő felszólaló, aki beszédében elmondotta, hogy az elhangzottakból kiviláglottak a helyes állásfoglalások. Rabbi másként nem cselekedhet. Majd beszélt a párizsi rabbiülésről, ahol megjelent és elmondotta ezzel kapcsolatban, hogy egy politikai kérdés nagy vihart váltott ki, nevezetesen az izraeli kérdés. Javaslat hangzott el, hogy a szóban forgó párizsi rabbiülésen mondják ki, hogy a rabbik azonosítják magukat Izraellel. **Jacob Kaplan**, a francia zsidóság országos főrabbija – mondotta dr. Salgó László – kijelentette, hogy ezt a javaslatot nem fogadhatja el, mert ő csak a franciák nevében beszélhet, mivel őt a francia kormány küldötte az ülésre, majd Jacob Kaplan országos főrabbi és egy másik felszólaló is azt mondotta, hogy „kormányom csak vallási kérdésekben küldött el engem".

Dr. Salgó további beszédében elmondotta, hogy **dr. Moses Rosen**, Románia országos főrabbija és ő is csatlakoztak

ehhez az álláspontho, majd megállapította dr. Salgó főrabbi, hogy dr. Seifert Géza elnöknek igaza van abban, hogy mindig az „alapállást" kell tisztázni. „Ez az alapállás a fontos, a többi már magától jön." Megemlítette még dr. Salgó László, hogy az említett párizsi rabbiülésen mások is ilyen értelemben szólaltak fel, így a törökök és a jugoszlávok is. Ezek is elmondották, hogy a zsidó vallási tradíciókhoz való hűség vezet a célhoz, amely hang végül is megnyilatkozott az egész konferencián.

Dr. Schweitzer József pécsi főrabbi beszédében elmondotta, hogy mint vidéki rabbi örül az ilyen értekezletnek, mert ők, vidéki rabbik, sokkal nehezebb helyzetben vannak. Vidéken – mondotta – nem lehet mindig dr. Seifert elnöktől tanácsot kérni, és ezért az ülés témájával egyetért, mert az itt felvetett kérdések segítenek a közéleti felelősségben és hogy tevékenységünk az elhangzott állásfoglalással mintegy „szinkronban" legyen.

Majd beszélt **Fock Jenő**nek, a Minisztertanács elnökének az auschwitzi emlékkönyvbe eszközölt beírásáról, és különös fontosságot tulajdonított azon mondatának, hogy „a gyilkosoknak nem bocsátunk meg". Megállapította ezután dr. Schweitzer, hogy dr. Salgó László előadása tanulságos volt, és kérte, hogy a párizsi rabbiülésről részletesen tájékoztassa őket.

Dr. Schwarz Mór főrabbi beszédének bevezetőjében elismeréssel adózott az új magyar irodalomnak, abban a vonatkozásban, amelyben olyan haladó szemszögből foglalkozik a tiszaeszlári per részleteivel, amint az legutóbb megjelent. Nagy különbség van – mondotta – , hogyha a kormány küzd a zsidógyűlölet ellen, ami szintén nagy fejlődést jelent, a tömeget azonban nem lehet gyorsan megváltoztatni, akiket a múltban mérgeztek az antiszemitizmussal.

Majd foglalkozott a Talmud *dinó dömálchuszó dinó* (az állam törvénye érvényes törvény) kérdéssel, és elmondotta, hogy ez nem mindig helyes. Ő is szeretett volna **Horthy** Magyarországa ellen küzdeni, de a zsidók akkor is hazafiak voltak, a zsidóság illúzióban élt. Ezt ne tegye. Auschwitznál is még illúzióink voltak – mondotta.

A Vatikánnak pedig nem hiszek, a zsidóság járjon a maga útján.

Ezután az elnöklő dr. Benoschofsky Imre félbeszakította dr. Schwarz Mórt azzal, hogy abban az időben antiszemitizmus volt. Ez nem illúzió.

Majd a magyar hazafiságról szólva megjegyeztem, hogy én nem hivatkoztam a *dinó dömálchuszó dinó* elvére, hanem inkább arra mutattam rá, hogy egyeseknek a Horthy időkben nem kellett hazafiaknak lenni, hiszen magam is az ellenállási mozgalomban vettem részt, de a szocialista magyar hazafiság a már korábban kifejtett értelmezésem szerint mindnyájunknak érdeke és vágya.

Dr. Schwarz Mór beszéde további során elmondotta, hogy a legutóbb Magyarországon megjelent **Kardos György** *Ábrám Bogátir* című könyve is a nem zsidó ember előtt antiszemita beállítottságú.

Dr. Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója az utóbbira való válasza során előadta, hogy Kardos György Ábrám Borgátirja nem antiszemita, először ír valaki Izraelről jól. Ő az 1947–es állapotokról ír. Az természetes, hogy mindig az a kérdés, hogy a könyvet ki veszi kézbe, azonban a könyv határozottan nem antiszemita. Pozitív paraszt zsidót ír le, aki küzd az angol elnyomás ellen. A magyar kormány ténykedését, hogy ezt a könyvet kiadni engedélyezte, pozitívan kell értékelni, hiszen a magyar kormányt különben sem lehet azzal vádolni, hogy antiszemita könyv kiadását engedélyezi.

Dr. Benoschofsky Imre csatlakozott dr. Scheiber Sándor álláspontjához.

Raj Tamás, szegedi rabbi, mint a következő felszólaló elmondotta, hogy a zsidóság egyetemes tanítást ad. Az egyedek nem mehetnek külön. Ez egyébként helyes tanítás, így kell működni az elnökségnek is, így kell vonulni a zsidóság előtt, éjjel is tűzoszlopként. Így kell mutatni az utat. Így kellett volna a fasizmus idején is. Ma világos van, világosan kell az utat mutatni.

A prófétai tanításokra utalt, hogy keressük a város békéjét, vagyis az ország gazdasági felemelkedését, amint azt dr. Seifert elnök mondotta. Dr. Benoschofsky Imre főrabbi is mondja meg konkrétan a teendőinket az állam és felekezeti kérdések viszonylatában. A vidéki rabbikat is be kell vonni a kérdések tárgyalásába.

Indítványt tett a deportálások 25 éves emlékezésének megtartásáról, majd az Ábrám Bogátir könyvvel kezdett foglalkozni, és ezzel kapcsolatban megállapította, hogy a gettó-zsidó másképp gondolkodik. Mi is mindig másképpen gondolkoztunk. Elmondotta, hogy szeretné ismertetni a Bogátir könyvről összeállított részletes kritikáját, amire az Országos Rabbitestület egyhangúlag úgy határozott, hogy ez eltér a mai ülés tárgyától, és ezzel más alkalommal foglalkoznak, illetőleg előzetesen tűzesse napirendre.

Dr. Scheiber Sándor ezután a most megjelent *American Jewish Year Book*-ban megjelent új zsidó tárgyú könyvek részletes ismertetésével foglalkozott, így foglalkozott **Baron**nal, **Saul Lieber-mann**-nal és **Goiten**nel.

Ezután az elnöklő dr. Benoschofsky Imre főrabbi az ülést berekesztette.

1969. február 3.

Seifert Géza

Feljegyzés

Az Ortodox Rabbitestület 1969. február 16-án délelőtt 11 órai kezdettel Budapest VII., Dob utca 35. szám alatt ülést tartott. Az ülést **Schück Jenő** mint az Ortodox Rabbitestület elnöke megnyitotta, és a következő előre elkészített beszédet olvasta fel:

„Tisztelt Rabbikar, kedves Kartársaim!

Amikor Ábrahám ősatyánk sátrában megjelentek a vendégek, Ábrahám a vendégek tiszteletére félbeszakította az isteni szellemmel való társalgását, hogy köszöntse vendégeit. Így cselekszem most én is, amikor az isteni szellemet képviselő rabbikolégák engedelmével elsőször is a bennünket vendégként felkereső és ezzel a látogatásával megtisztelő dr. Seifert Géza elnök urunkat, a magyar zsidóság világi vezetőjét és kedves házigazdánkat, **Mandula Sándor** urat, az Ortodox Tagozat elnökét köszöntöm az ősi zsidó köszöntéssel: *Börüchim Háboim.*

Az ortodox rabbikar mai ülésén, mint mindenkor, ezúttal is elsősorban vallási és hitbeli problémáinkat szeretnénk megtárgyalni, de ugyanakkor a vallási természetű problémáinkat, mivel a rabbi soha nem zárkózhat be a *Halacha* négy rőfnyi szűk területére, összhangba kell hozni az élettel, azzal a társadalommal, amelyben nemcsak élünk, hanem amelynek szerves – és ezt mint rabbi nem győzöm eléggé hangsúlyozni – egyenlő jogú, és ami ezzel jár, egyenlő kötelességekkel bíró tagjai vagyunk.

Mi, rabbik, hivatásunkat kellően csak úgy tölthetjük be, ha a Tóra és a *Sulchan Áruch* szabályainak betartása mellett a haza és a társadalom törvényeit is hirdetjük, anélkül, hogy vallási meggyőződésünkből egy jottányit is engedni kellene. Tudom, hogy ez nem mindig volt így. Volt idő, amikor a jó pap, és ez nemcsak a rabbikra volt érvényes, hanem a más felekezetek papjaira is, hivatásbeli szolgálatához csak akkor volt hűséges, ha tagad-

ta annak a társadalomnak hazug és gyilkos törvényeit, amely akkor uralkodott. Ma azonban, hála az Egek Urának, mi egy olyan társadalomban élünk, a szociálizmust építő Magyarországban, amelynek – ha ideológiáját mi, mint rabbik – nem is fogadhatjuk el, tetteit és alkotásait, humanista és haladó törvényeit magunkénak valljuk.

Mégis, ha a jelent, amely a teljes vallásszabadságot és az emberi, félelem nélküli életet biztosította számunkra, összehasonlítjuk a szörnyű múlttal, az emberellenesség, az üldöztetés, a fasizmus sötét éveivel, akkor éppen ezen a helyen, amely az egykori gettó kellős közepén van, ahol annyit szenvedtek hittestvéreink, látjuk a hatalmas különbözetet a két rendszer között. Rengeteget köszönhetünk ennek a rendszernek, amely nemcsak megtűri a vallást, hanem támogatja is. Tiszta szívvel mondhatom, hogy igaza volt dr. Seifert Géza elnök urunknak, aki az egyezmény huszadik évfordulóján tartott beszédében többek között megállapította: „Mi, magyar zsidók tudatában vagyunk annak, hogy mindazokat a jogokat, a vallás- és a lelkiismereti szabadságot, a múlt időknek velünk szemben alkalmazott diszkriminációk megszüntetését és jogegyenlőségünket a Magyar Népköztársaságnak szociálizmust építő, haladó társadalmi rendszerétől kaptuk." Legyen szabad szóbeli hagyományaink nagy gyűjteményéhez, a Talmudhoz folyamodni. Már az írott Tan is köztudomásúan, szemben az egész ókorral, ahol a munka megvetés tárgya volt, és lenézték a munkást, a Biblia a munka megbecsülésére tanít. Ezt tartja az ember rendeltetésének a földön, és ebben a szellemben dicsőíti a munkát a Talmud is. Lépten-nyomon, a Talmud mindegyik foliánsában találkozunk a munka jogi és erkölcsi emelkedett megvilágításával. A Talmud szerzőinek jelentékeny része egyszerű munkás vagy kézműves volt. Míg **Arisztotelész** nem tartotta szabad férfiúhoz méltónak a munkát, addig a talmudi bölcsek között számosan maguk is kézművesként keresték meg tisztes kenyerüket. És *Kiddusimban* azt tanuljuk: „Ki fiát nem tanítja kézművességre, az mintegy rablásra tanítja." Íme így, és a talmudi irodalom egész vonalán így olvasunk a munkáról, amely szocialista társadalmunknak is a legfőbb alapja.

Végül még csak egyre szeretném felhívni tisztelt kollégáim figyelmét. A humanizmus és a szocializmus szelleme még nem terjedt el az egész világon. Vannak még országok, ahol új háborúra uszítanak, ahol szabadon terjesztik a neofasizmus tanait, és ezért nekünk mártírjaink szellemében kormányzatunk békepolitikáját kell követnünk, és soha nem szabad megfeledkeznünk azokról, akik nekünk a szabad életet hozták el.

Ezután **Weisz Márton**, a budapesti ortodox főrabbi szólalt fel, aki beszédében elmondotta, hogy mindenben csatlakozik a Schück Jenő által elmondottakhoz, majd szólott a munka megbecsüléséről, amelyet talmudi magyarázatokkal támasztott alá.

Beszédét azzal folytatta, hogy „látjuk, miszerint házak, lakások, hidak és más szociális épületek épülnek hazánkban, ami igen nagy dolog. Ez mind hazánk jólétének emelkedését mutatja. A szocialista társadalomban mindez a nép érdekében történik. Gyógyfürdőket az arra rászoruló betegek veszik igénybe SZTK-beutalásra, a hidakon – mint a múltban – vámot nem szednek. Ezek igénybevételét mindenki részére lehetővé teszik. Népi demokráciánkban nemcsak a gazdagok élvezik a jólét előnyeit, hanem maga az egész nép."

Beszélt a tegnap olvasott *háftóráról*, amely az embereket egységre és barátságra tanítja. Szólott az irigységről, amely nem jó emberi tulajdonság, hanem a gazdag és szegény ember közötti gazdasági kiegyenlítődés adja meg az ember boldogságát. Teljes egyenlőség nem lehet – mondotta –, de a jövedelmek közötti nagy ellentéteket meg kell szüntetni, úgy, ahogy azt Népköztársaságunk szocialista társadalmi rendszere megszüntette.

Ezután a *mikvékről*, majd egyéb vallási kérdésektől, a gyermekek tanításáról beszélt.

A következő felszólaló **Groszberg Jenő** rabbi volt, aki ugyancsak csatlakozott az előzőkhöz. Beszélt a munka fontosságáról, az ide vonatkozó talmudi tanításokról. Nagy tudósaink közül – mondotta – Sámáj kőműves, Hillél favágó volt. Mi, zsidók mindig nagyra becsültük a munkát és annak társadalmát. Azután az előző nap elhangzott *mispótim hetiszakaszt*, amely a törvényekről szól, ismertette. Szólott a zsidóság vallásos neveléséről, a zsidó otthon szentségéről, majd beszédét azzal fejezte be, hogy a népi demokrácia a munkát legjobban becsüli, ez felel meg legjobban a szocialista társadalmi rendnek, és ehhez a tanításhoz mi magunk is ősidőktől fogva csatlakozunk.

Ezután én tartottam meg felszólalásomat. Üdvözöltem a megjelenteket, megköszöntem a meghívást. A tegnap olvasott *mispótim hetiszakasz* haladó törvényeiről szóltam, és rámutattam arra, hogy az ortodox rabbikar – amint azt Schück Jenő főrabbi előadásában mondotta – nem zárkózhat be csupán a vallási életet jelentő *halácha* területére, hanem ezeket a tanításokat összhangba kell hoznia az élettel, azzal a társadalommal és magyar hazánkkal, amelyben élünk és amelynek egyenlő jogú és egyenlő kötelességekkel bíró tagjai vagyunk.

Ezután beszéltem a magyar rabbik feladatáról, a magyar állampolgárság kérdéséről, az Alkotmány ide vonatkozó szabályozásáról, amely szerint mi felekezet vagyunk. Az állam és felekezet szétválasztásáról, az egyezmény kérdéséről, az államsegélyről, majd leszögeztem, hogy mi a magyar nemzeti egység tagjai vagyunk, amely hazánkban egyesíti a szocializmus és a béke alapvető céljaival egyetértő, különböző világnézetű embereket. Szólottam a Hazafias Népfront politikájáról, a fasizmus és antiszemitizmus elleni harcról mint kormányzatunk álláspontjáról. A prófétáink tanításai szellemében beszéltem abban a közös munkában való részvételről, amely a magyar nép gazdasági, kulturális és szocialista felemelkedését célozza.

Végül a legutóbbi MIOK teljes ülés határozatainak szellemében ismertettem az egyezmény jelentőségét és szellemét, kérve az Ortodox Rabbitestület tagjait, hogy álljanak mindenkor hivatásuk magaslatán, és a most vázolt úton járva biztosítsák a magyar zsidóság fennmaradását és hűségüket a szocialista magyar haza iránt.

Ezután Mandula Sándor, az Ortodox Tagozat elnöke mondott köszönetet a felszólalásomért azzal, hogy legyen az egységes magyar zsidóság hű magyarságához és zsidóságához.

Back Mór rabbihelyettes ugyancsak csatlakozott az elhangzottakhoz, azzal, hogy mi tartsuk be úgy a zsidóság, mint a magyar állami törvényeket, s ezzel biztosíthatjuk fennmaradásunkat.

Schück Jenő csatlakozott az elmondottakhoz, megköszönte nekem, hogy számos fogalmat tisztáztam az állam és felekezet viszonyának kérdésében, majd azt mondotta, hogy egyformán kell betartani úgy a vallási törvényeket, mint az állami törvényeket. Legyünk jó zsidók és jó magyar hazafiak.

Ezután megköszönve a megjelenést, az elnöklő Schück Jenő főrabbi az Ortodox Rabbitestület ülését berekesztette.

Budapest, 1969. február 17.

Seifert Géza

KUN MIKLÓS

Sztálin rokonsága és a „cionista" összeesküvés

Az 1930-as évek végén **Joszif Sztálin** fizikailag likvidálta az addig uralmon lévő szovjet politikai elit jelentős részét. Ezzel egyidejűleg szinte teljesen megszakította kapcsolatait rokonságával és régi ismeretségi köréve – már akiket még egyáltalán életben hagyott a Nagy Terror éveiben. Ahogy betöltötte a hatvanadik évét, a diktátor egyre mogorvább lett. A gyerekeivel is kevesebbet törődött. Kisebbik fiát, a rosszul tanuló Vaszilijt nemtetszése jeléül egy vidéki repülőtiszti kiképzőbázisra küldte. Jakovot, az idősebbet, aki felnőtt fejjel apja pressziójára belépett a pártba, és fivéréhez hasonlóan katonai pályára készült, csak nagyon ritkán fogadta a Kremlben.

A régi nyaralójában tett rövid látogatástól eltekintve Sztálin ekkor már nemigen érintkezett személyesen családi nyaralója, a Zubalovo 4. egykori lakóival. Ideig-óráig főleg a kis **Szvetlana** lánya, a zord diktátor szemefénye volt az összekötő kapocs közte és elhunyt feleségének rokonai, az Allilujev család között. A háború kitörése után pedig a diktátor környezete újra – és ezúttal lényegében véglegesen – kicserélődött. A Kreml teátrális megoldásokra mindig hajlamos ura, akár egy szeszélyes rendező, már a tulajdon lányának is egyre jelentéktelenebb szerepet szánt az életében. Ehhez láthatóan hozzájárult, hogy Szvetlanát véleménye szerint rossz hatások érték az Allilujev család, valamint az annak tagjaival kapcsolatban álló zsidók részéről. Megtörtént, hogy Sztálin magához hívatta és figyelmeztette a lányát: ne bízzon sógora, **Pavel Allilujev** feleségében, mert nem kizárt, hogy **Jevgenyija Allilujeva** asszonynak köze volt – egyébként éppen a diktátor által megöletett – férje halálához. A megszeppent Szvetlana apja jóvoltából ekkor már túl volt néhány súlyos lelki traumán – főleg azt élte meg nehezen, hogy a féltékeny és gyanakvó Sztálin, antiszemita érzelmeitől vezérelve, lefogatta, majd lágerbe küldte első nagy szerelmét, a zsidó **Alekszej Kapler** filmforgatókönyv-írót. Ezért nem mert azonnal vitába szállni. Ám egy idő után mégis rászánta magát, hogy levelet írjon apjának kedves „Zsenya nénje" védelmében. „Apukám, ami Zsenyát illeti, talán csak azért támadt benned kétely vele kapcsolatban, mert túl hamar férjhez ment", mentegette Jevgenyija Allilujevát 1945. december elsején. „S hogy vajon miért? Erről mondott nekem valamit, noha én nem vallattam őt. Feltétlenül elmesélem neked, amikor visszajössz (gyógykezelésről, a Fekete-tenger partjáról – K. M.), hiszen szörnyű s valahogy kellemetlen is ilyen ellenérzéseket táplálni valakivel szemben. És emellett Zsenya családi életén kívül egy elvi kérdésről is szó van: emlékezz vissza, rólam is mennyi mindent összehordtak neked... És kik?! Hogy az ördög vigye el őket!

Joszif Sztálin válasza nem maradt meg iratai között. Az sem biztos, hogy egyáltalán leállt vitatkozni Szvetlanával (az ilyesmit méltóságán alulinak tartotta). A levélből mégis sejteni lehet, hogy hét évvel Pavel Allilujev rejtélyes halála után még mindig volt, aki azon munkálkodott, hogy Sztálin előtt befeketítse Jevgenyija Allilujevát. Szinte bizonyos, hogy Szvetlana elsősorban **Lavrentyij Berijá**ra és általában a politikai rendőrség embereire utalt. Ők mindenkiben, aki csak felbukkant Sztálin és családja közelében, a „nép ellenségét" látták vagy kémet sejtettek.

Ördögi kör volt ez: először Joszif Sztálin utasította államvédelmi apparátusát, hogy figyeljék meg Allilujevéket és barátaikat, mivel a „kozmopolitizmus" elleni küzdelem megindítása előtt bizonyítani akarta 1932-ben elhunyt feleségének testvére – **Anna Allilujeva** – és az özvegyen maradt Jevgenyija Allilujeva állítólagos cionista kapcsolatait, ezzel illusztrálva, milyen mélyre hatolt már a nemzetközi összeesküvés mítelye a Szovjetunióban. Azután ő maga is készségesen elhitte, mert el akarta hinni ezt a vádat. A „békebeli" NKVD bugyraiból jött államvédelmis vizsgálótisztek pedig egymást túllicitálva igyekeztek teljesíteni a megbízást. A besúgói jelentések, lehallgatott telefonbeszélgetések és az őrizetbe vett tanúkból erőszakkal kicsikart, kompromittáló vallomások mozaikkockáiból „szállították" a megrendelő által várt végeredményt. Amelynek azután ország-világ előtt bizonyítania kellett, hogy profi amerikai hírszerzők és szolgálatukba szegődött moszkvai zsidó (következésképpen cionista) értelmiségiek, **Szolomon Mihoelsz** világhírű zsidó színésszel az élen, a kémkedés, majd a terrorcselekmények szándékával eltervezték, hogy Jevgenyija Allilujeva és rokonai révén Joszif Sztálin lánya, Szvetlana közelébe férkőznek. Általa pedig beépülnek a szovjet birodalom első embere mellé.

A tervezett koncepciós per eredeti forgatókönyvében az NKVD örökébe lépő Államvédelmi Minisztérium illetékesei **Iszaak Goldstejn**nek, a moszkvai Gazdaságtörténeti Intézet főmunkatársának szánták az összekötő kapocs szerepét Jevgenyija asszony és a szovjet elit otthonául szolgáló – a Kremllel átellenben, a Moszkva folyó partján lévő – „rakparti házban" élő barátai, valamint az állítólagos amerikai és „cionista" kémhálózat tagjai között. Azért éppen neki, mert Jevgenyija Allilujevával 1929 – más források szerint 1930 – óta ismerték egymást: együtt dolgoztak a berlini szovjet kereskedelmi képviseleten. Régi barátságukat 1943-ban újították fel, amikor Jevgenyija családjával együtt visszatért az evakuációból a szovjet fővárosba.

Ma már szinte lehetetlen megállapítani, hogy pontosan mikor került először

a „cionisták elleni" konstrukciós per koronatanújának kiszemelt szerencsétlen Goldstejn a szovjet politikai rendőrség látókörébe. A rendelkezésre álló dokumentumok szerint 1947. december 19-én tartóztatták le. Három nappal azután, hogy a Lubjanka kazamatáiban kikényszerítették a közben ugyancsak börtönbe vetett Jevgenyija Allilujevából: régi berlini ismerőse „ellenséges nézeteket táplál" a szovjet rendszer, és „rágalmazza a szovjet valóságot".

Goldstejn először nem volt hajlandó ilyen vallomást tenni. 1947 decemberében és 1948 januárjában azonban összesen 69 órán át faggatták, kegyetlen kínzások közepette. Ezek nyomán megtört és aláírta az elé tett kihallgatási jegyzőkönyvet, benne azzal az állítással, hogy az 1941 augusztusában létrehozott és neves írók, publicisták, színészek, tudósok által irányított Zsidó Antifasiszta Bizottság „nyugati ügynökök fészke lett".

Valójában ennek az ellenkezője történt. A háború után még három évig – betiltásáig – működő szervezetet a ma már több kötetben közzétett dokumentumok tanúsága szerint a szovjet politikai rendőrség közvetlen utasítások révén, nyíltan irányította. Tagjainak és aktivistáinak egy része ekkor már évek óta álnéven írta besúgó jelentéseit. A bizottság több tagja ugyanis szovjet hazafias kötelességének érezte, hogy segítse az NKVD-t – majd az Államvédelmi Minisztériumot – a szovjet felderítés és kémelhárítás akcióiban.

A politikai rendőrség vezetői ezt pontosan tudták. De azzal is tisztában volta, hogy Sztálin „kozmopoliták" leleplezését várja tőlük. Márpedig – puszta helyzetéből fakadóan – egyetlen réteg sem volt olyan alkalmas éberségük bizonyítására, mint a szovjet zsidóság. Hiszen a cári birodalomból a 19. század vége óta több, hatalmas hullámban menekülő etnikumnak rengeteg nyugati országban éltek leszármazottai. Ők pedig lázasan keresték rokonaikat a holocaust során kivérzett szovjet zsidóság túlélői között. A Szovjetunió német lerohanása után ráadásul azzal is segíteni akarták a fasizmus elleni küzdelmet, hogy – hivatalos szovjet csatornákon keresztül – a Moszkvának küldött hadifelszerelés, géppark, lőszer stb. mellett a nélkülöző lakosság számára is segélycsomagokat küldtek a Szovjetunióba. Különösen fellendítette ezt a valóban fontos tevékenységet a Zsidó Antifasiszta Bizottság két vezetőjének, **Szolomon Mihoelsz**nek és a politikai rendőrség által vele delegált **Icik Feffer** költőnek (titkos jelentéseiben „Zorin", vagyis „Hajnali") felesztendős amerikai körútja 1943-ban.

Noha a segélyekkel kapcsolatos megállapodások kikötötték, hogy a sok száz tonnányi küldemény etnikai különbségtétel nélkül valamennyi szovjet nép fiaihoz kerül (és az évekig tartó akciók során az amerikai zsidó szervezetek vezetői személyesen a lábukat nem tehetik be a Szovjetunióba), a nyugati hatalmakkal való kapcsolat ténye éppen a zsidósággal szemben cáfolhatatlan vádnak látszott. Sztálint pedig a politikai rendőrség vezetői – a maguk éberségét bizonyítván – azzal ijesztgették, hogy az amerikaiak markában lévő moszkvai „cionisták rászálltak" Szvetlana Allilujeva férjére, a zsidó **Grigorij Morozov**ra. Céljuk az volt, jelentették a diktátornak, hogy az ő révén informálják őt a szovjet zsidók panaszairól.

Ebben sem Joszif Sztálint, sem a politikai rendőrség vezetőit nem zavarta, hogy Szvetlana időközben, alighanem apja nyomására, 1947 májusában elvált a férjétől. Erről előzetesen nem is értesítette Grigorij Morozovot. A törvényekre fittyet hányó **Vaszilij Sztálin** egyszerűen elkérte húgától a személyi igazolványát, és eltépte. A kerületi rendőrségen pedig új iratot kapott Szvetlana számára, amelyben a „családi állapota" rovatban már ez állt: hajadon. Az Allilujeva-ügy operatív, majd később vizsgálati szakában Morozovval kapcsolatos vádpontot így meg kellett volna szüntetni. A nyomozók azonban a letartóztatottaktól továbbra is adatokat követeltek arról, hogy férje és az Allilujev család révén az ellenséges cionista körök részéről milyen nagy nyomás nehezedett Sztálin lányára.

Valójában annyi történt, hogy az ügyben letartóztatott emberek a szovjet birodalom más nemzetiségű alattvalóihoz hasonlóan időnként pletykáltak a Kreml lakói, köztük Sztálin és gyerekei magánéletéről. A találgatások, olykor pedig a valódi információt tartalmazó hírek – korántsem biztos, hogy „zsidó csatornákon" – egy idő után néha csakugyan eljutottak Nyugatra. Egy-két belső hír 1947. december elején megjelent az amerikai sajtóban. Ez valószínűleg tehetetlen dühöt és rettegést váltott ki a sajtónyilvánossághoz soha hozzá nem szokott diktátorból, aki ezekben a napokban úgy döntött, hogy az Allilujev család tagjai és zsidó ismerőseik ellen indított vizsgálat újabb szakaszba lép. Ehhez egy ideje készen álltak a besúgói jelentések, amelyek szerint a halálosan elkeseredett Jevgenyija Allilujeva és sógornője, Anna Allilujeva egyre gyakrabban panaszkodott „a rakparti házban" élő ismerőseinek, hogy mennyit packázik velük és más rokonaikkal Joszif Sztálin.

Hasonlóan kacskaringós úton, igaz, jókora késéssel az is visszajutott a Kreml urához, hogy 1946 decemberében Jevgenyija Allilujeva otthonában rendezett családi ünnepségen bemutatta Szvetlanának és férjének Iszaak Goldstejnt. Mindezek nyomán Jevgenyija Allilujevát 1947. december 10-én letartóztatták. A vád szerint „sok éven át szovjetellenes összejöveteleket rendezett a lakásán. Ezeken aljas rágalmakat terjesztett a szovjet kormány vezetőjéről." Az asszonnyal egy időben börtönbe került második férje, a zsidó **Nyikolaj Molocsnyikov** – akiről még ő sem tudta, hogy a szovjet politikai rendőrség megbízásából évek óta „infiltrálja" az Allilujev családot. Majd 1948. január 6-án letartóztatták Jevgenyija asszony első házasságából született lányát, **Kira Allilujeva** fiatal színésznőt. 23 nappal később pedig Anna Allilujevát, Sztálin sógornőjét is lefogták „ellenforradalmi agitáció" vádjával.

Az Allilujev család tagjait kegyetlen lelki, ismerőseiket pedig szörnyű testi kínzásoknak vetette alá az ügyükkel foglalkozó két vizsgálótiszt, **Komarov** és **Lihacsov** ezredes, valamint beosztottaik. Ők a Sztálin-korszak hóhérai között is hírhedtek voltak kegyetlenségükről. Annyira, hogy 1955-ben, a hruscsovi „olvadás" idején Leningrádban mindkettőjüket katonai bíróság elé állították, és halálra ítélték. Ezzel azonban már nem tudták kiirtani a szovjet lakosságból a „kozmopolitizmus" elleni hajsza mételyét – ilyen eufemizmussal illették az 1940-es években a Szovjetunióban a faji alapon, nemegyszer náci módszerek felhasználásával folytatott zsidóüldözést, amely a hivatalos állami politika rangjára emelkedett.

Az Allilujev család tagjainak letartóztatása után az ezredes-páros elemében érezte magát. Amint a leningrádi peren bebizonyosodott, a foglyok vallatása közben telefonon folyamatosan jelentették az őket dróton rángató Sztálinnak, hogy mennyire jutottak az össze-

esküvés felgöngyölítésében. Előfordult, hogy utasítást kértek tőle, meddig mehetnek el a kínzásban. **Ligyija Satunovszkaja**, az Allilujev család pusztulásának krónikása, a „rakparti ház" egyik lakója esetében például a diktátor úgy rendelkezett: „Kifejthetnek fizikai erőt vele szemben, de közben ne okozzanak nyílt sérüléseket a vizsgálati foglyon..."

Komarov és Lihacsov kedvenc módszere volt, hogy kínzás közben aláíratták a vádlottakkal az előre gyártott hamis vallomásokat. Így a gyanúsítottak köre egyre tágult. 1947 végén és 1948 elején másokkal együtt rács mögé került Jevgenyija Allilujeva barátai és ismerősei közül az imént említett Ligyija Satunovszkaja színháztörténész és neves fizikus férje, **Lev Tumerman**, valamint **Eszfirj Gorelik,** a politikai gazdaságtan tanárnője. Az ő férje, **Andrej Hruljov** altábornagy, a szovjet hadvezetés egyik kulcsfigurája különös módon szabadlábon maradt, s megtarthatta honvédelmi miniszterhelyettesi beosztását. A Lubjanka celláiba került viszont **Georgij Uger** vezérezredes, a szovjet haderő lokációs hálózatának parancsnoka, **Revekka Levina**, a moszkvai Gazdaságtörténeti Intézet igazgatóhelyettese és **Tatyjana Fradkina** műszaki fordító, a berlini szovjet kereskedelmi képviselet egykori alkalmazottja, akinek nyolcéves lágerbüntetése csak nem sokkal azelőtt ért véget.

Mindannyiukat egy „cionista" per vádlottjainak vagy perdöntő tanúinak szánták vizsgálótisztjeik. A nyilvános tárgyalásoknak elsősorban azt kellett bizonyítaniuk, hogy a „kozmopolita hazátlan bitangok" beépültek a szovjet elit valamennyi fontos sejtjébe, és amerikai kémek biztatására merényletet terveztek Joszif Sztálin ellen. Komarov és Lihacsov ezredes, valamint hivatali főnökük, **Viktor Abakumov** államvédelmi miniszter összegzése szerint ehhez felhasználták a már jó ideje az árulás útjára lépett Allilujev család által szállított bizalmas információt.

Sztálin azonban végül valamilyen oknál fogva levette a napirendről a monstre per gondolatát, bár nem mondott le róla teljesen. A forgatókönyv egyes elemeit, sőt a vádlottak konkrét vallomásait pedig felhasználtatta az Allilujev-üggyel és más antiszemita leszámolásokkal párhuzamosan futó „orvosügy" vizsgálati szakaszában. Ezért sem helyezték szabadlábra „a rakparti házból", Jevgenyija Allilujeva baráti társaságából 1947 végén és 1948 elején elhurcolt foglyokat. Sőt őket magukat, ismerőseiket és rokonaikat is sorra bíróság elé állították. Akadt közülük, akit nyolc- vagy tíz-, másokat húszévi szigorított börtönbüntetésre ítéltek a „cionista aknamunka" vádjával.

Az Allilujev család tagjaival azonban – legalábbis ilyen szempontból – bajban voltak a nyomozók. Hiszen egyik vádlott társuk, Ligyija Satunovszkaja találó megjegyzése szerint Jevgenyija Allilujevát, a „novgorodi pópa lányát meg Anna Allilujevát, egy régi pétervári orosz bolsevik munkás lányát sehogyan sem lehetett cionizmussal vádolni. Ezt még az Államvédelmi Minisztérium sem tudta velük megtenni." Jevgenyija ennek ellenére tíz év börtönbüntetést kapott szovjetellenes agitációért és propagandáért. Anna ugyanezért öt évet. Sztálin nem tudta és nem is akarta megbocsátani nekik az efféle kijelentéseket: „A. Sz. Allilujeva azt állította, hogy ahogyan Sztálin öregszik, egyre kibírhatatlanabbá válik. Leszámol a számára kellemetlen személyekkel. Ilyen diktátort Oroszország még nem látott." Anna Allilujeva végig letöltötte büntetését. Ekkor a hatóságok újabb öt év börtönre ítélték, noha az asszonyon a magánzárkában súlyos skizofrénia tört ki.

RÖHRIG GÉZA

azarel

pap károly emlékére

a költözőmadarak mellizmával
imádkozik nyelvem
röppenek a jordánhoz
állva budapesten

a nagykörúton éjszaka
e sínai homokot
cipőmből kiöntöm
s a szent hajléktalanok

ölben visznek
pofozgatnak engem
ki a padon is keletre
zötyögök egyhelyben

sábát

csillagodik
csillagladik
örülj a világnak
Uram örülsz-e még
tavasz-tél-ősz-nyárnak?

úgy aggódom ezért
mintha én adnám Tenédek
s most épp kicsomagolnád
az összes teremtményed
Uram örülsz-e még?

légy szent hetedik nap
számold meg csontjaim
oltsd meg a sötéted
szánts a szív ormain
Uram örülsz-e még?

ott ahol Te beszélsz
még néma sem lehetek
bábálj ki e napból
egy hétre való hitet
Uram örülsz-e még?

kidusbor és kalács
hús az asztalon
saslebeg a lelkedbe
fúródik a dalom
Uram örülsz-e még?

örülsz-e a szónak
miből világosság?
örülsz-e a pornak
miből magyarország?
Uram örülsz-e még?

ne seprejét a bornak
ne összakapkodva
legyen a mi nászunk
a tűz tavaszcsokra
Uram örülsz-e még?

örülsz-e még nekem
ki ha láttod elé jutok
trónushoz kígyó-
szemeket gurítok
Uram örülsz-e még?

A költő e két verse is szerepel a Széphalom Könyvműhely kiadásában a könyvhétre megjelent *sziget* című kötetében.

NATHAN ENGLANDER

Rabbimikulás*

Buna Michla vonakodva dugta be fejét az imaház férfiszakaszába, bár a férjén kívül nem volt ott más férfi.

– Itzi! – mondta.

A férj égőt cserélt az örökmécsesben a frigyszekrénynél, s úgy tett, mint aki nem hall.

– Itzi, a gyerekek. Az összes gyerekre gondolj!

– Ah! – a férfi zsebkendőjével becsavarta a körtét, az örökmécses vibrált egyet, majd visszanyerte megszokott vörös fényét. Reb Jichák takarosan összehajtogatta a zsebkendőt, s egyik kezét a kaftánja alá csúsztatva, a zsebébe gyömöszölte.

– Itzi!

A férfi megfordult, és szembenézett az asszonnyal.

– Én aggódjak a gyerekek miatt? Talán az én gyerekeim, mind az enyém, hogy nekem kelljen aggódni miattuk meg a mohóságuk miatt?

Buna az imaház elejébe ment, s a keletre néző padok első sorába telepedett.

– A súl miatt talán aggódhatnál. És az esedékes jelzálogkölcsön miatt is. – Nagyot sóhajtott. Jóleső érzés volt rápirítani erre a konok emberre.

– Hányan jönnek ide imádkozni, Jitzeleh? Hány fohász száll ez alól a tető alól a mennyekbe?

– Harmincegyen imádkoznak itt, naponta háromszor, és fogalmam sincs, hány imádság jut el az égbe. Ha én azt tudnám, akkor a házbér fizetésére is tudnék jobb módszert.

– És mi a helyzet a tetővel, amely alatt alszunk?

– Igen, Buna. Akkor azt is tudnám, miből javíttassam meg a tetőt.

– Hogy miből, azt már tudod – mondta az asszony. – Négyheti munka kenyeret ad a szánkba, hol itt a gond? Tizenegy hónapig nem kell mosolyognod.

Reb Jichák meghányta-vetette hitvese érvelését. Esztendőről esztendőre ugyanaz a civódás, és minden évben ő húzza a rövidebbet. Bárcsak bölcsebbnek született volna – vagy vett volna balgább lányt feleségül! Lassan végigszántott ujjaival hosszú, fehér, hullámos szakállán.

– Ez bűn, ez a munka – mindössze idáig jutott.

– Egyáltalán nem az. Hol van az megírva, hogy goj gyerekekkel játszani bűn? Nincs olyan előírás, amely tiltaná, hogy játssz velük.

– Játék?! Te nem láttad, Buna. Senki nem nevezné azt a káoszt játéknak, aki látta. Noé óta nem látott ehhez fogható féktelen mohóságot a világ.

– Akkor nem játék. Remek. Te ennek ellenére odamész. És kedélyeskedsz, meg vigyorogsz, mint mátka apja a mennyegzőn, akár komiszul érzi magát, akár nem.

Reb Jichák levette a kaftánját és az alagsorba indult. Minden egyes lépcsőfoknál nekidőlt a korlátnak. Terebélyes ember volt, jókora pocakkal, és kiújult az isiász. A rozoga falépcsők felnyögtek alatta, amint lefelé tartott a sötétbe, ott aztán a foszladozó madzagot meg az egyetlen hatvanwattos égőt keresve tapogatózott a levegőben.

Az alacsony mennyezetet rozsdás csővezetékek szabdalták, alattuk az olajkazán. Mögötte elkanyarodott és keskeny holttérbe, a raktárba torkollott az alagsor. Mivel ez a zug esett a legtávolabbra mindentől, a leginkább alkalmas hely volt a pészachi edények tárolására, hogy ne szennyeződjenek be az év során.

Reb Jichák lehúzta a lepedőket a dobozokról, amelyekre vastag, fekete filctollal azt írták héberül: PÉSZACH. Nem tudta kivenni a szavakat, hiszen a helyiségnek ebbe a részébe alig ért el az égő fénye. Ám Reb Jicháknak nem is kellett túl jól látnia. Tapintásra is felismerte, amit keresett. Az a doboz, amire neki volt szüksége, cseppet sem hasonlított azokra az immár második életüket élő dobozokra, amelyeket a szupermarket mögötti sikátorból hoz haza az ember, és gabonapelyhet meg vécépapírt reklámoznak az oldalukon. Nem, ez flancos volt, levehető tetővel, akár egy kalapdoboz, csak négyszögletes. Szaténbevonatának köszönhetően selymes tapintású. Amint hozzáért, felismerte.

Miután megtalálta a dobozt, Reb Itzik a „hátkímélő emelés egyenes gerinccel" módszert alkalmazva, pontosan úgy, ahogyan Mittelman doktor mutatta, kiszámolta a testhelyzeteket: „Egy, terpeszállás; kettő, térdhajlítás."

Feldöcögött a lépcsőn, egyenesen a bejárati ajtóhoz ment, ott megállt és lerakta a nehéz dobozt.

– Ah! – nyögött fel –, metróérmék.

– A hallban vannak a polcon, ugyanott, ahol az elmúlt negyven évben mindennap. – Egy ruhába törölgetve kezét, Buna jött ki a konyhából, hogy megmutassa ennek a csökönyös-mint-egy-öszvér férfiembernek, hol találja az érmét meg a polcot, sőt ha muszáj, az ajtót is. – Arra emlékszel, hogy jutsz el a metróhoz? – szegezte neki a kérdést. Szinte provokálta Itziket, hátha az ellenállásnak akár a legcsekélyebb jelét is mutatja. – Akarod, hogy felöltözzek és bemetrózzak veled a városba?

Reb Jichák ezt végképp nem akarta.

Kaftánt és kabátot vett, s a szaténdobozt fölemelve, a lehető legkétségbeesettebb tekintetét vetette Buna Michlára, azt a pillantást, amit az asszony csak kétszer egy évben látott. Először, amikor eljön az ideje, hogy Itzik felcipelje az alagsorból a pészahi edényeket, másodjára pedig az ajtóban, amikor az ünnepi láz kezdetekor az áruházba indul. Olyan keserv áradt a férje szeméből, hogy megfeledkezett az elhatározásáról, miszerint nem zsörtölődik vele. Ki nem állhatta, amikor ennyire belemerül az önsajnálatba.

– Sábeszkor is dolgoztatnak? – tudakolta. – Arra kényszerítenek, hogy fedetlen fővel mászkálj, netán megtagadják a kellő tiszteletet? – Elfordította a zárban a kulcsot. – Úgy bánnak veled, mint egy királlyal a trónján.

Itzik felvette a dobozt, és az ajtóval ügyetlenkedett.

– Sajnálom az ilyen királyt.

A járdán álló telefonfülkéhez dőlt, hogy egy percre kifújja magát, s meglepődött, amikor új ember nyitotta ki az áruház szolgálati liftjének ajtaját. Ramirez, aki kezdettől fogva minden évben itt volt, attól a naptól fogva, amikor Reb Itzik kezében a munkaközvetítő cédulájával megjelent, most eltűnt. Ő volt az egyetlen barátja a munkahelyen, és mindig résen volt, „a rabbi" érdekében. A szivart csócsáló és azonnali vigaszt nyújtó Ramirez társasága nélkül Itzik egy pillanatra valóban kétségbeesett.

*A szerző *Elviselhetetlen gerjedelmek enyhítésére* című novellaskötete – melyben a fenti darab is szerepel – a könyvhétre jelent meg az Ulpius Ház kiadó gondozásában.

Elveszettnek érezte magát. De legalább egyikük megszabadult ettől a helytől.

A teherlifthez közeledve morc képet vágott az Üdvhadsereg emberére, aki karácsonyi dallamokat rázott ki fanyelű csengettyűjéből. Ez volt a nap utolsó esélye, hogy Itzik barátságtalan legyen. A liftes, alig idősebb egy sihedernél, ráérősen felmérte: az ortopéd cipőtől araszolt felfelé, komótosan elidőzött a hosszú, fehér szakállon. Itziknek arcizma sem rándult. Hozzászokott már, és felkészült a sokezernyi pillantásra meg oktondi kérdésre, a ráncigálásra és a ragacsos ujjakra, mindarra, amiben az elkövetkezendő napokban része lesz.

– Hányadikra? – kérdezte hüvelykujjával felfelé bökve a fiatalember.

– Nyolcadik – felelte Reb Itzik.

– Hallottam magáról – mondta a liftes, miközben a hátsó falhoz lökte az üres szemeteskocsikat. – Maga a Rabbimikulás.

– Igen – válaszolta Itzik. – Én vagyok a hírhedt Rabbimikulás.

A liftes a markába köhécselt.

– A fenébe! Már azt hittem, szaroznak velem. Hogy maga csak amolyan legenda.

– Valóban létezem.

– Hát úgy néz ki – folytatta a liftes. Már majdnem behúzta Reb Itzik mögött az ajtót, amikor tétován megkérdezte: – Nem akar a kéményen át bemenni?

Reb Itzik az utca felé fordult.

– Az efféle viccekbe Ramirez barátom már akkor belefáradt, amikor maga még ahhoz is túl kicsi volt, hogy elérje a gombokat.

A manók már a helyükön voltak, az óriási helyiség majd minden méterére jutott egy, miként a gyereksor mellé is, amely a folyosón és a kis kávézó mellett kígyózott tovább, megkerülte a személyliftet, és egészen a hetedik emeleti lépcsőfordulóig ért. Magát a helyiséget villódzó fényekkel, műfákkal, tarkabarka masnival átkötött üres ajándékdobozokkal meg irdatlan papírmasé cukorka sétapálcákkal dekorálták. Ez utóbbiakat a kíváncsi gyerekek merészen megnyalták, egyik bacis nyelv a másik után. Itzik mindkét oldalára jutott egy-egy manó: az egyik – sótlan, muszklis törpe – katonai bakancsot viselt, amitől úgy festett, mint egy ütközetbe induló kobold. Társa akár az ikertestvére is lehetett volna. Rajta fekete bokacipő volt, mindazonáltal ugyanaz a feszült félkatonai magatartás jellemezte.

Kezét a szék aranykarfáin pihentetve, hátát a plüsspárnáknak döntve, Itzik kénytelen-kelletlen beismerte, hogy Bunánnak igaza van. Amint tetszetős, arany-ságra foteljéből lenézett a sok száz rajongó arcra és a kívánságait leső harmincfős személyzetre, valóban úgy festett, mint egy trónján feszítő király.

Gondot fordított rá, hogy törpesegédei állandó mederben tartsák a „boldog karácsonyozók" áradatát. Itzik nem tartozott a szűk látókörű zsidók közé, akik sosem keltek át a Royal Hills hídon Manhattanbe, azon istenfélők közé, akik sosem üzleteltek a laikus világgal. Nem első ízben öltötte magára e jelmezt, és nagyon is tisztában volt vele, hogy az ünnep tartja a felszínen. Mindazonáltal a „kellemes karácsonyi ünnepeket" szavak még ennyi év után is obszcénül csengtek a fülében.

Megilletődött kislány volt az első gyerek. Elég kicsi ahhoz, hogy valóban csak látni akarja a Mikulást, várja, hogy az megcsipkedje a pofiját, és adjon egy képet a hűtőszekrény ajtajára; még nem az a lajstromnyi kívánsággal előálló ragadozó kis bestia, aki dührohamot kap, ha nem ígér meg neki mindent, amit csak kér tőle.

Immár beleélve magát a szerepébe, Itzik odabólintott a vörös kötelet felügyelő manónak. A lányka úgy száguldott feléje, mint bika a csúszdán, mi-után az anyja könyörtelenül taszajtott rajta egyet. A roppant tömeg arasznyit előre lépett, s a mozdulat végtelennek tetsző hullámban terjedt a sor vége felé.

– Ho, ho, ho! – mondta kezét nyújtva Itzik, amikor ölébe ültették a kislányt. A kicsi alkalomhoz illően sugárzott, fürdött a felvillanó vakuk fényében és a dicsőségben, hogy ő kapta az év első „ho, ho, ho"-ját.

– Mi a neved?

– Emily. Írtam neked egy levelet, Mikulás.

– Igen, persze. Az Emilytől érkezett levél. – Dobbantott a lábával. – Hát azért hadd hallja a Mikulás: Jó kislány voltál?

Ebédszünet előtt húsz perccel Itzik már biztos benne, hogy egyenesen a lelkét provokálják, mintha Isten újabban szadistaként tenné próbára az emberi lelket. Mindkét nadrágszára vizes a „balesetektől", a gyerekek úgy mutatták ki izgatottságukat, akár a kölyökkutyák. Egy fiú pedig – ott, az a kis náci – előkapott egy gömbölyű végű ollót, és nekiesett a szakállának. Az isiász üvegszilánkként futkos fel-alá a faridegeiben.

– Igyekezz már! – mondja a téli szünidős manólány Tulane-ből. Fürtös fejű fiúcskát ültet Itzik bal térdére, reszket az alsó ajka, amint eltörik nála a mécses.

– Ne sírj, kislegény! Mondd csak, hol van a mamád?

– A Lanco˙me pultnál vár. – Majd némi szünet után: – Helyrepofoztatja az arcát.

– Helyrepofoztatja az arcát? – kérdez vissza Itzik.

– Igen – feleli a fiú.

– Nu, és jó voltál az idén?

A gyerek bólint.

– A szövetségi és az állami adókat is kifizetted?

A gyerek fejét ingatja, nem.

– Szívem szerint megbocsátom neked – mondja Itzik. – Csakhogy a Mikulás nem az adóhivatal.

A kisfiú nem nevet. A manók nem nevetnek. Miss Tulane gúnyosan elhúzza a száját.

Reb Itzik végigsimít a szakállán, kinyújtja szabad lábát.

– Mit tehetek érted? – tudakolja.

– Mountain bike – válaszol a gyerek.

– És?

– Ötös Akciókülönítmény figurák.

– És?

– Pusztítás... a Halálbögöly visszatér; az Emberevő; az Állítsd meg a dögvészt! és a Gary Barry Zsákbamacska kvíz. Mindegyik CD-ROM.

– Semmi egyéb? – A világbékét kereső érzelgős gyermekektől eltekintve, látszólag ez a nap legrövidebb találkozása.

– Rajta – unszolja Itzik –, ki vele! – Ismét reszketni kezd az a száj, s Itzik tudja, ha a fiú nem böki ki azt az utolsó kívánságot, sírás lesz a vége. – Na, mi az?

– Egy menóra – mondja a fiú. Mégis kibuggyannak, majd az erő szép tanújeleként elapadnak a könnyek. A Mikulás először meghökken, aztán kétségbeesetten azon erőlködik, hogy emlékezetébe idézzen egy ilyen nevű játékot. Most ő van a dühkitörés határán.

– Egy micsoda? – kérdi kissé túl hangosan. Azután a rokonszenves és kedves Mr. Kringle szerepében. – Egy mit-is-mondtál?

– Menóra.

– És mit kezd egy helyes keresztény fiú egy menórával?

– Zsidó vagyok, nem keresztény. Az új apám azt mondja, igazi karácsonyunk lesz, meg fa és semmi gyertya... ami nem rendes dolog, mert az utolsó apám megengedte, hogy legyen menórám, pedig nem is volt zsidó. – Már az orrán folynak a könnyek.

– Miért nem engedi meg az új apukád, hogy gyertyát gyújts?

– Mert azt mondja, hogy az idén nem lesz hanuka.

Itzik levegő után kapkod, a fiú erre torkaszakadtából bömbölni kezd.

– Nyugodj meg, kicsi, hiszen itt a Mikulás. – Itzik hátranyúl, a székén fészkelődve előkotor egy tiszta zsebkendőt, s a fiú orrához tartja. – Fújd ki! – A gyerek némi erőfeszítéssel, de kifújja az orrát. – Cseppet se aggódj. Hanukát kérsz a Mikulástól, és meg is kapod. – Ugyancsak igyekszik, hogy vidáman csengjen a hangja, mégis érzi a mögüle kirecsegő haragot. – Te csak megadod a címedet, és én magam fogom elvinni neked a gyertyákat.

A fiú megnyugszik kissé, de nem felel.

– Upper East vagy West? – kérdi a Mikulás.

A gyerek cémahangon nyögi: – Egyik sem.

– Remélem, nem a Village – így a Mikulás.

– Vermontban töltjük a karácsonyt. Egész odáig autózunk, hogy a hülye szülei katedrálisába mehessünk. – Ez az a pillanat, amikor Itzik a teljes megvilágosodás immár halványuló felvillanásában ráeszmél, hogy egyszer és mindenkorra vége a komédiának.

– Katedrális! – mennydörgi. – Katedrális, és nincs hanuka! – ordítja, miközben a fiú hóna alá nyúl, és dühösen felkapja térdéről a gyereket. Amint a bokacipős manó átveszi tőle, és a dobogóra állítja a kicsit, Itzik megint az kiáltja: – Nincs hanuka!

Ezt Buna is meg fogja érteni; ha ezt meghallja, megérti majd, miért volt ez az egész – a munka, a jelmez, a vigyorgás – bűn. Istenkáromlás! Hirtelen olyan görcs áll a lábába és a faridegébe, mintha egy íjon feszítenék és eresztenék meg a kenderhúrt.

– Hol ez az anya? – ordítja a tömeg feje fölött. Megragadja, s a már belobbant idegek becsípődését kockáztatva, karjánál fogva felemeli a gyereket. – Hol ez az apa? – kérdi. A fiú úgy himbálózik a markában, akár egy retikül. Itzik azt akarja, hogy teremtsék elő és hozzák ítélőszéke elé azt az ünneptolvajt.

A fiú nagy nehezen kiszabadítja magát. Mobiltelefont húz elő a zsebéből és felhívja anyját az első emeleten.

A telefon láttán Itzikben feltámad a bűntudat, amiért megrémítette a gyereket. Még mindig mérges, ám szégyenkezik is. Lenéz, látja, hogy az ünnepi bevásárlók tömege, a tágra meredt szemű, riadt emberpalánták mind őt bámulják. Itzik barátságos, nyugodt arcot keres, egyet sem talál. Tudja, hogy átlépte az illendőség határát, jóval túlment azon a ponton, ahol visszaülhetne és inthetne a katonabakancsos törpének, hogy küldje a soron következő gyereket. Pomponjánál fogva lerántja fejéről mikulássipkáját, előtűnik a nagy, fekete kappedli.

– Ez a munka – bömböli hatalmas pocakja mélyéről – nem zsidónak való!

A helyiség közepe táján elájul egy nő, pityergő kislánya kezét fogva a kipámázott kötélre rogy. Eldőlnek a sárgarézzel befuttatott tartórudak, a már úgyis zaklatott tömegen eluralkodik a pánik, feldöntik az alumíniumfenyőket és az óriási cukorka sétapálcákat. Szentségelve, visítozva futkosnak a törpék, a félnapos fejtágító nem készítette fel őket effajta vészhelyzetre. Ám egyiküknek, a beépített biztonsági manó, hegyes fülébe dugott „füléséhez" kap, és idegesen zöld bársonygallérjába pusmog; erre két újabb manó érkezik a bejárathoz, egy melák fekete meg egy tömzsi, fehér, mint a műhó.

Megfogják a zsidó Mikulást, a csalót, akit csupán aggályoskodásból tartott meg az áruház. Valódi szakáll vagy sem, ez kezdettől fogva rossz ötlet volt; a legelső évtől rémes ötlet. Ők meg is szabadultak volna tőle, tízszer is lerázták volna a nyakukról Itziket, ha nincs az a bozont, amiért úgy odavan az igazgatóság. Az áruháznak csupán szeptemberben kétmillió-háromszázezer dollárjába került, hogy kirúgja a HIV-pozitív Mikulást, és egyetlen pennyje sem maradt a Rabbimikulásra vagy a pandzsábi Mikulásra; és még halvány sejtelmük sem volt, mit kezdjenek a női Mikulás harmadik igénybejelentésével, amelyet ezúttal az ügyvédje terjesztett elő.

Miközben Itziket elrángatják, egy mellékajtón belökik a helyettesét, kezében még ott a tonhalas szendvics. A fiú anyja sikeresen átküzdi magát a néhai sor túlsó végéről, bevásárlótáskáit csatabárdként forgatva nyomul a fia felé. A rémült szülő energiájával szólítja gyermekét, olyan hangerővel, ami túlharsogja a tömeg egetverő hisztériáját; még Itzik is meghallja, és tudja, kié a hang. Amint a nő eléri a fiút, megsimogatja a haját. A trón üres, a gyereknek szemmel láthatóan kutyabaja, felteszi hát a kérdést, amire minden anya szorongva várja a választ.

– Matthew drágám, mondd meg az igazat! Hozzád nyúlt a Télapó?

Egy raktárban őrizték, a széke nem volt se aranyozott, se kényelmes. Magasan tornyosuló dobozfalak vették körül, dülékenyebbnek tűntek, mint Jerikó falai, amikor Józsua hatodszorra járta körül őket. Itzik kigombolt jelmezben ült, lakkbőr öve a rituális rojtok mellett lifegett az oldalán. A holtsápadt biztonsági őr, egy nekikeseredett manó kontámak nevezte és kötelességszegéssel vádolta, azt vágta a képébe, hogy még azoknál a pirosba bújt, utcai Mikulás-paródiáknál is mélyebbre süllyedt.

Jobb, mint estéről estére szögre akasztani a szakállamat – felelte Itzik. A főmikulást várták a manóval.

A főmikulás legalább olyan megdöbbentő hatással volt Reb Itzikre, mint Reb Itzik a gyerekekre: a karácsonyi birodalom mögött álló nagy varázsló nem volt kövér, sem kedélyes, sőt férfi sem, hanem egy keskeny ajkú asszonyka, a legcsekélyebb pocak nélkül, amely rázkódhatna a nevetéstől, és kunkori orrú csizmát sem húzott a lábára soha.

Egy borítékot nyújtott át neki.

– Csekk – közölte olyan energikusan, hogy Itzik félig-meddig arra számított, egy pincér robban be az ajtón.

– Maga... – a nő keskeny ajka olyan fehér volt a feszültségtől, hogy teljesen beleolvadt orra alatt az ábrázatába – maga a szakma szégyene! És ami minket, valamint áruházláncunk százhat fiókját illeti, maga többé nem Mikulás.

Ez nem ilyen egyszerű, akarta mondani Itzik. Könnyű olyan vágyakat meghallgatni, amiket nem kell az embernek teljesítenie. Ahhoz sem kell nagyobb erőfeszítés, hogy az összes gyereknek higgyünk, aki azt állítja, nem volt szemtelen, hanem jól viselkedett. Ám annak a piros ruhás embernek – az alkalmazottaid közül az egyetlen embernek, akinek valódi pocakja van, akinek nem csöpög ragasztótól a szakálla – azt mondani, hogy ő nem Mikulás, az már egészen más tészta. Ennek a nőnek nem áll hatalmában ezt eldönteni; Reb Jicháknak, a brooklyni Royal Hillsről sem áll hatalmában eldönteni. Ilyen döntést kizárólag maga Buna Michla hozhat, ő pediglen megmondta, hogy Itzik végigcsinálja az évet. Tudta, hogy ez az igazság, miként azzal is tisztában volt, hogy isiász ide vagy oda, a tavasszal megint felcipeli az alagsorból a pészahi edényeket.

A teherliftben lefelé utazva, Itzik azon töprengett, mi volna rosszabb. A szaténdobozt egy üres ruhaállványnak támasztotta, a csupasz fogasok úgy csattantak egymáshoz, akár a csontok. Látta magát, amint másnap reggel a metrón utazik a bocsánatkéréssel, amit Buna Michla rágott a szájába; avagy alkalmatlannak nyilvánítva, amint jelmezében – Buna felügyelete mellett – a padokat pucolja. Buna gondoskodik erről. Akár elveszti a trónját, akár nem a szezon végéig Itzik, a Mikulás.

Loósz Vera fordítása

NOVÁK ATTILA

Apák, fiúk, sorsok

Szabó István: A napfény íze című filmjéről

*„Hallgass, fiam, apád intelmére, és el ne hagyd anyád tanítását! (Példabeszédek Könyve) Váljon szokásoddá mondanivalódat nyugodtan, csendben intézni mindenkihez, minden időben. Ez megóv téged a hirtelen fellobbanó haragtól, amely csúnya és rossz tulajdonság, a bűn forrása..."**

Képzeljük csak el, hogy felriadunk a 70-es, 80-as évek Budapestje egyik forró nyári éjszakáján, és felkiáltunk („Nincs arcom"!), majd berohanunk a Belügyminisztérium illetékes hivatalába, hogy visszaváltoztassuk a nevünket, mondjuk dédapáéra. Arra, aki (családi emlékeink szerint) pátriárkai mosollyal és **Sir Hayek**et „megszégyenítő" gemütlich k. und k. bölcsességgel, *tolerant and liberal and traditional (!)* világképet hagyományozott ránk. Majd immár németes-zsidós hangzású nevünket birtokolva felszabadultan simulunk bele a Váci utca multikulturális közegébe: német turisták és arab pénzváltók közé Sonnenscheinként – boldogan.

A baj csak az, hogy ilyen méretű Bahnhofstrasse csak egy van az országban, a kiválással a saját lelkébe visszavagy beolvadni vágyó Sors Iván talán egy másik helyen boldogan masírozhatna a nemzetiségek és vallások széles országútján, de e tájékon aligha.

Szabó István filmje mégis fontos, hiszen meglehetős határozottsággal nyúl hozzá kényes kérdésekhez, és foglal állást egy nagyon régi vitában, mégpedig abban, hogy a zsidó asszimiláció mennyiben sikerült. A rendező válasza egyértelmű *nem,* s a kulcs, mely az eseményeket az időben hátra és előre értelmezi – kimondatlanul is – a holocaust. A XX. században, az asszimiláció társadalmi folyamatának egyre gyorsabbá válásával, a holocaust rendezte a különféle hátterű és gyökerű zsidókat zsidósággá, így a tudatlan túlélők szemében az az illúzió keletkezett, hogy pusztán *ez* a zsidóság.

A Sonnenschein család tagjai egyfajta karikírozott asszimilációs sikertörténetet valósítanak meg: ez a fajta beolvadás fokozatos, de sohasem tökéletes. Semmi sem olyan, mint amilyen lehetne: itt minden teljesítmény csak *kompenzáció,* mindent *a* zsidóságtól való megszabadulás vágya mozgat, és a gyors karrierekkel – ami egyébként is oly gyakori – nem jár együtt a pszichés kielégülés. A világ bipolárissá vált: az emberek vagy zsidók, vagy antiszemiták, csak néha ólálkodik be a filmvászonra egy-egy zsidó házastárssal vagy nem magyar pedigrével rendelkező, jóindulatú filoszemita. A helyzet a zsidókat is megviseli: Sonnenschein Manón és Sors Valérián kívül alig vannak köztük egészséges személyiségek, pusztán jobb sorsra és lélekelemzésre váró páciensek.

A filmben a karaktereken kívül más is karikatúraszerű: a XX. századi magyar történelem nagy eseményei Képes Krónikaként peregnek a szemünk előtt: világháború(k), kommün, 30-as évek, horogkereszt, munkaszolgálat, fordulat éve, ÁVH, '56. Akik e nagy történelmi paravánjátékban szóhoz jutnak, azok nem az emberek nyelvén társalognak: didaktikus-históriai álkérdések és apologetikus védőbeszédek követik egymást: „Mondd, nagymama, miért lettünk *mi* kommunisták?" – kérdezi Iván már '56 és a börtön után nagyanyját, Valériát. A válasz azonban túl igaz, hogy valódi *is* lehessen: kirekesztettség, kommün, lágerek. A film – nagy műalkotásoktól eltérően – nem sejtet és utal, nem a probléma bonyolultságát és mélységeit érzékelteti a nézővel, hanem történelmi bedekkerként (*Let's go Europe!/The Jewish Travelers' Resource Guide*) rágja szánkba közhelyeit.

A film történelemszemlélete egyébként is meglehetősen problematikus. A vészkorszakkal ellentétben az ötvenes évek ugyanis nem alkalmas arra, hogy speciális zsidó szenvedéstörténet hátteréül szolgáljon. Szabó István itt nagy buzgósággal akarja bebizonyítani, hogy már megint a magyar társadalom hibájából nem sikerült a megváltó *entrée.* Eme eljárása persze beleillik a film „mi" kontra „ők" logikájába, abba, hogy a zsidók (vagyis olvasatában *a* zsidóság) mindig minden diktatúra szenvedő alanyai voltak. Itt figyelhető meg a leginkább a holocaust hatása: a vészkorszak nemcsak az üldözés „menetrendjét", hanem a zsidókról szóló diskurzust is megteremtette. Ez a beszédmód azonosítja az egyes zsidókkal történt eseményeket *a* zsidósággal mint olyannal. E szerint minden, ami előtte a zsidókkal történt, az a vészkor-

* A dőlt betűs idézetek forrása Ramban fiához írott levele. Fordította: Dov Frank.

szakhoz vezető út állomásának nyilvánítottak, és minden, amit utána tesznek, az a zsidó népirtás folyománya. „Mindent a kollektívumnak, semmit az egyénnek" – mondhatnánk. A holocaust gyalázatát tényleg nem lehet elfelejteni, de rendkívül szimplifikált történelemmagyarázatot kapunk, ha hagyjuk, hogy Auschwitz emléke szabadon „garázdálkodhasson" az utókorban. Márpedig a filmben a dzsinn kiszabadul palackjából, elhomályosítja a józanságot és a mértéktartást: a korlátlan elpusztíthatóság az időt nem tisztelve, maga is időtlenné vált. Jó példa erre az a már említett rész, ahol a rendező direkt logikája a rákosista hatalmi gépezet egy-két emberének *egyéni* antiszemitizmusából a korszak egészének zsidóellenességére következtet, hogy ezzel a zsidóüldözés újabb történeti és logikai láncszemét teremtse meg. Azonban az örök áldozat képét sugalló film mondanivalóját csak a magyar történelemben járatlan nézők fogadhatják el, és csak nagyon vakmerő zsidó apológéták állíthatják, hogy az ötvenes évek antiszemita lett volna. A Rákosi-rendszer a maga mini-sztálinista napóleonátusával minden, a saját hegemóniáját megkérdőjelező csoportot kordában kívánt tartani (így az intézményesült zsidóságot, a hitközséget is), de a tervezett cionista orvosper Sztálin, az ő izmusa, illetve hiperlojális magyar tanítványai logikájából következett, ezért a magyar társadalom mozgásaihoz, előítéleteihez vajmi kevés köze volt. Fájdalmas, de ki kell mondani: a film itt *tudatosan* nem mond igazat: feláldozza az igazságot a hagyományos zsidó áldozati kép és a minél nagyobb közérthetőség oltárán.

„...beszéded nyugodt hangnemben legyen, fejed hajtsd meg tisztelettel... Embertársadat tartsd magadnál nagyobbra. Amennyiben gazdag vagy bölcs ő, kijár neki a tisztelet. Ha ő szegény, és te gazdag vagy okosabb vagy nála, gondolj arra, hogy adósa vagy, mivel a földi javakból egyenlő módon jár ki neki is, neked is... "

Az 1956-os felkelés filmbeli ábrázolása is kételyeket ébreszt a nézőben. Amint ezt már többen is megírták: volt ÁVH-s tisztek (exkommunista újságírókkal ellentétben) ritkán ugrottak tankok tetejére, hogy forradalmi vezérek legyenek. Ne feledjük: a forradalom idején (1944 után 12 évvel!) a zsidók nagy többsége rettegett az antiszemitizmus, a zsidóüldözés feléledésétől (a hitközségen cionista fiatalokból zsidó önvédelmi osztag is alakult), és ezt a rettegést az a tudat, hogy az elnyomó sztálinista vezérkar tagjai zsidók, csak még inkább fokozta.

Az alkotás végkicsengése egyéb nehézségeket is támaszt: ugyan milyen világba lehet visszatérni a puszta név(vissza)változtatással? Milyen ajánlat az, amely valamiféle „vissza a gyökerekhez" (zsidó Kunta Kinte?) identitást javasol, de nem mondja meg, hogy mi is legyen ennek a tartalma? Pedig a szöveg, amit Szabó és stábja – tudatosan vagy tudatlanul – kiötlött: telitalálat. Sonnenschein Manó fiához írott levele a több évezredes zsidó morális irodalom kontinuitását mutatja. Az ókori *Pirké Avot* (az Atyák bölcs mondásai, a Misna egyik legtöbbet idézett része), a szinte minden zsidó imakönyvben olvasható *Iggeret HaRamban* (Ramban, azaz a XIII. században élt nagy rabbi, Mose ben Nachman /Nachmanidesz fiához írott levele) és a XIX–XX. századi litván *muszar* (vagy erkölcsirodalom) bölcselkedései, fordulatai ott gomolyognak a levélben. A néző azonban – kellő alapismeretek hiányában – nem érti (mert nem is értheti) a szöveg mögötti kontextust, ezért számára az egész csak *cs. és kir. liberális stilisztika*. A helyes viselkedés zsidó tanítói mindig is visszafogottságot, szerénységet, mértéktartást, az Atyák hagyományához való ragaszkodást és a világi hatalomhoz való lojalitást ajánlották gyermekeiknek, tanítványaiknak. Tradicionális emberek szintén hagyományőrzőknek olyan korokban írtak nevelő jellegű elmélkedéseket, amikor a világ kiszámíthatónak tűnt, még abban a tekintetben is, hogy mely része kiszámíthatatlan. A glóbusz szigorúan megszabott, hierarchikus rendjében a Rossz komoly szerepet töltött be, hiszen jelenlétét mindennapi valóságként tapasztalták meg a morális önvizsgálat sáncai mögött meghúzódó zsidók. Akkor még volt szavuk az Apáknak és nem volt a Népnek.

A filmbeli ajánlat más okból sem működőképes. Az asszimiláció ugyanis nem olyan egyszerűen visszacsinálható folyamat. Évszázados és fokozatos társadalmi mozgásokat – ahol az egyéni választások és a közösségi útkeresések szinte észrevétlenül összekeverednek – nem lehet semmisnek tekinteni és gordiuszi csomóval elvágni. A mai nyugati világban elterjedt *bal tesuva* (szó szerint: „a visszatérés fia"/aki visszatér a valláshoz) disszimilációs vallási mozgalomnak nincs magyar pendantja, csak importja. A zsidóságnak a környező világhoz való adaptációja nem könnyű: világunk a szélsőségeket kedveli. Az asszimiláció Magyarországon már lezajlott *társadalmi* folyamat, ami mégis külön csoportként tartja számon a zsidókat, az tudati: egymás kölcsönös megkülönböztetése. A radikális asszimiláció (utólagos) hívei tagadják ezt, míg vehemensebb „mélyzsidó" kritikusaik visszamennének a gettóba. Az előbbieket a zsidó hagyomány teljes ignorálása, az utóbbiakat az európai felvilágosodás, egyáltalán a modern világ visszautasítása jellemzi: itt nincs más, csak utalásirodalom és a hagyományos életmóddal együttjáró – a benne résztvevők által szentnek, ám a kívülállók által terhesnek tartott – önszegregáció.

A világban való névtelen feloldódástól és a magánytól való félelem persze érthető: Szabó István jogosan mutat rá arra, hogy a személy csak akkor valósítja meg önmagát, ha vállalja múltját (nevét, családi hagyományát/ait), és kizárólag akkor fogja jól érezni magát a világban, ha elfojtásoktól és hazugságoktól mentes viszonyra törekszik saját magával és környezetével. Ehhez azonban szükség van a *honnan jöttünk* és a *hová megyünk* típusú kérdések alapos és őszinte megválaszolására, melyekre ez a film nem ad kielégítő választ. A XX. századi történelem kataklizmáiban megtizedelt és az izmusokban csalódott közép-kelet-európai zsidóknak hiába mutatnak hátraarcot. Ahová „visszautalnák" őket, az a Bahnhofstrasse *multicultural* harsánysága, a haditervet pedig az a hagyományos világképen alapuló zsidó parainesis képviseli, melynek tartalmát Sors Iván már nemigen értheti, javaslataival pedig – mivel ő maga *up-to-date asszimilált* – nemigen tud mit kezdeni. Az Atyák Tanácsai a kezdő disszimilánsok gyomrát bizton megfekszik.

„Igyekezz minél gyakrabban olvasni a Tórát, és amikor abbahagyod a tanulást, gondold át, mit tudsz a tanultakból végrehajtani. Kutass tetteidben reggel és este, és így napjaid megbánással telnek..."

A Tavaszi szél vizet áraszt kezdetű, gyönyörű magyar népdalt és a zsidó lakodalmas hagyományos melódiáját majd más karmester fogja összehangolni...

A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány

	Pályázó	Pályázat	megítélt összeg
710.	ALMAZSI - Nagy Ákos	A zsidó ifjúsági szervezetek közös nomád tábora	600,000
626.	ALMAZSI és Hasomer Hacair	A Hasomer Hacair részvétele a nemzetközi Holocaust emléktúrán Lengyelországban	400,000
663.	Amerikai Alapítványi Iskola - Spitzer Istvánné tanár	Zsidó hagyományőrző nyári napközis tábor	700,000
767.	Aura Kiadó - Béládi László igazgató	Pinkas Hakehillot Hungaria c. könyv kiadása	600,000
659.	B,nai B,rith - Dr. Szeszlér Tibor elnök	A B'nai B'rith elnökségi határozattal Zsidó Dokumentációs Központ néven korlátozott önállósággal saját szervezetet hozott létre. Feladata, hogy összegyujtse, tárolja, rendszerezze, feldolgozza a kutatók, érdeklődők rendelkezésére bocsássa az adatokat	1,000,000
721.	Bethlen Téri Oneg Sabbat Klub - Keser Családi Kapcsolatok Klubja Ádám Tibor elnök	A Klub tagjainak gyermekei (esetenként más közvetlen hozzátartozók, pl. szülők vagy testvérek) alijáznak, Izráelben élnek. A kapcsolattartás, találkozás költségeinek fedezéséhez kérnek segítséget.	200,000
642.	Bordánné Juhász Ibolya	Cél az antiszemitizmus elleni küzdelem. 1. Radnóti Miklós vers és prózamondó verseny. 2. Zsidó néptánc csoport szervezése.	100,000
642.	Bp-i Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség Szeretetotthona - Dickmann Tiborné otthonvezető	Az otthon életének fellendítése vendégművészekkel.	420,000
642.	BZSH MIKÉFE - Erdős András és Pozsonyi Béla	MIKÉFE Világtalálkozó	300,000
666.	BZSH Scheiber Sándor Iskola - Kohn Gábor igazg.	1. Oktatási és nevelési célok támogatása - formális és informális oktatás az iskolában. 2. Zsidósággal kapcsolatos történeti kutatás, vészkorszak történetének feldolgozása.	200,000
750.	Cfati Múzeum Magyar Támogatói Alapítvány - Hajós Lajosné elnök	Zsidó temetőkben megmaradt síremlékek feltárása és dokumentálása. Zsidó emlékek levéltári kutatási eredményei megvásárlása. Zsidó emléktárgyak dokumentálása, vásárlása.	1,000,000
752.	Debreceni Zsidó Hitközség - Halmos Sándor ügyv. igazgató	2000.május 26, 27, 28-án Debrecenben kerül megrendezésre a második nemzetközi konferencia 12 határon túli hitközség részvételével. Témája: Zsidóság a harmadik évezredben Európában	300,000
728.	Debreceni Zsidó Hitközség - Halmos Sándor ügyv. igazgató	Samor v, Zachor című kiadvány havi, rendszeres kiadása	250,000
790.	Debreceni Zsidó Hitközség - Halmos Sándor ügyv. igazgató	Idősek Napközi Otthona működésének segítése	150,000
771.	Debreceni Zsidó Hitközség - Halmos Sándor ügyv. igazgató	Fiatalok részére klub működése Izraelből érkezett arevimekkel történő felkészítés mellett.	100,000
766.	Debreceni Zsidó Hitközség - Halmos Sándor ügyv. igazgató	Ua. a pályázat mint a 642.sz. Határon túli magyar ajkú zsidó hitközségekkel való rendszeres kapcsolattartás, programok, tapasztalatcserék szervezése. Vers és prózamondó verseny országos szinten.	0
660.	Felkai László Dr.sc.	Zsidó iskolázás Magyarországon c. 1998-ban megjelent monográfiája angol nyelvű kiadása	500,000
633.	Fűzfa Julia énekművész	A Nemzetközi Zsidó Zenei Konferencián való részvételéhez kér támogatást	60,000
696.	Garai Róbert színművész	Stúdiószínházi előadásban, önálló estként szeretné színpadra állítani Vladimir Zeev Jabotinsky két esszéjét: „Társadalmi kérdések" és „A négy fiú"	400,000
689.	Göncöl Kiadó - Szikói Gábor ügyvezető	Naftali Kraus: Dávid zsoltárai II. kötetének kiadása	500,000
684.	Harmadik Generáció Kulturális Egyesület - Kürti Csaba elnök	Kisebb könyvtár kialakítását szeretnék megvalósítani.	400,000
800	Horváth László	A „Gyöngyösi zsidóság története" c. könyv nagyobb példányszámú megjelentetése. A „Heves megyei vészkorszak kutatása"	300,000
631.	Jósika Művészeti Egyesület - Litván Gábor	Zenés színjáték Szenes Hannáról. A bemutatót 2000. nyarára tervezik, szabadtéri jelleggel, a Jósika utca részét képező Szenes Hanna-parkba	300,000

2000. első félévi pályázatának díjazottjai

	Pályázó	Pályázat	megítélt összeg
675.	Kút Alapítvány - Virág Teréz igazgató	Konferencia megrendezése a holocaust okozta traumatizáció elhúzódó, szomatikus következményeinek enyhítésére	400,000
793.	Lauder Javne Iskola	Javne Színház	700,000
701.	Lauder Javne Iskola	Lauder Javne Füzetek 1. kiadása	200,000
734.	MAZSIKE - Székely Gábor elnök	Zsidó sorsok magyar filmen - Filmes szakkönyv megjelentetése	1,000,000
735.	MAZSIKE - Székely Gábor elnök	Magyar-zsidó jövőkép szimpózium	500,000
744.	Magyarországi Cionista Szövetség	Cionista szeminárium megrendezése	1,300,000
768.	MAKKABI Kiadói Kft.	Friedmann Dénes: A zsidó történelem és irodalom kis tükre	1,000,000
753.	MARGULIESZ amatőr zsidó színtársulat - Salát Anna a színtársulat vezetője	Szomory Dezső: Péntek Este c. egyfelvonásos színművének előadása	300,000
703.	MAZSIHISZ Vidéki Temetőrendezési Csoport	Vidéki temetők felújítása, rendben tartása	7,000,000
695.	MAZSIKE - Székely Gábor elnök	MAZSIKE Hírlevél szerkesztése. Vers és rövidpróza pályázat. MAZSIKE évkönyv kiadása	1,300,000
645.	Molnár Judit Dr. egyetemi docens – Szegedi Tudományegyetem politológiai Tanszék	Szegedi Zsidó Hitközség füzetei 1.sz. kiadványa megjelentetése	360,000
760.	MTA Judaisztikai Kutatócsoport - Dr. Komoróczy Géza tanszékvez. egyetemi tanár	Féder Zoltán (Rehovot, Izrael) bibliográfiai gyüjtés - Az izraeli hungarica bibliográfiája	450,000
764.	Novák László Dr. igazgató – Arany János Múzeum	„Zsidók Nagykőrösön a XVIII-XX. században" c. könyv megjelentetése	500,000
776.	ORKI Goldmark Kórusa - Ádám Mária a Kórus vezetője	1. Hangosítóval felszerelt, hordozható elektromos zongora vásárlása. 2.CD kiadásához kért támogatás. 3. Hangszórókkal felszerelt magnó vásárlása	800,000
780.	Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem - Dr. Schőner Alfréd rektor	Zsidó egyetemi diáklap kiadása	300,000
630.	Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem - Dr. Schőner Alfréd rektor	Az Egyetem informatikai fejlesztése	2,860,000
785.	Rogers Személyközpontú Iskola - Dr. Gádor Anna igazgató	Iskolán belül a Zsidó Kultúrkör megvalósítása.	160,000
661.	Scheiber Sándor Általános Iskola és Gimnázium - Kohn Gábor igazgató	Az Iskola 11. évfolyama - 25 diák és 3 fő kisérő - izraeli utazásának támogatása	300,000
769.	Scheiber Sándor Általános Iskola és Gimnázium - Kohn Gábor igazgató	Zsidó történelmi szöveggyűjtemény III. kötetének kiadása	981,000
692.	Sipos András - filmrendező	A Spielberg Shoah Alapítvány filmjéhez hasonló dokumentumfilm készítése és bemutatása a Vészkorszakot túlélt magyar zsidók emlékei alapján	300,000
740.	Szegedi Zsidó Hitközség Szeretetotthona - Király Benjámin intézményvezető	1. Szociális és mentális házigondozó hálózat további muködtetése. 2. A Szeretetotthon konyhájának korszerusítése	2,000,000
741.	Székesfehérvári Zsidó Hitközség - Jávor Mátyás, elnök	I db számítógép vásárlása	240,000
742.	Székesfehérvári Zsidó Hitközség - Jávor Mátyás, elnök	I db sokszorosítógép vásárlása	180,000
673.	Szim Salom Egyesület - Fischer Istvánné elnök	Szeder Ünnep. Balatoni Gyermektábor. Szim Salom Hírlevél	250,000
707.	UJS - Répás Péter elnök	UJS Hagyományőrző Hétvége	400,000
775.	UJS - Répás Péter elnök	A ZSFME-Pécs 2000. évi programjai	140,000
722.	UJS - Répás Péter elnök	EUJS Nyári Egyetem Magyarországon	87,000
	Várlaki György	A 2000. évi Túlélő Világtalálkozó	500,000
	Veres András fotográfus	Hosszabb ideje a pusztuló sírkövek fényképezésével foglalkozik, melynek célja az archíválhatóság és a publikálási lehetőség. A pályázat célja a felmért 22 temetőben készített 523 db sírkő fénykép felvétel feldolgozása.	260,000
	ZSOIK Alapítvány - Eliezer Gilad	Héber nyelvtanításhoz anyanyelvi tanár, szakmai irányító Izraelből	1,300,000
			34,848,000